T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

BİR KADIN DOKTORUN YAŞAMÖYKÜSÜ ÜZERİNDEN MESLEK SAHİBİ CUMHURİYET KADINI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Narınç ATAMAN

Ankara 1999

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

BİR KADIN DOKTORUN YAŞAMÖYKÜSÜ ÜZERİNDEN MESLEK SAHİBİ CUMHURİYET KADINI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Prof. Dr. Mine TAN

Narınç ATAMAN
Ankara / 1999

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

BİR KADIN DOKTORUN YAŞAMÖYKÜSÜ ÜZERİNDEN MESLEK SAHİBİ CUMHURİYET KADINI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mine TAN

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Mine Tan	.....
Prof. Dr. Leyla Sancar	.....
Prof. Dr. Ayşe	.....

Tez Sınavı Tarihi : 15.12.1999

İçindekiler:

GİRİŞ :1

I. KURAMSAL ÇERÇEVE :6

I.1. Tezin Amacı, Problemi, Önemi :6

I.2. Araştırma Yöntemi :14

I.2.1. Niteliksel Araştırma ve Kadın Yaşamöyüsü :14

I.2.1.a. Yaşamöyküsünün Tarihsel Gelişimi :18

I.2.1.b. Yaşamöyküsünde Geleneksel Yaklaşım :23

I.2.1.c. Yaşamöyküsünde Geleneksel Yaklaşıma Eleştiri ve Feminist Çalışmalar :25

I.2.1.d. Yorumcu Yaşamöyküsü :30

I.2.2. Veri Toplama, Değerlendirme, Öykülendirme :33

1.2.2.a. Veri Toplama :34
(Doküman İncelemesi, Gözlem, Derinlemesine Görüşme)

1.2.2.b. Veri Analizi ve Sunum :36

1.2.2.c. Öykülendirme ya da Anlatı :36

1.2.2.d. Derinlemesine Görüşme Tekniği :41

II. ARAŞTIRMANIN TARİHSEL / TOPLUMSAL BAĞLAMI :50

II.1. Başlangıç :50

II.2. Azerbaycan'da Durum :52

II.3. Tarihsel Miras: Çarlık Rusyası'nda Türk Kadın Hareketi :56

II.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Durum :64

II.5. Erken Cumhuriyet Dönemi :67

II.5.1 Erken Cumhuriyet Kavramı :67

II.5.2 Erken Cumhuriyet Dönemi Kimliğinin Oluşumunu Etkileyen Ortam ve Kurumlar :72

II.5.3 Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisinin Somutlaşma Süreci :79

II.5.4 Cumhuriyet Dönemi Vatandaş Kimliğinin Temel Özelliklerinin Oluşumu :81

II.5.4.1. Cumhuriyet Öncesi Vatandaşlık Kavramı **:81**

II.5.4.2. 'Vatandaş Yaratma' Model ve Yöntemleri Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlığının Niteliği **:82**

II.5.4.3. Aydınlanmacı Yurttaş Kimliğinin Eleştirisi **:89**

II.6 Cumhuriyet Kuşağı Kadınlar :97

II.7 Sağlık Alanında Türk Kadını :103

III. YAŞAMÖYKÜSÜ :111

III.1. Erivan-Kars (1916-23)

III.2. İstanbul'da Leyli Meccani(1934)

III.3. Üniversite Yılları (1934-1940)

III.4. İhtisas Dönemi (1940-43)

III.5. Çalışma Yaşamı

III.5.1. Çorum Yılları (1943-1945)

III.5.2. Ankara Doğumevi (1945-1949)

III.5.3. Ankara Büyük Doğumevi (ZTB) (1949-1970)

III.5.4. Muayenehane Yılları (1970-1979)

III.6. Özel Yaşamı ve İlişkileri

IV. SONUÇ ve ÖNERİLER :184

V. KAYNAKÇA

VI. FOTOĞRAFLAR

VII. ABSTRACT

GİRİŞ

Kadınların geçmişlerinin izini sürmelerine, geçmişi yeniden inşa etmelerine yardımcı olacak feminist tarih yazımı çalışmaları "taraflı" olmakla itham edilmekle birlikte gün geçtikçe çoğalmaktadır. Oysa bugün raflarda duran her türlü tarih kitabı ve tarihi belgeler "kadın bakış açısıyla" önyargılı ve taraflı olduğu saklanmaksızın yeniden okunmaktadır. Çünkü, bir önceki dönemde, tarih, erkeklerin ilgilendiği bir alan olarak, sadece erkek geleneklerinin ve deneyimlerinin aktarıldığı bir disiplin olarak görülmüştür.[1] Bu ele alışta kadınlar yalnızca özel alana hapsedilir ve özel hayatın yeniden üretimini sağlarken, erkekler kamusal alanda belirmekte; tarihin, savaşların, siyasetin merkezindeki konumlarını korumaktadırlar. Kadını görünmez kılan bu döngüyü değiştirmek, başlangıçta da belirtildiği üzere, "taraflı" bir feminist tarih yazımı ile mümkün olacaktır.

Feminist çalışmalar, bu anlayışla üretilmiş ve bugüne kadar sosyal bilimlerin kapsamı dışında bırakılmış olan kadın kimliği, cinsiyet rolleri, ev içi şiddet, doğurganlıklarını denetleme hakkı, kadın hakları mücadelesi gibi konuları irdelemeyi, sorunları görünür kılmayı ve çözümlerini arayıp bulmayı kendilerine asal işlev edinmişlerdir[2]. Stewart'a göre, toplumdaki güç ilişkilerini kadınlar açısından incelemenin, "kadın bireyin" toplumsal konumunu irdelemenin ve ataerkil toplumsal düzenin kadınların yaşamını nasıl etkilediğini sergilemenin yolu kadın çalışmalarından ya da feminist

---

[1] Akgökçe,N. "Ortak Geçmişi Birlikte Kurmak" Tarih ve Toplum Cilt 31, Sayı 185 İstanbul:İletişim Yayınları, 1999 s.32-35

[2] Stewart, A.J. "Toward a feminist strategy for studying women's lives" Women creating lives: Identities, resilience and resistance içinde eds. C.E.Franz & A.J. Stewart. Boulder, CO: Westview, 1994 s.11-35

yaklaşımdan geçmektedir[3]. Akgökçe, bu durumu "feminist tarih yazıcısının taraflı bilinçlilik hali" olarak tanımlar.[4] Bu yaklaşımın toplumsal ve siyasal bir açılımı ve amacı söz konusudur.

Geç yirminci yüzyılın en çok tartıştığı kavramlardan birisi kimliktir. Birden çok tanımı bulunan bu kavramın gerek akademik gerekse toplumsal ve siyasal alanda bu derecede önemli rol oynamasının önde gelen nedenlerinden biri kadın hareketidir. Kadın hareketi, son kertede, bir eşitlik arayışı olarak belirmiştir. Çünkü çok eskilere giden, hatta kimi araştırmacılara göre biyolojik temeli de bulunan yaklaşımlar kadının ikincilleştirilmesi ve toplumların erkek egemen yapılar üstüne kurulmasıyla sonuçlanmıştır.[5] Bu eşitsiz, dolayısıyla da katılımsız ve paylaşımsız sürecin aşılması öncelikle kadın kimliğinin *yeniden* tanımlanmasıyla aşılmak istenmektedir. Bu yanıyla ele alındığında kadın kimliğinin yeniden tanım süreci, ilk elde kadınların kendilerine dönük bir açılım içermektedir. Kendi bedeninin, bilincinin, toplumsal konumunun ayrımında olmayan kadının varolan düzeni ve koşulları aşmasına da fiilen olanak bulunmadığı kesindir.

Bununla birlikte, kadın kimliğinin yeniden tanımlanması durağan bir süreç olarak görülmemelidir. Tersine, toplumsal örgütlenmeyi derinden etkileyecek ve ona köklü değişiklikler önerecek bir arayıştır bu. Çünkü, kimlik sonuç olarak toplumsal bir olgudur ve diyalektik, çoğul, çok yönlü bir anlama ve etkinliğe sahiptir. Toplumsal kimliğin çözümlenmesi, aynı zamanda ulusal kimliğin, onu oluşturan dinamiklerin, tarihselliğin çözümlenmesidir. Bunun yanı sıra, kadın kimliğinin yeniden tanımlanması erkek kimliğinin de yeniden

[3] Stewart, A.J. a.g.m. s.17
[4] Akgökçe, N. a.g.m. s.33

tanımlanmasına karşılık gelmektedir. Bu dolaylı ve ikincil süreç, bir sonraki aşamada, daha eşitlikçi bir yapının kurulabilmesinin önkoşuludur. Nitekim, erkeklerle kadınların nasıl iyi ilişki kuracaklarına dair "resmi" formül olarak benimsenmiş CEDAW[6] Sözleşmesi (BM,1981) bu konuyu açıklıkla saptamıştır. Buna göre ilişkileri iyileştirmek için her iki cinsin de diğeri hakkında daha çok cinsiyetçi önyargıdan arındırılmış bilgi sahibi olması, diğerini eşit bir birey olarak tanıması önkoşuldur.

Bunun yanısıra toplumsal sonuçları itibariyle cinslerarası eşitliğin yaniden kurulabilmesi için uzunca bir süre kadınlar lehine olumlu ayrımcılık uygulanması gerekmektedir. Bu koşulun gerçekleşmesindeki önemli adımlardan birisi hiç kuşkusuz kadınlar üzerine yazılan ürünlerin artmasıdır. Erkekler dünyasını yansıtan ya da erkeklerin kadınlara ilişkin olarak yazdıkları gerek bilimsel gerekse yazınsal türde pek çok eser bulunmasına karşın kadınlar hakkında kadınlar tarafından yazılmış, genel kabul gören ne denli az yapıt bulunduğu açıktır. Kadın kimliğini sergilemek bakımından kadınların kadınlar hakkında yazmaları gerek gerçekçilik gerekse yarar açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü Necla Akgökçe'nin "*Ortak Geçmişi Birlikte Kurmak*" başlıklı makalesinde Alman feminist araştırmacı Maria Mies'den yaptığı alıntıyla açıkladığı gibi *"Kadınlar için ve kadınlara ait bir tarih ancak farklı alanlara savrulmuş yaşantı parçacıklarının feminist bir bakışla yanyana getirilip, alt alta dizilmesiyle yani kollektifleşmesiyle mümkündür*"[7]. Bu bağlamda, kadın tarihi yazımı çabasının ilk duraklarından

[5] Rosser, Clifford. Biology and Feminism: A Dynamic Interaction London: Twayne, 1998
[6] Convention on Elimination of All Kinds of Discrimination Against Women
[7] Akgökçe, Necla. A.g.m. s.32-35

biri kadın hareketi tarihinin yazımı olarak saptanabilir.[8] Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* adlı çalışması[9] ülkemizde bu alanda kazanılan ürünlerden ilki olma özelliğini taşımakta ve Ayşe Durakbaşa'nın ifadesiyle bu konuda bir 'gelenek' kurmamıza olanak sağlamaktadır. Kadın tarihi yazımının önemi, öteki boyutlarının yanısıra, daha çok da, Mies'in bu çerçeve içine oturan şu saptaması ile kendini gösterir: "*Kadınlar kendi deneyimlerini kollektifleştirmeye başlamadıkça kendi tarihlerine sahip çıkamazlar. Kadın araştırmacıları, bu nedenle erkek araştırmacılar arasında yaygın olan bireycilik, yarışmacılık, kariyer tutkusunu aşmaya çaba göstermelidir. Bunun hem bireysel olarak kadın araştırmacıya faydası vardır, hem de araştırmalarındaki metodoloji için önemlidir*."[10]

Bu çalışma belli bir yaşam deneyimi içinde kalmak (Dr. Şefika Ataman'ın yaşamöyküsü) koşuluyla cinsiyet rol kalıplarının Türkiye'de toplum ve kültür tarafından inşa edilişini irdelemektedir. Bu inşa sürecinin gerek kurgu gerekse kurumlar bağlamındaki temellerinin saptanması tezin öncelikli hedefleri arasındadır. Ayrıca, toplumbilimsel bir okumanın öngöreceği ve bugüne değin de saptamış olduğu belli gerçekliklerin ötesinde bizatihi söylemin kendisinin sakladığı göstergelerin belirlenmesi tezin bir diğer amacını oluşturmaktadır. Kuşkusuz, çok daha geniş bir kanavayı belirleyebilecek bu arayış, mevcut tezde, bugün de geçerliliğini ve etkinliğini koruyan, 'Cumhuriyet kimliği'nin kadın boyutundaki oluşumu ve temeleri açısından ele alınacaktır. Cumhuriyet kimliği gibi geniş bir kavram ise

[8] Akgökçe, N. a.g.m. s.34
[9] Çakır, Serpil. Osmanlı Kadın Hareketi İstanbul: Metis Yayınları, 1994
[10] Mies, Maria. "Feminist Bir Araştırma İçin Yeni Bir Metodolojiye Doğru ", Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem. içinde İstanbul: Sel Yayınları, 1996

incelenen yaşamöyküsünün getirdiği sıralamayla ‘erken Cumhuriyet dönemi’yle sınırlandırılacaktır. Bir kadın doktorun yaşamöyküsü, erken Cumhuriyet döneminde, eğitim olanaklarından ve genç Cumhuriyet’in kurumlarından yararlanarak kamusal alana katılmış olan kadınların kimliğini çözümleyebilmek için bir olanak olarak kullanılacaktır. Böylelikle, hem doğrudan bir kadının kendi yaklaşımıyla bu olguların tartışılmasına zemin hazırlayacağı hem de o çözümlemenin getirdiği açılımların Türkiye’deki kadın kimliğinin en genel planda anlaşılabilmesi için bir adım atılacağı umut edilmektedir.

I. KURAMSAL ÇERÇEVE

I.1. Tezin Amacı, Problemi, Önemi:

Giriş bölümünde genel çizgileriyle saptanmış olan amaç, tezin iki aşamalı bir kuram çerçevesi oluşturmasına yol açtığı gibi, tercih edilen yöntembilimin de gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu kuramsal çerçevelerden ilki kimlik kavramının sorgulanmasına dönük ve onu kapsayıcı mahiyette olacaktır. Bu bağlamda ve fakat genel anlamda "Neden kadın yaşamöyküsü?" sorusunu yanıtlamayı da hedeflemektedir.

Giriş bölümünde de değinildiği üzere bu çalışmanın amacı erken Cumhuriyet döneminde eğitim görmüş ve kamusal alana katılmış kadınların kimlik oluşumunu ortaya çıkarmak üzere, o dönemin sunduğu olanakları ve gösterdiği çerçeveyi, araştırma öznesinin (Dr. Şefika Ataman'ın) yaşamöyküsü etrafında yeniden tartışmaktır.

Sosyal bilimlerde öz/yaşamöyküsüne bir araştırma yöntemi olarak sosyologlar, etnologlar ve tarihçiler tarafından başvurulmuştur. Bu yöntem, araştırmanın öznesiyle yapılan yüzyüze görüşmelere, yaşamının dönüm noktalarına ilişkin belgelere, mektuplara, arşiv malzemelerine, anılara ve onu tanıyan kişilerin tanıklıklarına dayanır; bu sayede karanlıkta akıp gitmiş olan ve geçmişte kimsenin dönüp bakmadığı yaşamların anlatıları titizlikle toplanır.[11]

Akademik kadın çalışmalarının gelişmesiyle, kadınların en görünmez kılındığı tarih alanında yapılan çalışmalar ve bu arada öz/yaşamöyküleri

[11] Cohen-Emerique,Margalit."Autobiographical Narration: Global Perspective" Intercultures No:13 içinde, Paris:1991

(oto/biyografiler) de kullanılmaya başlanmıştır. Elbette klasik yaşamöyküsü yönteminden farklı olarak araştırmacı, kendi düşüncelerini de (*yorumcu yaşamöyküsü*) bu çalışmanın içine katmaktadır[12]. Egemen tarih anlayışının dışarda bıraktığı kadın öyküleri mektuplar, anılar, günceler, fotoğraflar, kartpostallar, yazılı olmayan kaynaklar (sözlü tarih gibi) kullanılarak gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de bu konuda yaygınlaşmış ve kökü çok eskilere giden bir birikim henüz söz konusu değildir. Bununla birlikte, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı etkinlikleri çerçevesinde 1994-95 yıllarında sürdürülen sözlü tarih çalışması ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nca 1998'de başlatılan çalışmalar Türkiye'de özellikle sözlü tarih çalışmalarına öncülük eden örnekler niteliğindedir.

Bu çerçevede yaşamöyküsü ve özyaşamöyküsü hem kadın anlatılarının keşfi hem de geçmişin kadınlar tarafından nasıl yaşandığının bilgisine ulaşma açısından oldukça önemli veriler sağlar.[13] Bu gelişmenin en önemli yanı, tarihin kadın sözleriyle yeniden yazılmasının olanaklı hale gelmesidir.[14] Bu çalışmalar, bir yandan da, tarihin kadın bakış açısından yeniden yazımını sağlayacak ön bilgilerin toplanmasına yardımcı olmaktadır.

Bir "yaşama biçimi", bir "varoluş biçimi/mücadelesi" olarak nedenlendirilen yazma eylemi, özellikle kadın yazarlar tarafından sıklıkla, "kendi sesini duymak/ duyulur kılmak" olarak da ifade edilir. Fatmagül Berktay, kadınlık ve yazarlığın "cinsiyete göre bölünmüş ve bir cinsin

[12] Denzin, N.K. Interpretive biography. Newbury Park, CA: Sage, 1989 s.82
[13] Durakbaşa, Ayşe. The Formation of Kemalist Female Identity: A Historical-Cultural Perspective master tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1987
[14] Gluck, Sherna Berger. Women's Words NewYork: Routledge, 1991

diğerinin egemenliği altında olduğu bir dünyada, kolay bağdaşır kavramlar" olmadığına değinerek, "kadın olarak değil insan olarak" yazdığını savunanlara seslenir; özerk bir özne olmanın ve bedelini ödemek suretiyle eleştirel yaklaşımı öğrenmenin önemine dikkat çekerek, farklı bir bakış açısı sunar.[15]

Bu yaklaşım, sadece kadınların ürettiği bir anlayış ve tek amaca dönük bir eylem değildir. Tersine, yapıçözümcü (deconstructionist) yaklaşım, gelişmeye başladığı 1970'li yıllardan bu yana, metinlerin kendilerinde sakladığı boyutların bulunduğunu ortaya koymuştur. Onun da ötesinde, söylemin ve o söylemi oluşturan dilin kullanımının siyasal, toplumsal yönsemeleri olduğu, çeşitli düşünürler ve araştırmalar tarafından ortaya konmuştur. Bunun yanısıra, söylemin ideolojik bir anlayışla içiçe geçerek geliştiği gene kabul edilen veriler arasındadır.[16] Dil ve söylem, bu nitelikleriyle, mikro iktidar alanlarıdır ve makro iktidarın ana eğilim ve tercihlerinden bağımsız değildir[17]. Bununla birlikte, saptanması gereken bir nokta bu çerçevenin tayin edilmesindeki itici gücün feminist yazarlar tarafından ortaya konmuş olduğudur. "Logosantrik" bu yaklaşım, dil ve söylemden kalkarak kurucu iktidarın parametrelerini belirlemeyi öngörmektedir[18]. Burada asıl çarpıcı olan hususlardan birisi bilim ve nesnellik kavramlarına dönük irdeleme ve okumalardır. Feminist araştırmalar bir yandan nesnellik kavramının asla varlık kazanamayacak bir imkansızlık sınırı

[15] Berktay, Fatmagül. Kadın Olmak/ Yaşamak/ Yazmak İstanbul: Pencere Yayınları,1991 s.52
[16] Norris, Cristopher. Deconstruction: Theory and Practise London & NewYork: Methuen, 1984
[17] Hendricks, Christina & Oliver, Kelly (eds.) Language and Liberation: Feminism, Philosophy and Language NewYork: Suny Press, 1999 s.61-78 Ayrıca bu konuda bknz. Pamela M. Fishman "Interaction: The Work Women Do" Feminist Research Methods içinde ed. J. McCarl Nielsen. London: Westview Press, 1990 s.224-237

olduğunu ve her türden nesnelliğin bilinçli/bilinçsiz bir öznellik içerdiğini ortaya koymuşlardır. Aynı mantığın bir uzantısı olarak da, nesnelliğin asıl temellendirildiği alan olduğu varsayılan bilimin iktidar ilişkilerinden ve Kuhn'un geliştirdiği bir kavramla söylemek gerekirse, geçerli paradigmadan bağımsız olamayacağını saptamışlardır.[19] Öylelikle gerek kadın kimliğinin çözümlenmesi, gerekse toplumsal kurumların irdelenebilmesi ancak söyleme içkin olan iktidar-toplumsallık-özne ilişkisinin ortaya konmasıyla mümkündür.

Yukarıda değinilen üçlü ilişkinin bir uzantısı olarak, geleneksel, geçerli ve kurucu ataerkil ideolojiye ait görünür/görünmez yasalar, aynı metnin farklı cinsiyetteki kalemlerden çıktığı zaman farklı değerlendirilip yorumlanmasına, yargılanmasına neden olur. Oysa taraflı olmakla suçlanan feminist çalışmaların sosyal bilimlerde içerik, kuram ve yöntem üzerindeki etkisi yadsınamaz. En belirgin etkisi, eleştiri potansiyelidir. Fakat bunun yanında feminist çalışmaların bağımsızlaştırıcı (emancipatory) özelliği de göz ardı edilemez. Weskott, bilginin kendiliğinden (doğal olarak) diyalektik olduğuna dikkat çekerek feminist çalışmaların bilim üzerindeki bağımsızlaştırıcı ve eleştiri potansiyeli yüksek niteliğine işaret eder.[20] Ona göre, beyaz erkek akademisyenlerin kurduğu/kurguladığı akademik bilgi alanı kadın deneyimlerinin uzak tutulduğu bir alandır. Kadın çalışmaları, kadın gerçekliklerinin ve ilgilerinin uzak tutulduğu sosyal bilimlerdeki bu önemli boşluğu öncelikle kadınların yaşamlarını görünür kılarak doldurmayı hedefler. Kadın yazarların metinlerindeki öznede neredeyse ısrarla yazarın kendisinin

---

[18] Hendricks, C. a.g.e.
[19] Kuhn, Thomas. Bilimsel Devrimlerin Yapısı İstanbul: Alan Yayınları, 1982
[20] Westkott, Marcia. "Feminist Criticism of the Social Sciences" Feminist Research Methods içinde ed. Joyce McCarl Nielsen. London: westview Press, 1990 s.58-68

aranması bu konuda gösterilebilecek yaygın yaklaşımlar arasındadır. Bir kadın yazar olarak Aslı Erdoğan'ın şu sözleri egemen modelin değinilen niteliğini açıklayacak mahiyette kabul edilebilir: *"Kadınlık kavramıyla, kadın olmanın gerçeği arasındaki boşlukta biçimlenir gerçek öykümüz. Tahakkümün şaşmaz kuralı kadını dilsizleştirmek, tarihin, sözün, aklın taşıyıcısı karşısında suskun bir nesneye çevirmektir."*[21]

İktidar olgusuna dönük saptamaların ortaya koyduğu bir temel gerçeğe göre her güç ilişkisinin kuralı ötekini küçümsemek, onun varlığı karşısında kendi varlığını, onun değerleri karşısında kendi değerlerini yüceltmektir. Siyasalın en geniş anlamıyla ele alınması ve gene siyasalın erk ilişkilerinin belirlediği ve yansıdığı bir süreç olarak anlaşılması kendisini yazma ediminde de ortaya koymuştur. Kadınlar, bu alanda da, erkeklerce, yazma yeteneğinden uzak bulunur. Hiç değilse belli alanlara sıkıştırılır. Bu anlayışla da, "*Duyarlılıkları nedeniyle şiirden çok şiirselliğe yatkın, dar ve kapalı dünyaları içinde, felsefi boyuttan uzak, soyutlamadan yoksun, sokağı tanımaz, zekadan çok duygulara seslenir*"[22] bireyler olarak betimlenirler. Gerek bunun bir sonucu olarak, gerekse bu anlayışı aşmanın bir yöntemi olarak erkeğin dilini konuşan bir dünyada kadınların ister araştırma konusu seçerken, ister yazınsal türden eserler verirken "kendi dilini oluşturmak" gibi bir sorunsalı bulunmaktadır[23].

[21] Erdoğan, Aslı. "Dilsizlik" Radikal. 13 Nisan 1999 s.4
[22] Erdoğan, A. a.g.m.
[23] Atasü, Erendiz. "Kadın edebiyatı ve bir sempozyumun düşündürdükleri" Radikal Kitap Fuarı eki 28 Nisan 1999 s.11

"Yazarın ve yapıtının, onu kuşatan maddi ve ideolojik koşullar"[24] tarafından belirlendiğine dikkat çeken Berktay, varolan toplumsal düzende erkeklerin, insanlığın temsilcisi konumuna yerleştiklerini ve örneğin hiçbir erkek yazarın "ben erkek olarak değil, insan olarak yazıyorum" dememiş olması üzerinde düşünülmesi gerektiğini belirtir.[25] Woolf'un uzun yıllar önce "*Bir çok imzasız şiir yazan Anonim, bence kadındır*"[26] sözleriyle dikkat çektiği önemli gerçeği anımsayarak Erdoğan yazma eylemini "*kadının anonimlikten çıkıp kendi metninin altına imzasını atış süreci*" olarak tanımlar. Yazma, kendi sesini bulma ve özgül bir söylem geliştirmeyi de içerecek biçimde, en genel anlamıyla ele alındığı takdirde, feminist eleştiri önerdiği yeni toplumsal oluşum içinde kadınları "dilsizleştiren" bu ataerkil kuralı aşmak ve "önemli, önemsiz, kısa sürmüş, boşa geçmiş, engellenmiş, başarıları kayda geçmemiş veya takdir edilmemiş/gerektiğince değerlendirilmemiş mucizevi yaşamların kayıtlarını da yok olmaktan kurtaracak şekilde"[27] değiştirmek üzere yola çıkmıştır denilebilir. Bu anlayışa göre, kadınların kabul gören geleneksel kavramlara sığınmak suretiyle varolmayı reddederek, kendi varlığını dünyaya yansıtmak ve dünyayı kendi varlığının bir ifadesine dönüştürmek için kendi dilini ve biçemini yaratması değişimin motor gücünü oluşturacaktır. Bu çabalar içinde yaşamöyküsü tanımı, kapsamı ve gelişme aşamalarıyla kadın çalışmalarında en önemli yerlerden birini tutmakta ve en temel işlevlerinden birisini ortaya koymaktadır.

[24] Berktay, Fatmagül. A.g.e. s.53
[25] Berktay, F. A.g.e. s.52
[26] Woolf, Virginia. Kendine Ait Bir Oda İstanbul: Afa Yayınları, 1991
[27] Creswell,John W. Qualitative Inquiry and Research Design. London: Sage, 1998 s.69

Bu tezin sorunsalı erken Cumhuriyet döneminde eğitim görmüş, uzun yıllar kamusal alanda hizmet vermiş kadınların, Cumhuriyet döneminin kendilerine sunduğu kazanımları içselleştirmek suretiyle geliştirdikleri kimliği, bir yaşamöyküsü çerçevesinde yeniden yorumlamaktır. Bu, sorunu mutlak bir yöntembilim sorunu olmaktan çıkarmaktadır. Çünkü hiçbir yaşam onu oluşturan toplumsal, tarihsel, kültürel ve siyasal oluşumlardan bağımsız değildir. Bu, her yaşamın bir kimlik içermesi ve her kimliğin 'toplumsal kimlik' olarak belirmesiyle ilgili bir durumdur.[28] Bu noktada birkaç soru birden akla geliyor. Elde edilen kazanımlar gerçekten bu dönem kadınlarını özgürleştirmiş mi? O günkü koşullar altında, bu kadınlar bireysel özgürleşme taleplerinde bulunabilmişler midir? Yoksa, bu konuda yazan bir çok kadın yazarın savunduğu gibi kadınların batılılaşma modelinin sınırları çerçevesine sıkışıp kalmalarına mı neden olmuştur? Erken Cumhuriyet döneminde kadınlara ilişkin reformlar amaç değil de belli bir amaca yönelik araç olarak mı kullanılmıştır?[29] Bu kadınlar "feminist" söyleme uzak durmakla birlikte, bu günün kadın çalışmaları doğrultusunda tanımlanan "kadın hakları" için çalışma kaygısı gütmüşler, ilk adımları atmışlar mı yoksa sorgulamaksızın verili haklarla mı yetinmişlerdir? Cumhuriyet dönemi kazanımlarının ötesinde kendi yaşamlarını dönüştürmek için neler yaptılar?

Bu tez, yukarıda sıralanmış olan araştırma sorularına feminist eleştirinin içinden bakarak ve bir yaşamöyküsünü çözümleyerek, bu yaklaşımı bir niteliksel yöntembilim tekniği olarak kullanmak suretiyle, yanıt

[28] Jenkins, Richard. Social Identity London, NewYork: Routledge, 1996 s.4
[29] Berktay, F."Türkiye'de Kadın Hareketi" Kadın Hareketinin Kurumlaşması Uluslararası toplantı tutanakları içinde İstanbul: MetisYayınları, 1994 s.18-27

bulmaya çalışılması bakımından önem taşımaktadır. Tez, bunun ötesinde kimlik oluşumunun dönemsel (erken Cumhuriyet dönemi) özgüllükleri üstünde duracak, bu türden soruları kuramsal bir anlayışla ele alacaktır. Shulamit Reinharz'ın da vurguladığı gibi, kadın çalışmalarında araştırmacının en önemli silahı/yardımcısı feminist bilinçtir[30]. Bu çalışmada geleneksel yaşamöyküsü yönteminin dışına çıkılarak, yazarın kendini geride tutması kuralı göz ardı edilerek, bir ortak üretim sürecininin ürününe ulaşılması amaçlanmıştır. Bu aşamada yaşamöyküsü kavramına feminist eleştiri ve yöntembilim bağlamında biraz daha yakından bakmakta yarar vardır.

I.2. Araştırma Yöntemi:

I.2.1. Niteliksel Araştırma ve Kadın Yaşamöyküsü:

Son yıllarda gerek yazınsal ürünlerde gerekse sosyal ve beşeri bilimlerde yaşamöyküsü üzerine bir çok çalışma olduğu dikkat çekmekte.[31] Yazınsal türler arasında yaşamöyküsü, "*yaşadıkları dönemin siyasal, toplumsal etkinliklerine karışmış, ya da yapıtları, yaratıları, çalışma ve buluşlarıyla dönemlerini etkilemiş kimselerin, değişik kaynaklardan yararlanarak yaşamlarını anlatan düzyazı biçimi*"[32] olarak tanımlanır. Bu tanımlama tam da geleneksel erkek tanımı olması nedeniyle çarpıcıdır.

Bu çalışmalar, yaşayan veya artık hayatta olmayan bir bireyin kişisel öyküsünün bir başkası tarafından derinlemesine görüşmelerden yararlanmak suretiyle arşiv belgelerinin ve kayıtlarının da incelenmesiyle bir anlatıcı (narrator) tarafından aktarılması yöntemi ile gerçekleştirilir. Terminolojide kesin bir kabul olmamakla birlikte, yaşamöyküsü çalışmaları bireysel yaşamöyküsü (individual biography), özyaşamöyküsü (autobiography), yaşam tarihi (life history) ve sözlü tarih (oral history) gibi biçimlerle çeşitlilik gösterir.

---

[30] Reinharz, Shulamit. Feminist Methods in Social Research. NewYork: Oxford University Press, 1992 s.125

[31] Son yıllarda ülkemizde ve dünyada öne çıkan yaşamöyküsü türündeki eserlere örnek olarak : *Babam Nurullah Ataç* / Meral Ataç, *Babam Abdülhamid*/Ayşe Osmanoğlu, *Mevhibe* / Gülsün Bilgehan, *Meyyale* / Hıfzı Topuz, *Şair Nigar Hanım* / Nazan Bekiroğlu, *Dağın Öteki Yüzü* / Erendiz Atasü, *Cahide* / Selim İleri, *Adı: Aylin* / Ayşe Kulin, *Refia Sultan* / Ali Akyıldız...) Özyaşamöyküsü türündeki eserlere örnek olarak, *Bir Dinazorun Anıları* / Mina Urgan, *Kum Saatini İzlerken* Nermin Abadan-Unat, *Hayatımı Yaşarken* / Emma Goodman, … … sayılabilir.

[32] Özdemir, Emin. Yazınsal Türler. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994

Özetle, *yaşamöyküsü* yazımı bireyin yaşamının bir başka birey tarafından, arşiv belgeleri ve kayıtları ile, o bireyin kendi anlatımı[33] kullanılarak çalışılmasıdır. Lisansüstü çalışmalarda ender rastlanan *özyaşamöyküsü* çalışması ise bireyin kendi yaşam hikayesini yazması veya banta kaydetmesi biçiminde gerçekleştirilir[34]. Sosyoloji ve antropolojide sıkça rastlanan *yaşam tarihi* Plummer'a göre,[35] genellikle sosyal bilimci olan araştırmacı tarafından, halen hayatta olan özneyle yapılan görüşmelerden hareketle, öznenin yıllar içinde topladığı yazılı veya banda kaydedilmiş anlatılarından yararlanılarak, öznenin yaşadığı olayların kendi sözleriyle aktarılmasıdır. Araştırmacı değişik disiplinleri kullanabilir.[36] Bu çalışmalarda öznenin yaşamına ilişkin araştırmacının gözlemleri, yakınlarıyla görüşmeler, mektuplar ve fotoğraflar dikkatle incelenerek metne eklenir. Araştırmacı, bireyin yaşamını, kişisel temayı olduğu kadar kültürel ve kurumsal temaları, sosyal tarihi nasıl yansıttığını da inceleyerek öykülendirir.

Sözlü tarih ise, Shulamit Reinharz'ın tanımlamasıyla tarih, psikoloji ve sosyolojiyi kapsayan disiplinlerarası veya disiplinlerötesi bir çabadır (trans- or inter-disciplinary endeavor)[37]. Bu gün kabul gören tarih, psikoloji ve sosyoloji yöntembilimleri (metodolojileri) kadınların yaşam deneyimlerini yansıtmaz. Bu bakımdan sosyal teori, kadınların nasıl yaşadıklarına ve yaşamlarını nasıl algıladıklarına ilişkin saklı gerçeği de açığa çıkaracak yönde değiştirilmelidir. Sherna Berger Gluck'a göre feminist çerçevede yapılan sözlü tarih

[33] Denzin, N.K. Interpretive biography. Newbury Park, CA: Sage, 1989
[34] Angrosino, M.V. Documents of Interaction: Biography, autobiography, and life history in social science perspective. Gainesville: University of Florida Press, 1989
[35] Plummer, K. Documents of Life London: George Allen & Unvin, 1983
[36] Smith, L.M. "Biographical method" Handbook of qualitative research içinde eds. N.K. Denzin & Y.S. Lincoln. Thousand Oaks, CA: Sage, 1994 s.286-305

çalışmaları, kadınlarla ilgili kaynaklara ulaşılması, kadın deneyimlerinin geçerli kılınması, kadınlar arasında iletişimin güçlendirilmesi, kadınların köklerine ulaşmalarının ve süreklilik duygusunun sağlanması gibi daha önceden ihmal edilmiş olan açılımlara zemin hazırlaması bakımından değerlidir[38]. Bu arada, feminist metodoloji üzerine çeşitli makalelerinin yanı sıra sözlü tarih çalışmaları da bulunan Susan Armitage, sözlü tarih yönteminin feminist araştırmanın temel amacıyla tamamen örtüştüğüne dikkat çeker[39].

Geleneksel terminolojide sözlü tarih, artık hayatta olmayan veya halen yaşayan bir veya birkaç bireyin yazılı ya da sözlü anlatılarından hareketle, o bireylerin yaşamı çerçevesinde toplumsal olayların etkisini ve sonuçlarını ortaya çıkarma yöntemidir[40]. Sözlü tarih mevcut bilgi birikimini zenginleştirici bir işlev yüklenebilir. Sözlü tarih çalışmaları, belli bir olay veya döneme ilişkin kişisel tanıklığın ve/veya yaşam deneyimlerinin belleğin derinliklerinden çıkarılıp değerlendirilmesiyle toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunur.[41] Hiç kuşkusuz kadınların ve erkeklerin yaşamı ve dünyadaki konumlarını algılayışları, özellikle de aileye, iş yaşamına ilişkin düşünceleri farklıdır. Sözlü tarih çalışmalarında konu-kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerle gazetecilerin ya da geleneksel tarihçilerin yaptığı görüşmeler arasında bakış açısından kaynaklanan belirgin bir ayrım bulunmaktadır.

---

[37] Reinharz, Shulamit. Feminist Methods in Social Research. NewYork: Oxford University Press, 1992

[38] Gluck, Sherna Berger. "What's So Special about Women? Women's Oral History" Frontiers 2(2): 3-11, 1979 s.5

[39] Armitage, Susan. "Beginning Where We Are- Feminist Methodology in Oral History" Feminist Research Methods içinde ed. Joyce McCarl Nielsen. London: Westview Press, 1990 s.94-114

[40] Plummer, K. Documents of life: An introduction to the problems and literature of a humanistic method. London: George Allen and Unvin, 1983

[41] Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Türkiye Sözlü Tarih Projesi (1994-95)

Ayrıca söz konusu görüşmelerin bant kayıtları uzun süre saklanarak aynı kayıtlar başka araştırmacılarca farklı açılardan yararlanılmak üzere kullanılır[42].

Yaşamöyküsü yazma çalışmaları edebiyat, tarih, antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerden kaynaklandığı gibi aynı zamanda feminist ve kültürel çalışmaları içeren disiplinlerarası bir bakış açısını da yansıtabilir.[43] Disiplinlerarasılık, sözlü tarih çalışmalarını bugünkü feminist araştırmaların odağına oturtur ve onu daha önce kendi içine kapalı bir disiplin olan antropolojinin dar sınırlarından çıkararak farklı disiplinlerin bakış açılarından beslenen bir havzaya yerleştirirken; her sözlü tarih çalışmasının bir yönüyle de etnografik bir yaklaşımı içerdiği söylenebilir.[44] Çünkü gerçek yaşamdan kaynaklanan biyografi kişinin yaşam toprağından üretilir. *Etnografik yaşamöyküsü* çalışması, kültürel veya toplumsal bir grubun ya da sistemin, araştırmacının o grubun günlük yaşamına katılarak uzun süre izlemesi suretiyle tanımlanması ve yorumlanması olarak tarif edilebilir. Gözlemlenebilir, öğrenilmiş davranış kalıpları, gelenekler ve yaşam biçimleri bu yöntemle okuyucuya aktarılır. Bu çalışmalar, çeşitli kültürleri sergileme konusunda bilimi ve sanatı bir araya getirir.[45] Araştırmacı davranış, dil ve o kültürü paylaşanlar arasındaki etkileşimi gözönüne serer.[46] Nitekim, tezimizde de bu anlayış etkili olmuş, işlerlik kazanmış ve Kafkasya kökenli öznenin dili, anlatıdaki alıntılarda olduğu gibi korunmuştur. Ayrıca doğduğu

[42] Baum, Willa K. Oral History Nashville,Tenessee:American Association for State and Local History,1987
[43] Dunaway, David K., Baum, Willa K. (eds.) Oral History: An Interdisciplinary Anthology NewYork:Aassh Books, 1996 s.19-24
[44] Ritchie, Donald A. (ed.) Doing Oral History NewYork, Toronto: Twayne Publishers, 1995

toprakların biçimlendirdiği kültürel mirasın ne olduğu irdelenmeye çalışılmıştır. Etnografik yaşamöyküsü, kültürler arası feminist araştırmaları teşvik edici niteliktedir[47].

Bu tür bir çalışmada, bir kişiyi derinlemesine tanıma ve onun yaşamından bir yaşam bilgisi çıkarma isteğiyle yola çıkılırken, böylesine derin bir yaşam irdelemesinin ardında dedikodu dürtüsü bulunmaması gerektiği hususu önemle vurgulanmaktadır.[48] Kadınların geçmişine ulaşmanın bu farklı yollarını gözden geçirdikten sonra bu noktada yaşamöyküsü çalışmalarının tarihçesine kısaca bakmakta yarar vardır.

I.2.1.a. Yaşamöyküsünün Tarihsel Gelişimi

İngiliz felsefeci Francis Bacon yaşamöyküsünü tarih biliminin bir alt-türü olarak tanımlar.[49] Çünkü ilk biyografi örneklerinde yapıtın öznesinin "kim" olduğundan çok "neler yaptığı" üzerinde durulmuştur. İlk ciddi yaşamöyküsü örneği olarak adlandırılabilecek bir yapıtın Plutarkos'un *Koşutlu Yaşamlar*'ı (İ.S. I. yüzyıl) olduğu ve bu eserin Shakespeare ve Racine'in oyunlarına kaynaklık etmiş olduğu biliniyor. Edebi yaşamöyküsünün ilk örneği ise

---

[45] Van Maanen, John. Tales of the Field: On Writing Ethnography. Chicago: The University of Chicago Press,1988 s.72

[46] Van Maanen, J. a.g.e.

[47] Reinharz, Shulamit. "Feminist Cross-Cultural Research" Feminist Method in Social Research. içinde NewYork: Oxford University Press, 1992 s.123-124 Bunun dışında kültürler arası kadın çalışmalarını her yönden destekleyen bir başka önemli unsur da uluslararası kadın konferansları olmuştur. Uluslararası Kadın Yılı ilan edilen 1975'de Mexico'da düzenlenmiş olan konferansı takiben, 1976-1985 döneminin Birleşmiş Milletler tarafından Kadın On Yılı olarak kabul edilmesinden sonra, bu dönemin yarısında ulaşılmış olan gelişmelerin değerlendirildiği 1980 Kopenhag konferansı, 1985'de Nairobi konferansı ve nihayet 1995'de Pekin konferansı, kadınlar arası haberleşme olanaklarının artmasını sağlamış, kuramcı ve eylemci feministleri yakınlaştırmış, kültürler arası feminist araştırmanın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Farklı yaşam tarzları olan ve çeşitli kültürlerden bir araya gelen kadınlar sorunlarının ve hayata geçirmeleri gereken çözümlerin benzerlik gösterdiğini belirlemişlerdir. Bu noktada yerel feminizmden küresel feminizme geçiş gerçekleşmiştir.

[48] Turan, Güven. "Bir Yaşamın İçi Dışı" kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999 s.167-172

[49] Ertürk, İsmail. "Yazar Öldü,Yaşasın Okur: O Halde Yaşamöyküsü" kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999 s.208-213

Suetonius'un *Sezarların Yaşamı*'dır.[50] Ortaçağ'da biyografiye pek rastlanmamakla birlikte Ortaçağ sonunda Boccaccio ve Dante bu türü yeniden canlandırmışlardır. Yaşamöyküsünün önemini, sanatçıların, düşünürlerin nasıl yetiştiği konusunda okuyucuyu bilgilendirme aracı olma bağlamında ele alan İsmail Ertürk'e göre Aydınlanma Çağı'ndan sonra, edebiyat ile tarih birbirinden farklılaşmaya başladıkça yaşamöyküsü bu iki tür arasında asılı kalmıştır. "Yaşamöyküsü tarihi konusunda uzman iki tarihçi T.F. Mayer ve D.R. Woolf'a göre zaten, XVII. yüzyıl ortasına değin hiçbir toplumda "yaşamöyküsü" sözcüğü kullanılmamıştır. Antik Yunan'da, yaşam-odaklı tarih yazılarına "bios" denmiş, ancak XVII. yüzyıl ortalarında İtalyanca ve Fransızcada "biografia" ve "biographie" sözcükleri kullanılmaya başlanmıştır. O yüzden Mayer ve Woolf, yaptıkları işe "biyografi tarihi" değil, "yaşam-yazıları tarihi" demeyi yeğlemişlerdir."[51] Bu arada doğruları ve gerçekleri vermek yerine kişiyi yüceltme ve saygın insan tipi resmetme kaygısı güden methiyeler çoğalmıştır.

XIX. yüzyılda ise "bir roman kadar" dil ustalığıyla yazılmış, merak ve heyecanla okunacak ancak "doğruyu, yalnızca doğruyu" yazmaya özen gösteren İngiliz biyografi yöntemi benimsenmiştir. İngiliz, Fransız ve Alman edebiyatında biyografiye duyulan ilgi giderek artmıştır. Kadın çalışmaları açısından dikkat çekici olan Jules Michelet tarafından yazılan *Jeanne d'Arc* ve 1857 tarihinde de Mrs. Gaskell tarafından kaleme alınan *Life of Charlotte Bronte'* dir.[52]

[50] Turan, Güven. "Bir Yaşamın İçi Dışı" kitap-lık Sayı 36 içinde s.167-172
[51] Ertürk. a.g.m. s.210
[52] Ertürk a.g.m. s.210

Mezar taşlarının üstündeki satırları da yaşamöyküsünün ya da özyaşamöyküsünün ilk denemeleri sayan görüşe göre "Türkçede yaşamöyküsü, VII. ve VIII. yüzyıllardan başlayarak iki ayrı kanal izlemiş. Biri İslam dini çerçevesi içinde gelişen *Siyer / Siyer-i Nebi* (son Peygamberin yaşamöyküsü) adını taşıyan biçim; öbürü de, İslam dışı Türk tarihinden gelen *Orhun* ve *Yenisey Yazıtları*dır. Bu yazıtlarda ölenin ağzından, yaşamı, ailesine, ulusuna ve yeryüzüne olan sevgisi, bağlılığı bir başkası tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca *menakıbnameler, tuhfeler, senifeler* de bu gruba dahil edilebilir."[53] XIX. yüzyılın sonuna doğru Beşir Fuat'ın kaleme aldığı *Victor Hugo* ve *Voltaire*, Cumhuriyet dönemi başında Mahmut Kemal İnal'ın toplu yaşam öykülerini derlediği eserleri, Mithat Cemal Kuntay'ın *Mehmet Akif* 'i, *Namık Kemal*'i ve *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*'si, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kimi eserleri bizdeki ilk yaşamöyküsü türündeki ürünlerdir.[54] Yaşamöyküsü türündeki eksikliği, Peyami Safa'nın *Roman ve Biyografi* başlıklı yazısından alıntılandırarak söylemek mümkündür: "*Bizde okuyucu kalabalığının tarih ve tefrika romanlarında aradığı şey, insanın kendi kendisiyle değil, başkalarıyla ilişkilerinin dramıdır. Henüz kahramanın iç dalgalanışı ve iç çekişmesi, okuyucular arasında geniş bir ilgi bulmadığı için romanlarımıza psikoloji girmedi. … Romanlaştırılmış ve sade biçimiyle biyografi edebiyatımız henüz yoktur".* [55] Anılan örneklerden de anlaşılacağı gibi ülkemizde yakın zamana kadar kadınların benzeri çalışmalarından örnekler vermek mümkün değildi.

[53] Kökden, a.g.m. s.203
[54] Kökden, a.g.m. s.203
[55] Yavuz, Hilmi."Biyografi Eksikliği" Denemeler-Karşı Denemeler içinde İstanbul: Bağlam Yayınları, 1988 s.32

Dostoevski, Dickens, Balzac ve Austen gibi yazarların yaşam belgelerine dayalı yazınsal yapıtları bir yana bırakılırsa K.Plummer'ın[56] sözünü ettiği gibi ilk akademik biyografi çalışmalarına 1920'lerde ve 1930'larda Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde rastlanmaktadır. Kadınlar tarafında gerçekleştirilen biyografi çalışmaları yoğun olarak 1890'larda Amerika'da görülmektedir. Birinci nesil üniversite mezunu kadınlar, hemcinslerinin o gün ulaştıkları noktayı belgeleyebilmek için kadınların yaşamlarını kaydetmeye başlarlar. Ancak, feminist yaşamöyküsünün yeniden yükselişi 1960'ların sonunda kadın tarihinin rönesansı ile gerçekleşir[57].

Bugüne değin bir çok ülkede yok sayılmış olan kadın eserlerini kültür zenginliğine büyük bir titizlikle katan, kadınların tarihinin "suya yazılmadığı" ülkelerden biri Danimarka'dır. Bu itibarla bu ülkedeki çalışmalara kısaca değinmekte yarar vardır.

Bugün Danimarka'da kadın tarihçileri temas halinde tutmak amacıyla KLIO isimli bir kadın iletişimağı (network) oluşturulmuştur. 1850'lerden bu güne feminist tarih ve yaşamöyküsü çalışmaları (feminist historiography) giderek derinleşmektedir. Kadın grupları, kadın örgütleri ve farklı sosyal gruptan kadınlar hakkında yazılanlara gün geçtikçe yenileri eklenmektedir. Bu çalışmalarda beden ve cinsellik artarak ilgi odağı olmayı sürdürmekte. 1984'de yayımlanan "Womenfolk" adlı eser 1600'den günümüze Danimarka kadınını anlatır. Ayrıca 1500-1800 yılları arasında yaşamış, 120'si Danimarkalı, 160 İskandinav, kendi kendini yetiştirmiş kadın yazar hakkındaki

[56] Plummer,K. Documents of life , London: George Allen &Unvin,1983
[57] Reinharz, Shulamit. "Feminist Oral History" Feminist Methods in Social Research içinde s.126

bilgileri derleyen bir eser Marianne Alenius tarafından halen yayına hazırlanmaktadır.[58] Bunca eski tarihlere uzanan bir derlemenin yapılabiliyor olması, Danimarka'da erkek akademisyenlerin kayıt tutmaya çok düşkün olmasına da bağlanmakta. Ayrıca, orta öğretimdeki kadın öğretmenlerin kadın tarihine yoğun ilgi duymaları ve öğrencilerini bu yönde yönlendirmeleri de destekleyici bir unsur olmuş. Feminist tarihçilerin eserlerinin başarısı Batı Avrupa'da bireye odaklanan ve edebiyattaki öykü formuna dönüş trendiyle yakından ilgilidir.

Ne var ki, Danimarka'da bile akademik alanda kadın tarihi çalışmaları hala beşeri bilimlere bağlı olarak sürdürülmekte, bu durum ise, beşeri bilimlerin iş yaşamına ve ihracatın artmasına doğrudan bir yararı olmaması bakımından kısıtlanan bütçesi nedeniyle kadın tarihi çalışmalarının gelişmesini engelleyen koşulları hazırlamaktadır. Ayrıca kadın çalışmaları bünyesindeki kadın tarihçiler ve biyografi yazarları araştırmalarının / eserlerin geçerliliğini kanıtlayabilmek için daha çok çalışmak, kendilerini diğer profesyoneller arasında görünür kılmak zorundadırlar.

Çeşitli engellere ve kısıtlamalara karşın Danimarka'da yaşamöyküsü ve kadın tarihi yazarlarının gücü ve cesareti azalmamıştır. Ülkemizde de yalnızca akademik alanla sınırlı kalmayarak orta öğretimde tarih müfredatında yapılacak bir reformla kadın tarihi yazılmasına katkıda bulunmak mümkün görünüyor. Orta öğretim kurumlarında, 1998-1999 öğretim yılında gerçekleştirilen, bu satırların yazarının fikiranası ve proje tasarımcısı olduğu *Ninemin Yaşamöyküsü* konulu öykü yarışması bu konuda

[58] Damsholt, Nanna. "The State of Women's History in Denmark" Writing Women's History içinde ed.Offen, Roach, Pierson, Rendal. London: MacMillan Ltd., 1991 s.231-236

atılan ilk adım sayılabilir. Kadınların, karar alıcı, akademisyen, öğretmen veya anne olarak güçlerini kullandıkları sürece kadın tarihinin/ yaşamöyküsünün yazılması konusunda kötümser olmak için bir neden yoktur. Bununla birlikte, tarih yazımının gerek yöntembilimsel gerekse ideolojik olarak yenilenebilmesinin önemli bir koşulu olarak görülen kadın tarihi çalışmalarının ve kadınların tarih yazmalarının daha üst düzeyde bir etkinlik kazanması ancak belli bir zihniyet dönüşümüne bağlıdır. Bu yönde atılacak bir adımın somutlaştırılması ise elbette siyasal bir süreci gereksinmektedir.[59]

I.2.1.b. Yaşamöyküsünde Geleneksel Yaklaşım

Yukarıda da değinildiği gibi, geleneksel dilbilimcilerin tanımıyla yaşamöyküsü, yaptıklarıyla ve yaşadıklarıyla okurların ilgisini çekebilecek nitelikte olan kişilerin değişik kaynaklardan yararlanarak yaşamlarının anlatıldığı düzyazı biçimidir[60]. Denzin'e göre yaşamöyküsünde klasik yaklaşım, araştırmacının kuramsal bir konuma (theoritical orientation) yerleşerek, kalıplaşmış hipotezler ve/veya sorular kullanmak suretiyle (formal hypotheses or questions) ve bilimsel gelenek içindeki kabul edilebilirlik, gerçeklik ve genellenebilme özelliklerini ön planda tutarak çalışılmasıdır[61]. Geleneksel yöntemde araştırmacı teoriye ait açıklamalar yapar ve toplanan belgelerin geçerliliğini eleştirilerle irdeler. Yazar çok yönlü ve çok boyutlu bir çalışmayla, hem bir tarihçi gibi hem de bir sanatçı gibi davranarak, bir kişinin yaşantısını, işin içine düş gücünü karıştırmadan, yansız ve gerçeğe en uygun

[59] Iggers, Georg G. Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge Ohio: Wesleyan University Press, 1997 s.94-116
[60] Özdemir, Emin. Yazınsal Türler. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994
[61] Denzin, N.K. Interpretive biography. Newbury Park, CA: Sage, 1989

biçimde aydınlatmak, açıklamak ve okurların ilgisine sunmak ister. *Sergileyici Yaşamöyküsü* olarak adlandırılan bu türde değişik kaynaklardan, belgelerden, mektuplardan, günlüklerden (diaries and journals), anılardan, kişiyi tanıyan akraba ve dostlardan yararlanılır. Öznenin bildiği, yaşadığı olay ve olgular onun kişiliğini ve davranışlarını aksettirecek bir akış içinde sergilenir. Daha açık bir ifadeyle sergileyici yaşamöyküsünde yazar düş gücünü işin içine karıştırmadan öznenin yaşam serüvenini olduğu gibi yansıtma işini yerine getirir. Bu tür, bu yönüyle belgesel niteliktedir. Yaşamöyküsü yazarı öznenin yaşamını yönlendiren ve biçimlendiren olayları birbirine bağlantılı bir biçimde aktarır. Olaylarda ve tarihlerde gerçeğe sıkı sıkıya bağlı kalır. Öykülendirme sırasında gerçeği kuşatan kimi konuşturmalara yer verebilir.

Bunun dışında, bir anlamda bu anlayışın karşısında yer alan ikinci bir yaklaşımdan söz edilebilir. Yazarın, öznenin iç dünyasına girerek, kendini tümüyle silen, özne gibi duymaya, onun gibi davranmaya çalışarak aslında tümü yaşanmış, olmuş şeyleri gerçeğe sadık kalarak fakat düşsel bir düzen içinde, yapıntısal bir örüntü kurarak vermesi durumunda bu türe *Kurgusal Yaşamöyküsü (fictional)* denir. İncelemeci, yerde, zamanda ve öznenin yaşam olaylarında herhangi bir değişiklik yapmaz. Yazar, tümü de gerçekten yaşanmış olayları düşsel bir düzlemde, kurgusal bir örüntü içinde aktarır.

Kimi çalışmalarda bu iki biçim içiçelik gösterebilir ancak her durumda belgelerden de yararlanılarak öznenin yaşamında yer almış olayları, olguları, onun doğal ve toplumsal çevresiyle birlikte, yerde ve zamanda yanılgıya

(anakronizme) düşmeden, zamansırasal (kronolojik) bir yaklaşımla vermek esasdır.

Özdemir'in ifadesiyle "*yaşamın bir kesiminde, bilim ve sanat alanlarının herhangi bir dalında etkinlik göstermiş, başarı kazanmış bir kimsenin öyküsü olmalıdır kaleme alınan. …Kuşkusuz sıradan kişiler değildir yaşamöyküsü yazılacak olanlar; yaşadıkları dönemin siyasal, toplumsal etkinliklerine karışmış ya da yapıt veya yaratıları, çalışma ve buluşlarıyla dönemlerini etkilemiş kimselerdir*". [62] Bu yaklaşım önsel (a priori) bir yanlılığı yansıtmaktadır ve bu nokta klasik yaklaşımda feminist eleştirilerin billurlaştığı noktayı oluşturmaktadır.

I.2.1.c. Yaşamöyküsünde Geleneksel Yaklaşıma Eleştiri ve Feminist Çalışmalar

Geleneksel yaklaşıma bir örnek olarak alınan Özdemir'in yukarıda değinilmiş olan yaşamöyküsünün öznesine ilişkin belirlemesine karşı Heilbrun[63] her türlü yaşamın (basit yaşamlar, büyük yaşamlar, engellenmiş/boşa geçmiş yaşamlar, başarıları takdir edilmemiş mucizevi yaşamlar) biyografi çalışmasının odağı olabileceğini savunur. Denzin'in[64] tanımlamasıyla biyografi yöntemi, bireyin yaşamındaki dönüm noktalarını sergileyen yaşam belgelerinin toplanarak kullanılmasıyla ortaya çıkan bir çalışmadır.

Bu anlayış, kendi içinde eleştiriye açık bir düşünsel eğilime işaret etmektedir. Önsel (a priori) bir kabulle başlayan bu süreç, bir noktadan sonra,

[62] Özdemir, Emin. a.g.e
[63] Heilbrun,C.G. Writing a woman's life. NewYork: Ballantine, 1988
[64] Denzin, N.K. Interpretive biography. Newbury Park: Sage, 1989 s.69

niçin bir döneme kadar yalnızca, bir dönemden sonra da ezici bir çoğunlukla erkeklerin yaşamöyküsünün yazıldığını dolaylı olarak açıklamaktadır. Çünkü, yaşamöyküsü yazılanlar (erkekler) toplumsal düzeyde başarı göstermiş, öne çıkmış kişilerdir. Bu anlayış iki açıdan eleştiriye yatkındır. Öncelikle toplumsal başarı gösterenlerin daha çok erkekler oluşu ciddi bir toplumsal-tarihsel soruna, o arada da kadının ikincilleştirilmesi sürecine tekabül etmektedir. İkincisi, gündelik hayatın içinde kalan, ve sıradanlıktan başka özelliği olmayan kişinin yaşamöyküsünün yazılması da, eğer amaç mutlak bir biçimde 'başarılı insanın' yaşam öyküsünü yazmak şeklinde konmuşsa, ciddi açılımlar getirebilir. Çünkü, daha önce belirtildiği gibi, yaşamöyküsü yazımı ve onun nesnesi olan kişi, sahip olduğu kimlikle daha başlangıçta toplumsal-tarihsel bir sürece tanıklık etmekte, o süreci kendisinde somutlaştırmaktadır. Bu nedenle, yalnızca toplumsal-tarihsel düzeyde öne çıkmış kişilerin yaşamöykülerinin yazılması ideolojik bir tutumdur. Eğer ideolojinin 'dünya hakkındaki eksik bilgi' olduğu kabul edilirse bu anlayışın yanlı ve siyasal bir tutumun içinden türetilmiş bir tercih olduğu da kabul edilecektir.

Öte yandan, son yirmibeş yılda gerçekleştirilen her türden feminist araştırma, kadın çalışmalarında eski yöntemlerin eleştirilmeksizin kullanılmasının, gelecekte bu alanda ulaşılması beklenen başarılar açısından yarar sağlamayacağını göstermiştir. Feminist eleştiri, bugünkü toplumbilimsel araştırma yöntemlerine hakim olan paradigmaların yansıttığı erkek bakış açısını sorgular. Feminist bilinç ile feminizm arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söyleyen Liz Stanley, feminist araştırmayı, basitçe, "kadınlar tarafından yürütülen araştırma" olarak nitelendirerek feminist

akademisyenlerin daha başlangıçta, araştırma problemini saptarken ve çalışmalarının hedefini belirlerlerken kadın kimliğini ve bilinç farklılığını ortaya koyduklarına dikkat çeker[65]. Shulamit Reinharz[66] ise, feminist araştırma yöntemleriyle geleneksel yöntemler arasındaki farkı saptarken, bir yandan da farklı feminizm çeşitlerinin ve hatta akademik feministlerle aktivist feministlerin[67] bu konudaki yaklaşımlarının farklılık göstereceğine değinir. Reinharz'a göre feminist eleştirinin amacı, bir anlamda, kadın çalışmaları "ghetto"su yaratmak suretiyle ataerki ile mücadele etmek değil; araştırma yöntemlerinde temelden değişime neden olacak açılımları sağlayarak bilgi üretimini patriarkinin tekelinden çıkarıp "feminist bilgi üretme hakkı"nın kullanılmasına yol açmaktır[68].

Her türlü insani etkinlik tarihin öznesi olabilme özelliğini taşır. Oysa yüzyıllar boyu kadınların deneyimleri ve düşünceleri ihmal edilmiş ya da kadınlar adına erkeklerin konuşmaları kayda değer bulunmuştur. Bu durumu düzeltmek için izlenecek en etkin yol, kadınları konuşturarak tarihi doğrudan onlardan öğrenmektir. Temel işlevi insanı, insana tanıtmak olan yaşamöyküsü, bu alandaki eksiği kapatacak bir gayretler bütününün parçası olacaktır. Bunun yanısıra, kadın tarihi, yalnızca fildişi kulelerdeki kadınların yaşamöykülerini anlatmamalıdır. Bir yaşamöyküsü insanlık tarihinin bir parçasıdır ve yararlılığı üzerine muhakeme yapılmamalıdır. Yararlılıktan öte,

---

[65] Stanley, Liz. "The Research Process in the Social Sciences and Its Part in Producing Discrimination against Women in Higher Education" Monograph on gender Biases, Spring/Summer, British Society for Research in Higher Education, 1982

[66] Reinharz, Shulamit. Feminist Methods in Social Research. NewYork: Oxford University Press, 1992

[67] Aralarında görüş farklılıkları olan liberal, radikal, sosyalist/Marksist feminist yaklaşımlar farklı araştırma yöntemlerine yatkındırlar. Son yıllarda bu farklı feminist yaklaşımlar özellikle sadomazoşizm ve pornografi gibi belirli konulara karşı farklı yaklaşımlar sergilemektedirler.

[68] Reinharz, Shulamit. a.g.e.

bunun insani hak olduğu gerçeği üzerinde düşünülmelidir.[69] Yaşamöyküsü üzerine eserler vermiş olan birçok yazardan[70] biri olan Denzin'e göre bu çalışmalarda önceleri gerçeklik ve geçerlilik (validity, reliability) ön planda tutulmuşsa da, 1989 sonrasında yaşamöyküsünü yazmak için toplanan malzemenin neresine öznenin yerleştirileceği ve yaşamının nasıl yorumlanacağı hususları önem kazanmıştır[71]. Ne var ki, bu bağlamı da gene tarihyazımı olgusundan ve tarihin kadın-erkek ilişkisi içinde oraya düşürdüğü izden bağımsız bir biçimde ele almak olanaksızdır.

Tüm dünyada erkek akademisyenler, genelde feministlerin özelde feminist tarihçilerin yazdıklarını küçümsemekte ya da görmezden gelmektedirler.[72] Kadınların kendi tarihlerini, yaşamöykülerini yazmakta karşılaştıkları iki acil sorun/soru vardır. Bunlardan ilki, kendi tarihlerini genel tarihin içine nasıl yazacakları, ikincisi de akademik ortamda bu gün ulaşmış oldukları disiplini ya da bilimdalını akademiye nasıl entegre edecekleridir. Kadın tarihiyle ilgili kuramsal çalışmalar etrafında yoğunlaşan tartışmalar, buna bağlı olarak, genel tarihten ayrıştırılmalı mı (izole mi edilmeli) yoksa genel tarih çalışmaları içinde toplumsal cinsiyet tarihi (gender history) başlığı çerçevesinde mi sürdürülmeli?[73] Bu noktada bilimde ve baskın dünya manzarasında erkekmerkezciliği (androcentrism) çözmek kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[69] Damsholt,N. "The State of Women's History in Denmark" Writing Women's History içinde ed. K. Offen, R.R. Pierson, J. Rendal. London: MacMillan Ltd., 1991 s.231

[70] Bertaux (1981),Plummer (1983), Edel (1984), Lomask (1986), Denzin (1989),Barzun & Graff (1992) gibi.

[71] Denzin, N.K. Interpretive biography. Newbury Park, CA: Westview, 1989

[72] Çakır, Serpil. "Kadın Tarihi Nasıl Bulanıklaştırılır?" Tarih ve Toplum Cilt 31 Sayı 185 İstanbul: İletişim Yayınları, 1999 s.36-40

[73] Damsholt,N. a.g.m. Writing Women's History içinde s.235

Yıldırım Türker "Kadınlar, tarihin farklı bir sözdizimiyle yazılabileceğini gösterdi. Bambaşka bir anlamlandırmayla kucakladılar tarihin sustuğu anları. Kayıtlarının yutulduğu, birçok renk ve dokunun öncelik sıralamasına kurban edildiği yerlerini didikleyip tarihi, menkıbeler dizisi olmaktan çıkardılar. Farklı okudular; farklı okunması için yol gösterdiler. Resmi tarihin erkekler arası kahramanlıklarla örülü yenme-yenilme öykülerine kuşkuyla yaklaştılar. Kutsalı sorguladılar. .... Herşeye rağmen memleketimizde çoğunluk yüzlerde yılışık bir ifadeyle adı ağza alınan feminizm hareketinin, günümüz dünyasının, yüzyıl başı dünyasından daha yaşanılır olmasında çok önemli bir payı var " [74] demektedir. Bu çözümlemenin kendisine konu edindiği toplumsal durumun anlaşılabilmesi için, toplumsal yapılanmanın dinamiklerini irdeleyen Fishman'ın da yaklaşımına başvurulabilir. Fishman, "toplum insan bilincinin ürünüdür; aynı zamanda bireyler de içinde yaşadıkları toplumun ürünüdür" saptamasından sonra, "insanlar çoğunlukla çatıştıkları kültürel yapıyı kendileri yarattıklarının ayırdına varmadan yaşarlar" demektedir.[75] Bu saptama da göstermektedir ki çatışma alanlarında/konularında yeniden düzenlemeye gidilebilmesi için önce farkındalık gereklidir. Bu bakımdan feminist bilincin, tarih yazımındaki eksikliklerin saptanarak giderilmesine hizmet edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

[74] Türker, Yıldırım; "Onun bunun kadınları", Radikal İKİ , 7 Mart 1999 Pazar s.5
[75] Fishman, Pamela M. "Interaction: The Work Women Do" Feminist Research Methods s. 224-237

I.2.1.d. Yorumcu Yaşamöyküsü

Temel nitelikleri yukarıda tartışılan klasik yaşamöyküsü anlayışına karşı ortaya konulan eleştirileri de kapsayacak biçimde, kadın çalışmaları alanında, özellikle son yıllarda geliştirilen yaklaşımlardan bir başkası *Yorumcu Yaşamöyküsü*'dür (Interpretive Biography). Yaşamöyküsü yazımının bu türünde yazar çalışmanın içine kendini de katar. Böylece konu-kişinin yaşamöyküsünün bir yanıyla da yazarın yaşamöyküsü olduğu açıkça fark edilir. Sonuçta ortaya çıkan çalışma konu-kişinin olduğu kadar yazarın deneyimlerini de içerir[76]. Denzin yorumcu biyografiyi savunurken, etkileşimde olan bireylerin yaşadıkları deneyimlerin aktarılmasının sosyolojiye tam anlamıyla uygun olduğunu, bir deneyimin anlamını en iyi o deneyimi yaşayanların ifade edebileceklerini; bu nedenle de geleneksel yaşamöyküsü yöntemlerinin bir yana bırakılarak anlam ve yorumun öne çıkarılmasının doğru olacağını belirtir[77]. Ona göre yaşamöyküsü çalışması yapacak olan araştırmacı öncelikle yazınsal yorum ve eleştirinin stratejilerini ve tekniklerini öğrenmelidir; çünkü, yaşamöyküsünün başarısı yazarın yorumlamada göstereceği başarı ile saptanacaktır. Yazar konu-kişinin yaşamına kendi yaşamını da katarak yaşamöyküsünü tamamlayacaktır. Aynı zamanda okur da bunu, kendi bakış açısından okuyacaktır. Özetle kadın çalışmalarında yaşamöyküsü yazarken pozitivist yöntemlerden özenle kaçınılmalıdır. Aksi halinde pozitivist yöntemde geçerli olan önyargılar nedeniyle bilimsellik, hümanizmanın üzerini kaçınılmaz olarak örter[78]. Bu, feminizmin siyasal

[76] Denzin, N.K. Interpretive biography. Newbury Park,CA: Sage, 1989 s.82
[77] Denzin,N.K. a.g.e.
[78] Denzin, N.K. a.g.e. s.6

olduğunu ve tavır alması gerektiğini söyleyen anlayışlarla da bütünleşen bir algılayıştır.

Bunun yanısıra, Kökden'in ifadesiyle, "*Yaşamöyküsü bir kişinin yaşamını konu alan bir yazın türü. Ancak bu anlatım tam, doğru ve canlı bir biçimde gerçekleştirilmeli*"dir.[79] Özellikle kadın yaşamöykülerinin çok sayıda okuyucuya ulaşabilmesi için anlaşılır ve ilgi çekici olması gerekir. Kum gibi kuru[80] değil heyecanla okunmasını sağlayacak şekilde gözlemlere ve heyecan yüklü olaylara (epiphanies) daha çok yer verilerek kaleme alınmalıdır. Yorumsamacı bir eğilim, yazara sağlayacağı hareket olanağı ve özgürlük içinde bunu başarmaya öteki yaklaşımlardan çok daha yatkın durmaktadır. Terry Eagleton'ın bir yorumu bu anlayışı besleyerek daha farklı bir düzeyde pekiştirmektedir. Kadın hareketinin kültürel ve politik eylemin birleştiği bir alan olduğu görüşünü bir kez daha anımsatan Eagleton, eleştiri söyleminin edebiyatın kendisi üzerinde ideolojik bir baskı aracı haline geldiğini ve bu baskıya feminist yazarların karşı çıkacağını umduğunu belirtir[81]. Esasen, feminist yaklaşım eleştirel ve politiktir. Feminist eleştiri, amacına uygun kuram ve yöntemler geliştirmek için uğraşır; yazma ve cinsellik veya metin ve ideoloji arasındaki ilişki sorununu ele alarak bu kuramların diğerlerinden daha açıklayıcı olduğunu savunur. Feminist yöntem diğer biçimlerden, inceleme nesneleri farklı olması, farklı değerler, inançlar ve amaçlar taşıması ve dolayısıyla bu amaçları gerçekleştirmek üzere farklı

[79] Kökden, Uğur. "Orhun Yazıtları'ndan Şair Nigar'a" kitap-lık Sayı 36/ Bahar 1999. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1999 s.201-207
[80] Damsholt, Nanna. "The State of Women's History in Denmark" Writing Women's History içinde (ed. Offen, Roach, Pierson, Rendal) London: MacMillan Ltd., 1991 s.231-236
[81] Eagleton, Terry. Edebiyat Kuramı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990

stratejiler sunması bakımından ayrıdır. Feminist politikada göstergelerin ve imgelerin, *yazılı ve dramatize yaşantının* özel bir anlamı olduğu bir gerçektir. Kimlik ve ilişkiyi merkeze yerleştiren temel ilgisini "yaşanan deneyime" ve "gövdenin söylemine" yönelten bir yaklaşım sözlerin yan-anlamlardan kurtarılması başarısını gösterir.[82] Böylelikle, aslında Batılı metafiziğin bir parçası olan 'metafor' kavramına ve 'dramatik' olgusuna da yeni bir boyut getirilmiş olmaktadır. Bir çok feminist yazar-düşünürün Yunan tragedyalarını yeniden incelemelerine de yol açan bu yaklaşıma göre kurgu, dramatik bir dolayım yaratmamakta, tersine bir gösteren olmaktadır. Öylelikle de soyutlama, feminist yazımda başlıbaşına bir işlev üstlenmektedir. Çünkü, yazmanın kendisi gövdeyle doğrudan ilişkili ve onun içinden türeyen bir edimdir.[83]

Yaşamöyküsü yazma çabalarının kadın hareketinin önemli bir parçası olduğunu söyleyen Heilbrun'a göre feminist yaşamöyküleri kadınları belirsizlikten kurtarır, tarihsel kayıtları onarır. Buradaki düşünce şudur; kadın ister okur konumunda olsun ister yazar, yaşamöyküsü kadının kendini özne ile özdeşleştirerek geçmişini kavramasını sağlar.[84]

Bu çalışmada erken Cumhuriyet Döneminin "kadın deneyimleri" üzerinden değerlendirilebilmesi için Dr. Şefika Ataman'ın yaşamı, büyük ölçüde Liz Stanley ve Carolyn Heilburn tarafından önerilen biçimde, kadın bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Niteliksel araştırmanın ontoloji,

---

[82] Eagleton a.g.e. s.72

[83] Gövde-yazı-kurgu konusunda oldukça geniş ve giderek genişleyen bir yazın bulunmaktadır. Bununla birlikte özellikle bu anlayışın öne çıkarıldığı temel görüşleri saptayan iki yazar; psikanalist Luce Irıgaray ve tiyatrocu-yazar Helen Cixous'dur.

[84] Reinharz, Shulamit. "Feminist Oral History" Feminist Methods in Social Research içinde NewYork: Oxford University Press, 1992 s.126

epistemoloji, aksiyoloji, retorik ve metodoloji gibi belirgin özellikleri temel felsefi varsayımlarla doğrudan ilintilidir[85]. Eleştirel kuram ve feminizm gibi ideolojik yaklaşımlar bu açılımları da etkiler ve yönlendirir. Feminist irdelemelerde temel hedef, ataerkil toplum içinde toplumsal cinsiyet egemenliğini (gender domination) ortaya koymaktır. Feminist yaklaşımın öncülerinden Lather, postmodern yaklaşımda olduğu gibi feminist yaklaşımda da nesnelleştirme yapmaktan özellikle kaçınılması gerektiği hususu üzerinde durur[86]. Bu, iki nedenden ötürü önemlidir. Öncelikle, feminist yöntemde amaç, kadının eşit olmayan toplumsal konumunu yeniden düzenlemek üzere kadın deneyimlerinin görünmezliğini ve çarpıtılmasını sonlandırmaktır. Bu da, belli tavırları öne çıkaran/gereksinen bir yaklaşımdır. İkincisi, bu anlayışın meşrulaştırılması sürecidir ki, o da Fox-Keller tarafından yapılan tarifte kendini gösterir. Özelde feminist yaşamöyküsü çalışmalarını, genelde ise niteliksel araştırmalarda feminist yöntemi en yalın biçimde tarif eden Fox-Keller'e göre feminist yöntem "belirli sorunlara odaklanan bir mercek"[87]dir. Bu açıdan bakılırsa, mevcut çalışma, belli bir toplumsal kimlikten hareket ederek, belli bir toplumsal dönemin, kurucu ideoloji etrafında gelişen yapısal özelliklerini, dolayısıyla da Cumhuriyet döneminde kabul gören toplumsal cinsiyet rollerini irdelemektedir.

I.2.2. Veri Toplama, Değerlendirme, Öykülendirme

Disiplin olarak beşeri ve sosyal bilimlerden temel alan yaşamöyküsü

[85] Creswell, J.W. "Philosophical and Theoretical Frameworks" Qualitative Inquiry and Research Design içinde London: Sage, 1998 s.83-84

[86] Lather, P. Getting smart: feminist research and pedagogy with/in the postmodern NewYork: Routledge,1991

[87] Fox-Keller, E. Reflections on gender and science New Haven,CT: Yale University Press, 1985 s.6.

çalışmalarında araştırmacı doğrudan yaşamöyküsünün öznesinden ve özne hakkında diğer kaynaklardan yoğun bilgi toplama yöntemi kullanır. Toplanan bilgi ve belgelerin dikkatlice incelenmesi ve yorumlanmasıyla öznenin konumu geniş bir açıyla toplumsal ve kültürel yaklaşımlarla birlikte metinleştirilir.

Sosyal bilimlerde niteliksel araştırma çok yönlü çaba isteyen, karmaşık bir iştir. Uzun süren alan çalışmaları, yazılı belgeler ve resimlerin toplanması, bir yandan tanıkların görüşlerine yoğunlaşırken diğer taraftan toplanan bilgilerin/kanıtların analizi ve bütün bu işlemlerin sonucunun samimi ve gerçekçi bir dille yazıya aktarılması biçiminde gelişen uzun bir çalışmayı gerektirir.[88] Burada, mevcut çalışmada da izlenen yöntemi tanımlayacak biçimde, bu süreci oluşturan belli başlı aşamaları gözden geçirmekte yarar vardır.

I.2.2.a. Veri Toplama (Doküman İncelemesi, Gözlem, Derinlemesine Görüşme)

Bu aşama, belge incelemesi, gözlem, derinlemesine görüşme gibi tekniklerin kullanımıyla verilerin toplanmasını kapsar. Konu-kişiye ilişkin kurumsal belgeler ile arşiv kayıtları da dahil olmak üzere bilgi ve belgelerin toplanmasının yanı sıra o kişiyi tanımak ve tanımlamak için ilişkisi olan kişilere de başvurulur. Başka bir deyişle kişinin çevresindekiler de kaynak olarak kullanılır. Belgeler de dahil olmak üzere toplanan tüm yazılı ve sözlü bilgiler ilişkilendirilerek gruplandırılır.[89] Konu-kişiyle yapılan görüşmeler ve bu

[88] Morgan, David L. Focus Groups as Qualitative Research Newbury Park,CA: Sage,1991 s.71
[89] Creswell,J.W. Qualitative Inquıry and Research Design … s.131

görüşmeler esnasında araştırmacı tarafından kaydedilen gözlemler de titizlikle değerlendirmeye alınır. Böylece, çeşitli veri toplama teknikleriyle "halının altına toplananları" da ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

Mevcut çalışmada, bu amaç doğrultusunda konu-kişiyle, bir yıla yakın bir sürede, aralıklarla görüşmeler yapılmış, akrabalarıyla, okul veya çalışma arkadaşlarıyla ve yaşamının farklı dönemlerine tanıklık etmiş olan dostlarıyla görüşülmüştür. Öznenin ağabeylerinden Yüksek İnşaat Mühendisi Ziya Araslı'nın, alışkanlığı olduğu üzere daktiloyla yazdığı mektuplarından ve aile tarihi hakkındaki makalelerinden yararlanılmıştır. Konu-kişinin birkaç mektubu ve tıbbiyede not tuttuğu defterler mevcut olmakla birlikte, bunlar Osmanlıca elyazısıyla yazıldığından başkaları tarafından okunamamış, öznenin gözleri kendi elyazısını okumaya izin verecek durumda olmadığından bunlardan yaralanılamamıştır. Çeşitli belgelerin incelenmesi ve tanıklarla yapılan görüşmelerle destekleyici olduğu düşünülen çevre etkilerinin açığa çıkarılması hedeflenmiş, bu işlemler araştırmacının gözlemleriyle güçlendirilmiştir.

Yaşamöyküsü çalışması için veri toplama işleminde özneye ait fotoğraflardan büyük ölçüde yararlanılmış, bu fotoğraflar Malcolm Collier'in önerdiği yöntemle[90] okunarak değerlendirilmiş. Fotoğrafların Şefika Ataman'ın anlattıklarıyla ne şekilde örtüştüğü saptanmıştır.

[90] Collier, Malcolm & John Jr. Visual Anthropolgy: Photography as a research Method Albuquerque: University of New Mexico Press,1986

I.2.2.b.Veri Analizi ve Sunum

Yaşamöyküsü yazmanın ikinci aşaması derlenen bilgilerin değerlendirilmesi üzerine kurulur.[91] Konu-kişinin günlüğü, mektupları, daha da önemlisi, varsa otobiyografisi, titiz bir eleme ve değerlendirmeye tabi tutulur. Çünkü günlüklerde o gün önemli görünmeyen olayların atlanmış olduğu, mektuplardaysa yazıldığı kişiye karşı bir tavır alış olabileceği göz önüne alınmalıdır. Veri analizi işleminde bütün yapılması gereken doğru malzemeleri seçmektir. Toplanan belgeler bu amaçla elenir. Yaşamöyküsünde yer alacak dönemler çerçevesinde elemeye tabi tutulan veriler sunuma hazır hale getirilir. Mevcut çalışmada da, Arap harfleriyle yazılmış defterler dışında konu-kişinin ortaya çıkardığı ve irdelenmesine izin verdiği tüm özel evrakı dikkatle taranmıştır.

I.2.2.c. Öykülendirme ya da Anlatı

Kaynakların, bilgi ve belgelerin yardımıyla kişinin "çağa ve ortama" yerleştirilmesi işlemi, yazarın anlatım yeteneğine olduğu kadar, konu-kişinin yaşadığı çağı bütün boyutlarıyla bilmesine ve olayları o çağa göre değerlendirebilmesine bağlı olarak gelişir. Güven Turan'ın deyişiyle, böylece, yazar ele aldığı kişinin yaşamını "yeniden yazar" ya da kişiyi "yeniden yaşatır".[92] Mevcut çalışmada, bu amaca dönük olarak, tezin tarihsel, toplumsal bağlamı olabildiğince geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Söylem ve anlatının (dicourse and narrative) her aşamadaki önemi bellidir. Bununla birlikte onların tekabül ettiği zihin durumlarının saptanabilmesi,

[91] Creswell,J.W. a.g.e. s.129
[92] Turan, Güven. "Bir Yaşamın İçi Dışı" kitap-lık Sayı 36/ Bahar 1999 s.167-172

uzantısı oldukları tarihsel bağlamların tanımlanabilmesi, onlar tarafından belirlenmiş kimlik olgularının gösterilebilmesi mutlak söylemin dışındaki çalışmaları da gereksinmektedir. Bu, daha ziyade konu-kişinin yaşantısını biçimlendiren tarihselin ele alınmasıdır. Derinlemesine görüşme sonuçlarının belirli bir yapı ve bağlam içinde ele alınmaması halinde çalışmanın beklenen anlamı ifade etmeyeceği[93] göz önünde bulundurularak, mevcut çalışmada ayrıntılı ve farklı düzeylerde gelişen bir kuramsal çözümlemeye gidilmiştir.

Öykülendirme yazarın yaratıcılığını yansıtacak olan son aşamadır. Yazar, eldeki verilerle, yazılı ve görsel materyalle; derinlemesine görüşme, dokümanlar, mektuplar, tanıklarla görüşmelerden yararlanarak, öznenin bakış açısını göz ardı etmeksizin, kendi izlenimlerini ve gözlemlerini de katarak konu-kişinin yaşamını yeniden yazar. Elbette bir yaşamı anlatmanın sorumluluğu ve zorlukları onu yeniden yazarken gözden kaçırılmayacaktır. Bu noktada çok önem kazanan bir olgu, tüm çalışmanın üzerine oturduğu etik yaklaşımdır. Özellikle bilimsel nesnelliğin göreli sorgulanarak dışlandığı bir bağlamda bu sorun daha da büyük önem kazanmaktadır. Çünkü, yalnızca sorgulama aşamasında dahil olunan bir öznellik değildir söz konusu olan. Aynı zamanda belirli bir yaşamın yazılarak yeniden üretilmesi de söz konusudur ve bu ciddi bir sorumluluk gerektirmektedir. Çünkü, 'ifşa', 'tanık olma' gibi gerçekliklerin yanısıra, bir yaşamın yeniden sunumunda izlenecek anlayış ve onu verirken doğal olarak yaşanabilecek, hatta yazarın bilinçli ediminden uzak bir biçimde ortaya çıkabilecek 'çarpıtmalar' ciddi sorunların çıkması anlamını taşımaktadır. Ne var ki bu, bütünüyle kaçınılabilecek bir

[93] Melia, Kath M. "Producing 'Plausible Stories': Interviewing Student Nurses" Context & Method in Qualitative Research içinde eds. G.Miller & R.Dingwall. London: sage, 1997 s.26-36

durum değildir. Bunun aşılabileceği tek nokta, konu-kişiye dönük yapılacak çözümlemelerin tarihselle olan ilişkisi ve yazarın orada, kuramsal bir düzeyde yakalayacağı nesnelliktir. Bir başka deyişle, kuramsal ve metodolojik düzeyde yakalanan bir nesnellikle ters düşmeyen yorum meşru sayılacaktır. Bunun dışında konu-kişinin kendi mahremiyetine dönük saklama talebi esasdır. Burada, öykülendirme ya da anlatı ile konu-kişinin yaşam deneyiminin tam ve eksiksiz olarak betimlenemeyeceğinden söz etmekte yarar vardır. Sonuçta "Herşey burada işte!" demek mümkün olamayacaktır. "Herşeyi" anlatmış olduğu iddiasındaki bir yaşamöyküsü yazarının, *abartıyı yalana kaydırma tehlikesi* belirmektedir[94].

Mevcut çalışma, bilimsel ve feminist etik kaygısı güdülerek gerçekleştirilen bir yaşamöyküsü çalışmasıdır. Derinlemesine görüşmelere dayalı sözlü tarih yöntemi kullanılarak öznenin bellek ve anılarına başvurulmuştur. Bu bağlamda yaşamöyküsü yazmanın aşamalarını gözden geçirmekte yarar vardır:

1-Araştırmacı, öznenin yaşamının belirli aşamalarını nesnel olarak çocukluk, ergenlik, gençlik, yaşlılık gibi kronolojik sırayla veya eğitim dönemi, evliliği, iş yaşamı gibi yaşam deneyimlerine dayalı olarak kurgular.

2-Araştırmacı, görüşme yöntemini kullanarak, somut bağlamsal yaşam öyküsü malzemesini toplar. Amacı öyküleri toplamak olan araştırmacı öznenin yaşam deneyimlerini öykü ya da anlatı biçiminde kurgular.

[94] Bellos, David. "Yazınsal Yaşamöyküsü Yazarlığı Denen Beceriksiz Sanat" kitap-lık Sayı 36/ Bahar 1999 s.102

3-Bu öykünün öznenin yaşamının önemli dönüm noktalarını belirleyen temalar etrafında kurgulanmasına özen gösterilir. Araştırmacı bu öykülerin çok yönlü anlamlarını, öznenin açıklamalarından yola çıkarak araştırır.

4-Araştırmacı bu öykülerin anlamlarını, sadece öznenin bireysel yaşamı bağlamında değil fakat daha geniş yapılar içinde; toplumsal, kültürel, ideolojik ve tarihsel bağlamlarda değerlendirir.[95]

Her çalışma, başlangıçta bir araştırma sorusunu (initial research question) yanıtlamayı hedefler. Bu temel sorunun yanıtı aranırken aynı zamanda alt sorularla desteklenir. Mevcut çalışmanın başlangıç araştırma sorusu, 'erken Cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin oluşum sorunları nelerdir?' şeklinde saptanmıştır. Bu dönemde kadınlar lehine gerçekleştirilen reformlar neticesindeki kazanımların yarattığı kadın özgürleşmesi (emansipasyonu) bir yanılsama mıdır, değil midir? Tekeli, Kandiyoti, Berktay ve Kadıoğlu'nun farklı makalelerinde, farklı yöntemlerle ifade ettikleri gibi, kadınlar *Kemalist ideolojinin "piyonları"* mıydılar, yoksa kamusal yaşamda etkin biçimde yer alan, tarih yapımına katılan "bilinçli" özneler miydiler? Bu bağlamda Dr.Şefika Ataman hangi tanımlamaya uygun gruba dahildi? Bu temel soruların yanı sıra, yaşamöyküsü zamandizinsel (kronolojik) olarak kurgulanırken, Liz Stanley ve Carolyn Heilbrun'un önemle üzerinde durdukları şu soruların yanıtları da gözardı edilmemeye çalışılmıştır: Özne nasıl bir aileden geliyor? Nerede doğmuş, çocukluğu nerede ve nasıl geçmiş? Kök ailesinin kültürel mirası nedir? Çocukluk yıllarının tanıkları, komşuları özneyle

[95] Creswell, J.W. Qualitative Inquiry and Research Design ..

ilgili neler söylüyor? Doğduğu ve çocukluğunun geçtiği yörelere ait betimleyici, coğrafi ve tarihsel tanım nasıldır? Çocukluk oyunları, yerel yaşamın tanıtımı, ilk okuduğu roman, öğrenim döneminde giyim tarzı, müfredat, öğretmenleri, şive, yeme içme alışkanlıkları, adetler, doğayla/ hayvanlarla ilişkisi, aile muhitinin edebiyata/ kültüre aşinalığı, sınıf arkadaşlarının, yaşam tanıklarının ifadeleri, anıları[96] nelere tekabül etmektedir?

Bu çalışmada, bu yönde ilerlenerek, öznenin, Dr. Şefika Ataman'ın aktardığı deneyimleri banda kaydedilmiş, bant çözümü yapılmış, bulunan belgeler ve arşiv kayıtlarının incelenmesinden ve yakınlarıyla gerçekleştirilen görüşmelerden de yararlanılarak anlatıları çalışmanın problemi çevresinde yeniden öykülendirilmiştir.

Bu çalışma içinde temel veri toplama yöntemi derinlemesine görüşme olmuştur. Derinlemesine görüşme, feminist araştırmaların en kapsamlı çalışma alanlarından birisini meydana getirir. Burada önemle dikkat edilecek nokta şudur: derinlemesine görüşmeler sırasında öznenin anlattıkları onun yaşam deneyimleri olarak doğrudan değerlendirmeye mi alınmalıdır yoksa bunların öznenin deneyimlerinin kişisel açıdan sunuluşu olduğu göz önünde mi bulundurulmalıdır?[97] Bu ve benzeri sorular mevcut çalışmada da belirleyici olduğundan derinlemesine görüşme konusunun biraz daha ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir.

[96] Heilbrun,Carolyn. Kadının Özyaşamını Yazarken. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1992

I.2.2.d. Derinlemesine Görüşme Tekniği

Derinlemesine görüşme (in-depth interviewing), niteliksel araştırma yönteminde sıkça başvurulan bir veri toplama tekniğidir[98]. Kimi araştırmacılara göre modern sosyolojinin temeli "bilimsel görüşme"ye dayanmaktadır.[99] Çeşitli bilimsel makalelerde derinlemesine görüşme teknikleri (pozitivist, interaksiyonist, etnometodolojik v.b. gibi) üzerine farklı yaklaşımlar yer almaktadır. Başarılı bir görüşme yöntemi uygulamak, bilimsel araştırmanın rehberliğinde ve onun netliğini yansıtacak şekilde, ancak kişisel alış-verişin ve sıcak bir ortamın sağlandığı koşullarda mümkündür.[100] Sosyolojik araştırmalarda, reform niteliğinde ilk kez derinlemesine görüşme tekniği kullanan feminist araştırmacılardan biri Stuart Campbell (1839-1918) olmuştur.

Feminist araştırmalarda derinlemesine görüşme tekniği özel önem taşır çünkü bu teknikle araştırmacının, görüştüğü kişinin kendi sözcükleriyle aktaracağı anılarına, fikirlerine ve düşüncelerine ulaşması kolaylaşmaktadır.[101] Reinharz'a göre feminist araştırma açısından, bir kadınla yapılacak görüşmenin yine bir kadın araştırmacı tarafından gerçekleştirilmesi önemlidir. Ancak böylelikle, geleneksel araştırma teknikleriyle açığa çıkarılamayacak olan, kolay nitelendirilemeyen davranış ve duyguların,

---

[97] Melia, Kath M. a.g.e. s.30
[98] Marshall, Catherine., Rossman, Gretchen, B.(eds.) "Data Collection Methods" Designing Qualitative research içinde London Sage, 1995 s.78-108
[99] Benney,M. and Hughes, E.C. "Of Sociology and Interview" Sociological Methods: A Source Book içinde ed. N.K. Denzin. London: Butterworth, 1970 s. 190
[100] Oakley, Ann. "Interviewing women: a contradiction in terms" Doing Feminist Research içinde ed. Helen Roberts. London: Routledge & Kegan Paul, 1981 s.30-61
[101] Reinharz, Shulamit. Feminist Methods in Social Research NewYork: Oxford University Press,1992

empati yoluyla kavranması kolaylaşır[102]. Ayrıca, Kathy Charmaz'ın da belirttiği gibi, feminist araştırmada sıklıkla kullanılan derinlemesine görüşme tekniği "feminen rol" ile mükemmel örtüşmektedir. Çünkü derinlemesine görüşmede gerçeklere ulaşmak için "edilgen, alıcı, açık, anlamaya hazır bir yaklaşıma; başkalarının duygularının da ayırdına varan ve bu duygulara saygıyla yaklaşabilen bir kişiliğe; katılımcıyı tedirgin etmeksizin hassas konular hakkında konuşma yeteneğine sahip olmak"[103] gerekmektedir. Bu teknik uygulanırken, kadın araştırmacıların etkileşime erkeklerden daha yatkın olduğunu savunan Fishman, karşılıklı konuşmalarda erkeklerin daha etkin rol oynayarak, daha çok saptamalar yaptığını, oysa kadınların karşılarındakine daha çok ilgi gösterip, daha çok soru sorduğunu, konuşanı yüreklendirdiğini[104] belirtir. Ataerkil iletişim modeline alternatif olan bu yaklaşım[105] gündelik konuşmalarda da kendini gösterir. Kadınla erkek arasında, kamusal alanda ya da özel alanda gerçekleşen sözel iletişimin incelenmesi ve söylem analizine tabi tutulması, sosyal örgütlenme içindeki cinsler arası hiyerarşik ilişkiyi, hüküm süren eşitsizliği kolayca kanıtlayabilmektedir. Bu noktada Fishman, iktidarın makrososyolojik değil mikrososyolojik analizinin toplumsal gerçeği açıkça yansıtacağını belirtir.[106] Bu ise, mikro sosyolojilerin öne çıktığı özel yaşamların, gündelik söylemlerin, sıradan davranışların irdelenmesine bağlıdır. Bireysel yaşamlar ve onları

[102] Rienharz, S. a.g.e. s.92
[103] Charmaz, Kathy. "Intensive Interviewing" Mimeographed Rohnert Park,California: Gerontology Program, Somona State University, 1986
[104] Fishman, Pamela M. "Interaction: The Work Women Do" Feminist Research Methods ed. J.McCarl Nielsen. London: Westview Press, 1990 s.224-237

kuşatacak olan derinlemesine görüşmeler ise bu anlamda en etkin rolü oynayacak niteliktedir.

Derinlemesine görüşme yöntemi uygulanırken görünürde bir amaç etrafında oluşan doğal bir söyleşi[107] sergilenir. Oysa bu dışardan göründüğü gibi basit bir "söyleşi" değil bir "sözde-söyleşi"dir (pseudo-conversation). Çünkü her ne kadar görüşme esnasında öznenin bildiklerini aktardığı gözlense de, araştırmacının toplumsal gerçekliklerden hareketle yönelttiği sorularla bu görüşmeyi etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. Hiç kuşkusuz, görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacının toplumsal ve bireysel nitelikleri, öznenin görüşmeye alınmaya ve söz konusu görüşmede bulunmaya ilişkin duyguları, görüşmecinin özneye ilişkin duyguları, öznenin görüşmeciye gösterdiği kabulün derecesi, görüşmeci ve özne arasındaki etkileşimin niteliği, özne ile görüşmecinin daha geniş, farklı bir toplumsal ilişki içinde olup olmadığı[108] derinlemesine görüşmeyi etkileyen unsurlardan bazılarıdır.

Patton'a göre görüşmeler üç farklı yolla yapılabilmektedir: tamamen söyleşi havasında, genel görüşme kalıplarıyla ve kalıplaşmış, açık uçlu sorularla[109]. Feminist araştırmanın odaklandığı nokta kadın bakış açısının ve deneyimlerinin öne çıkarılması olduğundan, geleneksel derinlemesine görüşme tekniği tezimizde uygulanmamıştır. Ayrıca feminist derinlemesine görüşme tekniği uygulayan araştırmacının psikolojik farkındalık ve dinleme yeteneği geliştirmesi gerektiği kadar, kadın öznenin çalışmanın nesnesi değil

---

[105] Gluck, Sherna Berger., Patai, Daphne. Women's Words: The Feminist Practise of Oral History NewYork, London: Routledge, 1991
[106] Fishman,P.M. a.g.m.
[107] Kahn,R., Cannell, C. The dynamics of interviewing. NewYork: John Wiley, 1957 s.149
[108] Oakley, Ann. a.g.m. s.32

öznesi olduğu hususu da dikkate alınmıştır[110]. Ne var ki, bu noktada bir zorlanma yaşandığı da açıktır. Bu zorlanmaya araştırmacının özneyle yakınlığı kadar, kadın çalışmaları dalında yazılacak bir tezin geleneksel akademik kalıpları dönüştürmesi gerektiğine yönelik inanç neden olmuştur. Pamela Fishman'ın da değindiği gibi, bu çalışmada, derinlemesine görüşmeyi gerçekleştiren *araştırmacı ile özne arasında kaçınılmaz bir etkileşim*[111] yaşanmıştır. Bir kadınla yaşamı üzerine konuşurken birbirinden ayrı ve genellikle birbirine karşıt iki eğilimin/bakış açısının etkisi fark edilir. Kathryn Anderson ve Dana Jack yaptıkları çalışmada[112] bu iki etkiyi; i)erkek egemen kültürün yansıttığı içerik ve değerler ve ii) kadının kişisel deneyimlerinden çıkarsanabilecek gerçekler olarak açıklarlar. Kadınlar yaşamları hakkında konuşurken düşünce ve duygularını genelde toplum tarafından kabul gören bir anlayışın uzantısı olacak şekilde biçimlendirirler. İşte bu noktada doğaçlama yapılan görüşmelerin her iki tarafa da özgürlük ve esneklik sağlayan niteliğinden yardım alınabilir. Böylelikle kişisel düşünce ve duyguların zayıf sinyallerini yakalama olanağı elde edilebilir.[113]

Bu noktada doğru sorular sormanın çözüm bulmaktan daha önemli olduğu akılda tutulmuştur. Benzeri çalışmalarda doğru soruları sormanın ne denli önemli olduğu çok kez belirtilmiş olup doğru sorular sorulmadığı sürece

---

[109] Patton, M.Q. Qualitative research and evaluation methods Newbury Park,CA: Sage, 1990 s.280-290

[110] Armitage, Susan. "Beginning Where We Are: Feminist Methodology in Oral History" Feminist Research Methods içinde ed. J.M.Nielsen. London: Westview Press,1990 s.94-114

[111] Fishman, Pamela M. "Interaction:The Work Women Do" Feminist Research Methods içinde ed. J.M.Nielsen London: Westview Press, 1990 s. 224-237

[112] Anderson, Kathryn., Jack, Dana C. "Learning to Listen: Interviewing Techniques and Analyses"Women's Words içinde ed. S.B. Gluck & D. Patai . NY,London: Routledge,1991

[113] Anderson, K. a.g.m. s.11-26

öznenin feminist bilincini ortaya çıkarmanın olanaksız olduğu saptanmıştır[114]. Sözlü tarih çalışmalarında feminist derinlemesine görüşme tekniği uygulanırken sorular, özellikle çalışmanın varsayımları dikkate alınarak geliştirilmelidir[115]. Sorular bu şekilde oluşturulmakla birlikte, öznenin kimi konuları yüzeysel, kimileriniyse daha ayrıntılı aktardığını da gözlemek mümkündür. Ne ki, zaman zaman konuşmanın sınırlarını kendine göre belirleyen ya da bilinç kaymasına yönelen özneyi, feminist araştırmacı bu teknikle sürdüreceği interaktif diyalogla yönlendirebilir ve özneyle işbirliği yaptıklarına ilişkin vereceği güven ve sağlayacağı rahatlıkla görüşmenin amacından sapmasını önleyebilir; öznenin kendisiyle ilgili ifşaatta bulunmasını kolaylaştırabilir.[116]

Bu nedenle burada, özne için özel önem taşıyan olayın/olayların yansıtılmasına olanak tanıyacak şekilde saptanan sorular, belli bir sınıra kadar yazanın yaklaşımlarını da gözardı etmeksizin doğaçlama sohbet biçiminde gerçekleştirilmiştir. Mevcut çalışmada *etkileşimli görüşme yöntemi* seçilmiştir. Olabildiğince rahat ve sıcak bir ortamda yürütülen görüşmelerde öznenin kendisi hakkında ifşaatta bulunması feminist çalışmalar açısından büyük değer taşımaktadır[117]. Yazar görüşmede toplanan bilgileri deşifre ederek yorumlamaya çalışmıştır. Yazar, öznenin deneyimlerini, kendine ait gözlemleri ve izlenimleri de katarak yeniden yapılandırmaya yönelmektedir.

[114] Armitage, a.g.m. s.95
[115] Armitage,. a.g.m. s.113
[116] Olesen, V. "Feminism and models of qualitative research" Handbook of qualitative research içinde ed. N.K. Denzin. Thousand Oaks, CA: Sage, 1994
[117] Reinharz, Shulamit. Feminist Methods in Social Research NewYork: Ozford University Press, 1992 s.126

Özne elbette belleğinde, aklında kalanları aktaracaktır. Kendine özgü bir duyarlılıkla yaşadığı günlük gerçekleri anlatarak bir dönemin tanıklığını yapacaktır. Yönlendirici sorular ne denli ustalıkla sorulursa sorulsun özne sorunun karşılığını vermeyebilir. Burada sorun, kişinin herşeyi yüksek sesle konuşup konuşmamayı seçmesi, içini dökmeye yanaşması ya da bundan çekinmesi noktasında düğümleniyor. Öznenin kimi düşünceler, kimi duygular üzerinde durmak istemeyerek, onları uzaklaştırmaya çalışması olağan bir haldir. Bireyin kendini ve olayları olduğu gibi değil de olmasını istediği gibi aksettirmesi psikolojinin kabul ettiği bir gerçektir.

İnsanın kendini başkalarına kendi diliyle tanıtması, aktarması zordur, cesaret ister. Yaşamın kendisinin anlatılmasıyla, izlenimlerin anlatılması arasında çok büyük bir ayrım olduğu kesindir. İnsanın kendisiyle bir tür hesaplaşması anlamındaki bu girişimin zorluğunu öznenin küçüklüklerini, güçsüzlüklerini, korkularını, kinlerini, kıskançlıklarını, yani bütün "kirli çamaşırlarını" araştırmacının önüne sermesinin ne denli zor bir iş olduğunu düşünerek anlamak mümkündür. Öznenin derinlemesine görüşmelerde acılarını, sıkıntılarını gizlemeye çalışacağı kuşkusuz akla gelen ilk zorluklardan biridir. Yazarın başarısı, öznenin iç dünyasının kıvrımlarını görmeyi bilmesi ve o kıvrımlardaki gerçeği açığa çıkarmak üzere yönelteceği sorularla yardımcı olmasıyla artacaktır.

Bu noktada hiç kuşkusuz "özel hayatın korunması" ilkesine saygı göstermekten kaçınmamak gerekir. Elbette biyografinin ön çalışmaları teşhir amacı gütmeyen bir yaklaşımla gerçekleştirilecektir. Araştırmanın içten ve gerçekleri yansıtır olmasının önkoşulu öznenin araştırmacıya duyduğu

güvendir[118]. Ayrıca ispat edilemeyenin ima edilmemesine de özen gösterilmiştir. Derinlemesine görüşme yöntemlerine ilişkin çeşitli kitaplarda yer alan reçeteler, her görüşmecinin kendi deneyimi içinde yeniden biçimlenir.[119]

Mevcut çalışmada da, öznenin yaşamöyküsünü belli bir merkezi hedef alarak (erken cumhuriyet döneminde kamusal alana katılan kadınların kimliği) düzenlemesini sağlayacak sorular sorulmuştur. Bu noktada olabildiğince açık uçlu soru sorma tekniği kullanılmıştır. Çünkü, açık uçlu sorular öznenin gerçeği görmesine yardımcı olur. Pozitivist görüşe göre araştırmacı önceden denenmiş, kalıp sorularla işe koyulduğunda sonuç daha güvenilir olmaktadır. Oysa interaksiyonist ve etnometodolojist görüşe göre araştırmacının kalıplaşmış soru sorma yönteminden uzaklaşarak gerçekleştirdiği "doğal halinde" bir görüşme, araştırmacının anında gözlem ve kayıt yapması koşuluyla daha başarılı sonuçlar doğurur.[120] Bu nedenle bu çalışmada da söz konusu yöntem seçilmiştir. Hangi yöntemin daha "iyi" olduğu halen tartışılmakla birlikte burada öne çıkan araştırmacının tercihidir. Yeter ki sonuç olarak doğruları yansıtan, önyargıdan olabildiğince uzak ve yaşamın her dönemini/alanını yeterli ölçüde sergileyecek soruların sorulduğu bir görüşmeye ulaşılabilsin.

Böyle doğal ortamda gerçekleştirilen derinlemesine görüşme araştırmacının, öznenin anlattıklarının ötesine geçerek bir içgörü

[118] Marshall, Catherine., Rossman, Gretchen B. Designing Qualitative Research London: Sage, 1995 s.59-64
[119] Oakley, Ann. "Interviewing women: a contradiction in terms" Doing Feminist Research içinde ed.Helen Roberts. Boston: Routledge & Kegan Paul , 1981 s.30-61
[120] Silverman, Davis. Interpreting Qualitative Data. London: Sage, 1993 s.90-114

kazanmasına da yardımcı olur. Gözlem, bu aşamada devreye giren önemli bir araçtır. Öznenin anlattığı öykünün yanı sıra anlatım esnasındaki ses tonu, mimikleri, anlattıklarını önemseyişi v.b. araştırmacının daha derin ve bütünlüklü bir yaklaşıma ulaşmasına yarayarak anlatılanların dışyüzeyinin ötesine ulaşmasını sağlayabilmektedir.[121] Geleneksel çalışmalarda önemle üzerinde durulan bir husus da yaşamöyküsü yazarı ile özne arasındaki mesafenin korunması gereğidir. Hiç kuşkusuz derinlemesine görüşmede görüşmeci ile özne arasındaki ilişki büyük önem taşır.[122] Burada ise özne ile araştırmacının anne-kız olmaları özel koşulları da beraberinde getirmiştir.

Oakley'in önerdiği gibi, burada da geleneksel görüşme tekniği birebir uygulanmayıp, feminist bakış açısından önemli olan biçimde, çalışmada yer alan konu-kişinin kendi öznel deneyimlerini aktarmasına özen gösterilmiştir.[123]

Araştırmanın sorunu çerçevesinde, araştırmacı öyküsünü yazdığı kişiyi, yeniden yaratırken, bir yandan da, Denzin'e göre derinlemesine görüşmeler süresince yaşamını anlatan kişi, bir anlamda "kendini yeniden yaratır".[124]

Mevcut çalışmada, ayrıntıları yukarıda açıklanan teknik kullanılmıştır. Sözlü tarih çalışmasına başvurulmasındaki amaç, bunun kadın araştırmalarında kullanılan temel yöntemlerden birisi oluşudur. Bununla

---

[121] Melia, Kath M. a.g.m. s.34
[122] Silverman, David. "Interview Data/ Positivism; interactionism; membership work; moral tales" Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. içinde London: Sage,1993 s.90-114
[123] Oakley, Ann. "Interviewing women" Doing Feminist Research içinde ed.Helen Roberts. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1981 s. 30-61
[124] Denzin, N.K. a.g.e. s.82

birlikte, daha da önemlisi, bu tezin elde etmek istediği sonuçtur. Bugüne değin kuramsal düzeyde ele alınmış olan Cumhuriyet kadını kimliği, bu çalışmada bir özneyle yapılan derinlemesine görüşmeler içinden çıkarılmak ve çözümlenmek istenmektedir. Bu arayışın, özellikle söylem ve dil bağlamında gizli kalmış, hatta öznenin kendisinin bile bilincinde olmadığı kimi karanlık noktaları aydınlatacağı varsayılmaktadır. Tezin hedeflenen sonuca ulaşabilmesi için, yönteme ilişkin açılımlar kadar, cumhuriyet kimiliği kavramının açılımları da önemlidir. Özne-kişinin içinde kimliğini oluşturduğu bu arka plan çalışmanın kuramsal çözümleme düzlemini oluşturmaktadır. Bir sonraki bölümde bu husus ele alınacaktır. Ne var ki, Dr.Şefika Ataman karmaşık ve çok boyutlu bir geçmişten geldiği için ilk gençlik ve gençlik yıllarını biçimlendiren erken Cumhuriyet dönemi öncesindeki geçmişini hazırlayan toplumsal olgular ve süreçler de gene izleyen bölümde ele alınacaktır.

Bir başka deyişle, derinlemesine görüşmeler sırasında, Dr. Şefika Ataman'ın çocukluğuna ve kök ailesine ilişkin anılarında erkekleri öne çıkaran bir ifadeye yer vermemesi dikkat çekicidir. Gerek anne ve babasına ait gerekse büyükanne ve büyükbabasına ait anlatılarda kararların kadınlar ve erkekler tarafından ortak alındığına ilişkin ipuçları vardı. Bu durum, özellikle büyük önem taşıyan kararların alınmasına ilişkin anlatımlarda ailenin erkeğinin tek başına karar almıyor olması ardalandaki eşitlik kayıtlarını araştırmaya yöneltti. Şefika Ataman'ın doğduğu topraklardan ve aile kültüründen etkilendiği gerçeğinden hareketle Çarlık Rusyasında Türk kadın

hareketinin de ayrıca ayrıntılı olarak gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmüştür.

II.ARAŞTIRMANIN TARİHSEL / TOPLUMSAL BAĞLAMI

Yukarıda değinildiği üzere araştırmacı, konu-kişinin yaşamının geçtiği zaman dilimini tarihsel, toplumsal ve siyasal trendleriyle, öznenin ailesinin ve içinde yetiştiği toplumsal katmanın niteliklerini de yansıtacak şekilde tasarlayarak sunmak zorundadır[125]. Bu bölüm, bu işlevi yerine getirmek üzere, öznenin kimiliğinin oluştuğu dönemin tarihsel, toplumsal, siyasal arka planını vermek üzere tasarlanmıştır.[126] Bu anlamda öznenin yaşamının belli başlı dönemeçleri gözden geçirilecek, daha sonra özellikle yetişme yıllarındaki toplumsal yapının çözümlemesine gidilecektir. Bu konuda zamandizinsel bir sıralama gözetilecektir. Bu nedenle de çalışmanın asıl ağırlığını erken Cumhuriyet döneminin ideolojik, kuramsal yapısı oluşturmakla birlikte özne-kişinin geçmişinde etkin olmuş belli dönemler de ele alınacaktır. Bu bağlamda Azerbaycan, Rusya ve aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın hareketi gözden geçirilecektir.

II.1. Başlangıç

[125] Denzin, N.K. a.g.e. s.96

[126] Annemin doğduğu topraklarda ve içinde yetiştiği aile kültüründe kadınlar bağımsız ve farklı bir durumda yaşarken, bir hoşgörü ve çoğulculuk ülkesi olarak tanımlanan Osmanlı İmparatorluğu toplumunda kadınların yaşamı sayısız sınırlamalarla kısıtlanmıştı. Annem, 1916'da o günlerde Azeri topraklarına dahil olan Erivan'da, siyasi tarih itibariyle I. Dünya Savaşının ortasına doğmuştur. Bu topraklarda yaşayan Türk kadınları 1800'lü yılların ikinci yarısında somutlaştırdıkları hak taleplerini 1917 yılında düzenledikleri kurultayda bir deklarasyonla ortaya koymuşlardı. Bugün hala gerçekleşmesi için üzerinde çalışılan kimi maddeler içeren deklarasyon, kurultaya katılan çok sayıdaki kadın delegenin görüş ve ideolojileri farklı olmasına rağmen, ortak görüşle kabul ve ilan edilmişti.

Şefika Ataman, 1916 yılında, o tarihde Azerbaycan topraklarına dahil olan Erivan'da doğmuş, üç yaşına gelmeden ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmek üzere Anadoluya göç etmiştir. Üç yaşındayken, Kağızman'da annesi vefat etmiş, Milli Şura Hükümetinin Kars sivil valisi olarak görev üstlenen babası İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. 1919-1922 yılları arasında yaşlı babaannesi ve dört ağabeyi ile birlikte, sırasıyla Karaköse'de, Erzurum'da ve Kars'da hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Babasının Malta'dan Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı mektuplar sonucu Paşa tarafından himaye altına alınmışlardır. Babalarının 1922 yılında sürgünden dönmesiyle atandığı hariciyedeki görev nedeniyle bir süre Gümrü'de yaşadıktan sonra ilkokul ve orta okulu Kars'da bitirmiş ve 1931 yılında Kars valiliğinin bursuyla, liseyi okumak üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Daimi leyli olarak okuduğu Kandilli Kız Lisesi'nden 1934 yılında, mezun olmuş, 1940'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirmiştir. 1940-43 yılları arasında İstanbul Haseki Hastanesinde kadın hastalıkları ve doğum ihtisası yapmış, 1943'de Çorum'a tayin olmuştur. 1945 yılından emekli olduğu 1973 yılına kadar Ankara'da devlet hastanesinde ve eşi Dr. Hamid Halil Ataman'ın 1979 yılında vefatına kadar da ortak muayenehanelerinde hekimlik görevini sürdürmüştür. Ankara'da çalıştığı dönemde, hastanedeki ve muayenehanesindeki görevlerinin yanı sıra bir süre de kendi girişimiyle kurulan özel hastanede (Tur-Nar Kliniği) özel hekimlik ve yöneticilik yapmıştır.

Şefika Ataman'ın yaşamöyküsü aktarılmakla birlikte, tezin temel problemi olan erken Cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin oluşumunun

irdelenmesine olanak sağlaması açısından önce erken Cumhuriyet döneminin çerçevesini çizme gereği doğmaktadır. Diğer bir deyişle, bu bölümde öznenin doğduğu topraklarda gelişen kadın hareketi tarihi ile birlikte, Osmanlı'da kadın hareketi ve Cumhuriyet dönemi kadınlarına sunulan kazanımlar irdelenmekle birlikte *erken Cumhuriyet dönemi* olarak tanımlanan tarihi kesit resmedilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın öznesinin yaşamöyküsüne yapacağım yolculuğa, doğduğu toprakların durumu ve yaşadığı sosyal çevrelerin özelliklerini inceleyerek başlamak gerekir. Başka bir deyişle Şefika Ataman'ın yaşadığı tarih dilimini eksiksiz kavrayabilmenin önkoşulu önce yaşadığı coğrafyayı tanımaktır.

II.2. Azerbaycan'da Durum

Şefika'nın doğmuş olduğu Erivan o yıllarda Azeri topraklarına dahildir. Kafkas Dağlarının Hazar Denizi'ne bakan güneydoğu yamaçları boyunca uzanan Azerbaycan, Kafkasya adıyla anılan coğrafyada Türkiye, İran ve Hazar denizi arasındaki topraklarda yer alan bir ülkedir. 642'de Müslüman Araplar tarafından fethedilen bu topraklar, 9. yüzyıldan beri Türklerin uğrak yeri olmuş, XI. yüzyıldan itibaren ise bölge tamamen Türk boylarının hakimiyetine girmiştir. Halkı aynı kökten gelen Kafkas Azerbaycanı ile İran Azerbaycanı 11. yüzyıldan 1723'e ve 1735'den 1813'e kadar yönetim açısından bir bütün oluşturmuştur. Sırasıyla Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunlu, Karakoyunlu devletlerinin idaresinde kalan Azerbaycan, daha sonra Osmanlı ve Safevi hakimiyetlerinde kalmıştır. Azerbaycan Türk Devletlerinin tarihe

karışmasından sonra küçük devletçikler (Hanlıklar) halinde varlığını sürdürmüştür.[127]

XVIII. yüzyılda askeri bakımdan güçlenen Rusya, topraklarını Osmanlı Devleti ve İran aleyhine genişletmeye başlamış, Rus kuvvetleri Azerbaycan'ın büyük bir kısmını işgal etmiştir. 1813'deki Gülistan Antlaşması ve 1829'da yapılan Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan ikiye bölünerek toprakları Rusya ile İran arasında parçalanmıştır. XIX. yüzyılda Azerbaycan artık bütünlüğünü yitirmiş ve hanlıklara ayrılmıştır. Bu hanlıklar arasında bir birlik olmadığı için komşu ülkelerin istilasına açık bir haldeydiler. Azerbaycan'daki başlıca Türk Hanlıkları şunlardır: Baku Hanlığı, Şeki Hanlığı, Kuba Hanlığı, Şirvan, Gence, Borçalı, Karabağ, Revan, Nahçıvan, Lenkeran, Makü, Hoy, Tebriz, Urmiye, Hamedan, Zencan, Erdebil, Gazvin Hanlığı v.b.

Bundan sonra, XX. yüzyıl başına kadar ağır bir baskı altında kalan ülkede bazı milliyetçi aydınlar bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçerler. Özellikle 1905 Devrimi'nin ardından gelişen siyasal açılımlar sonucunda, 1911 yılında Milli Müsavat Partisi kurulmuştur. Bu aydınların içinde en önemlisi Mehmet Emin Resulzade'dir. Bu dönemde Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında Transkafkasya Federasyonu kurulması yönünde girişimler olmuşsa da etnik ve dinsel uyuşmazlıklar nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Azerbaycan, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus-İngiliz-Ermeni kıskacında kalmıştır. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştığı cephelerden biri de, odak noktası Doğu Anadolu

[127] Karaca, Ahmet. **Azerbaycan'ın Yakın Tarihine Kısa Bir Bakış** Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1982

olan Kafkas Cephesidir. 1914'de Ruslar, Sarıkamış üzerinden Erzurum'a doğru ilerlemeye başlarken Enver Paşa'nın yönetimindeki Türk ordusu karşı saldırıya geçmiş fakat kışın şiddeti, açlık, tifüs salgını gibi nedenlerle çok sayıda asker şehit düşmüştür. Bunu fırsat bilen Ruslar, Erzurum, Muş, Bitlis ve Erzincan'ı ele geçirir. Çanakkale'de büyük zaferler elde eden Mustafa Kemal Paşa daha sonra Doğu Cephesinde de görev alır, Ruslara karşı başarı kazanarak 7 Ağustos1916'da Muş ve Bitlis'i düşman işgalinden kurtarır. Bu cephe, 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Rusya'nın 8 Mart 1918'de Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlılarla Brest-Litowsk Antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmesiyle kapanacaktır. Antlaşma sonunda Rusya Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı Devletine geri verilir.[128]

1917'de Rusya'da ihtilal olunca Ermeniler Batının da desteğiyle Azerbaycan'a saldırmıştır. 18 Mart 1918'de Ermeni kuvvetleri Baku'ye girerek burada günlerce süren dehşet verici bir katliamı gerçekleştirir. Mayıs 1918'de başkenti Gence olmak üzere bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduysa da daha sonra Bolşeviklerin denetimine girmiştir. 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması gereği Osmanlı Devleti'nin toprakları İtilaf Devletleri arasında paylaşılacak ve Osmanlı ordusu terhis edilecektir. Buna rağmen, Osmanlı devletinden çekinen Ermeniler, İngilizleri Baku'ye davet edip şehri onlara teslim etmekle birlikte bir yandan da katliamı sürdürdüler. Katliam ancak Osmanlı ordusunun Baku'ye varışıyla son bulur. Osmanlı devletinin savaş sonrası bölgeden çekilmesiyle, Azerbaycan'a yeniden

[128] Resulzade, Mehmet Emin. **Çağdaş Azerbaycan Tarihi** Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1951

İngilizler yerleşir ve bu durum 1919 Ağustos'una kadar sürer. 15 Ocak 1920'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan edince, bağımsızlık ilanı İtilaf Devletlerince de tanınır. Fakat aynı yılın Nisan ayında bu defa Sovyet Kızıl Ordusu'nun işgaline uğrar, Sovyet rejiminin yönetimi altında 1936 yılında "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adıyla özerk bir yapıda kalır. 1991 yılında da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başkenti Baku olan Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsız bir devlet haline gelmiştir.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi 1917 ve 1918 yıllarında söz konusu topraklarda hüküm süren bu zor koşullar sonucunda Rus ve Ermeni zulmünden yılan –aralarında Şefika'nın ailesinin de yer aldığı- Azeri halk, topraklarını terk etmeye başladı. Bu, 1828'de Çarlık Rus ordusu tarafından işgal edilen Revan topraklarındaki halk için zorunlu göçün başlaması anlamını taşımaktadır.

II.3. Tarihsel Miras: Çarlık Rusyası'nda Türk Kadın Hareketi

Şengül Hablemitoğlu'nun makalesinde de ayrıntılarıyla aktarıldığı üzere yüzyılın başında, bugünkü kurumlara dayalı *demokrasinin hayal dahi edilmesinin mümkün olmadığı bir ülkede*,[129] Çarlık Rusyası'nda Türk kadınları, dönemin Birinci Dalga kadın hareketinden etkilenerek, siyaset başta olmak üzere hemen her alanda kadın erkek eşitliğini öngören bir hareket başlatmışlardı. Bu hareket son derece olumsuz koşullarda doğmuş ve gelişmişti, çünkü bu topraklarda yaşayan Türk kadınları hem etnik azınlık olmaktan ötürü hem de dini unsurlarla beslenen cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktaydı. Şeriat hukuku marifetiyle çarşaf içinde tutulmakta ve toplumsal yaşamdan dışlanmakta, çok eşlilik, boşanma ve miras konularında ezilmekte ve aşağılanmaktaydı.

Rusya'da yaşayan tüm kadınlar, etnik kökenleri ne olursa olsun, eğitimsiz ve düşük sosyo-ekonomik statüye sahipti[130]. Rus yasaları önünde yaklaşık 30 milyonluk bir nüfusa sahip olan Türk azınlığı "inorodetsi" (yabancı ırktan) olarak tanımlanarak ikinci sınıf vatandaş kabul edilmekte ve

[129] Hablemitoğlu,Şengül. "Çarlık Rusyasında Türk Kadın Hareketi" Kadınlar Olmadan Asla içinde (ed. Zeynep Göğüş) İstanbul: Sabah Kitapları, 1998 s.83-95
[130] Hablemitoğlu, Ş. A.g.m. s.84

asimilasyon çabalarına maruz kalmaktaydı.[131] Çarlık hükümetleri Türk azınlığa, onları sadece ortaçağ karanlığı içinde tutmak üzere şeriat hukukunun uygulanması konusunda *özgürlük* tanımaktaydı. Başka bir deyişle, Çarlık rejimi, Türklüğünü unutturup alt kimlik geliştirmeyi, her boydan ayrı bir ulus yaratmayı amaçlayan bir strateji uyguladı. Devlet eliyle Kafkasya, Azerbaycan, hatta Buhara gibi Türk topraklarında mezhep kavgaları kışkırtıldı. Bunun sonucu olarak siyasi dağınıklık gözlendi. Bolşevik ihtilalinden sonra ise her alt kimlik kümesi kendi başının çaresine bakma yoluna gitti. İşte tüm bu olumsuz koşullar içinden 19. yüzyılın sonlarına doğru, tüm dünyada ivme kazanan kadın hareketinin etkisiyle, burada da kadın hareketi doğdu, gelişti ve kendi siyasal örgütlerine sahip oldu. Özetle siyasi dağınıklığa karşın kadınlar, Rusya Müslimeleri Merkezi Bürosu tarafından sürdürülen yönlendirici çalışmaların ışığında tek merkezde örgütlenmeyi başardılar.

Kafkasya ve Asya'ya dağılmış Müslüman topluluklarda din konusundaki yenilik hareketlerinin öncülüğünü Tatar reformcular yapmıştı. Onlara karşı direnen tutucu kanada (Kadimiler) rağmen, İslamı skolastik kalıntılardan, fanatizmden ve Orta Asya'nın tutucu teolojisinin karanlıkçılığından arındırmaya çalışan bu din bilginleri, sayıları (Cedid Hareketi) giderek artan liberal ve modernist bir kesimi ve burjuvaziyi yanına almaktaydı.[132]

1880'lerde kadın hareketinin öncülüğünü Rus emperyalizmine karşı, gericiliğin ortadan kaldırılması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi için çalışan,

[131] Hablemitoğlu, Ş. A.g.m. s.83

her ikisi de eğitimli, aydın kadınlarla evli, iki aydın erkeğin; *Hasan Bey Melikzade Zerdabi* ve *Gaspıralı İsmail Bey*'in yapmış olduğu görülmektedir. Onların dışında, kadınların kurtuluşunun eğitimden, kız çocukların okullaştırılmasından geçtiğine inanan *Yusuf Akçura, Musa Carullah Bigi, Ahmet (Agayev) Ağaoğlu, Fatih Kerimi* gibi diğer ilerici erkeklerin ve öncü kadınların çalışmalarıyla İdil-Ural bölgesindeki Türk kadınların okur-yazarlık oranı Rus kadınları geride bırakır. 1901 yılında özellikle Kazan bölgesinde 55 Rus kadından birine karşılık yine 55 Tatar kadından onikisi okulludur.[133] Bu dönemin diğer toplumsal ve ekonomik özellikleri irdelendiğinde özellikle Almanya'da kadını çocuk, mutfak ve kilise üçgenine hapseden ideolojik dayatma[134] dikkat çekmektedir.

Hasan Bey Melikzade Zerdabi Tiflis'deki Rus okulundan mezun olan bir Türk kızı olan Hanife hanımla evlenir, birlikte *Ekinci* adında bir gazete çıkarırlar. Karısıyla birlikte yoksul, yetenekli Türk gençlerini okutmak için *Cemiyet-i Hayriye*'yi kurarlar. Hanife Hanım bir süre sonra, Azerbaycan'ın ünlü petrol zenginlerinden, eğitim sever Hacı Zeynelabidin Tagi tarafından, özel izinle açılan kız okulunun müdireliğini üstlenir.

"Tek kanatlı kuş uçamaz" sözünün sahibi, o günlerde Kırım, Bahçesaray belediye başkanı olan Gaspıralı İsmail Bey ise İdil-Ural Türklerinin zengin ailelerinden Akçurinlerin, eğitim görmüş olan kızı Zühre hanımla evlidir. Gaspıralı çifti 1883 yılında sloganı "dilde, fikirde, işte birlik" olan Tercüman gazetesini çıkarırlar. İstanbul Türkçesi kullanılan gazete New

---

[132] Caporal, Bernard. Kemalizmde ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını I İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999 s.44-53
[133] Caporal,B. A.g.e. s.47

York'tan Çin Seddine, Sibirya'dan Hindistan'a yayılır, sadece Osmanlıda 10.000 abonesi vardır. Tercüman kısa sürede dev bir basın kuruluşuna

dönüşür. Bu işletmenin muhasebecisi, çevirmeni, sekreteri, matbaanın yöneticisi beş çocuk annesi Zühre hanımdır. Tercüman gazetesinin onuncu kuruluş yıldönümünde (1893) Gaspıralı ailesi düzenledikleri toplantıda kadın erkek eşitliğinin gereğini vurgulayan bir konuşma yaparlar. Bu tarihten itibaren, 1893 yılından 1917 Bolşevik Devrimine kadar geçen süre kadın hareketinin deneyim, birikim ve gelişim dönemi olmuştur. [135]

Zühre hanım 1903'de vefat edince yerine büyük kızı Şefika hanım geçer. Rusya'da yaşayan tüm halklara basın özgürlüğü tanıyan *17 Ekim 1905 Manifestosu*'nun yayımlanmasından sonra, Türklerin oturduğu bölgelerde kadınların da sütun sahibi olduğu pek çok gazete ve süreli yayın çıkmaya başlar ve kamuoyu bunlar sayesinde, din reformunu ve "dilde, fikirde, işte birlik" söylemini benimseyen yeni kültürel hareketten haberdar olur. Şefika Gaspıralı 1906 yılında *Alem-i Nisvan* (Kadınlar Dünyası) dergisini yayınlar. Ancak bir süre sonra dergi, Çarlık Rusyası'nda Rus olmayan halkların kültürel uyanışına duyulan tepki nedeniyle hükümet tarafından kapatılınca Şefika Gaspıralı-Yusufbeyli, bu defa Tercüman gazetesi içinde kadınlarla ilgili haberler yayınlamayı sürdürür. Bu yazılarda kadınların kötü yaşam koşullarına karşı isyan edilerek, köleliğe çok yakın bir statüde tutulmaları halinde, hiçbir kurtuluşun gerçekleşmeyeceği ileri sürülür. Alem-i Nisvan dışında Baku'de *Işık*, Kazan'da *Süyüm Büke* gibi kadın dergilerinde

---

[134] Weisstein, Naomi. "Kinder, Küche and Kirsche as Scientific Law: Psychology Constructs the Female" Feminism in Our Time içinde ed. M. Schneir NY: Vintage Books, 1994

kültürel alanda olduğu kadar ekonomik ve toplumsal alanlarda da kadınların çıkarları savunulmaktadır. Nitekim 1910'da Kırımlı bir Müslüman kızı olan Zeynep Hanım tıp öğrenimini tamamlayarak doktorluk mesleğini icra etmek üzere doğduğu memlekete döner. Aynı tarihlerde Şefika'nın teyzesinin kızı *(Popka Hala Kızı)* da Moskova'da tıp tahsilini tamamlayarak memleketine dönmüştür. Bir başkası, *Mahpervaz Hanım Kıldyova*, Kazan Hastanesine atanır. Aynı yıl St. Petersburg Üniversitesi'nden mezun olan dört kız öğrenci Osmanlı Kızılayı'nda görev almak üzere İstanbul'a gider. Yine 1913 yılında ilk kez bir Müslüman kızı St. Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olur.[136]

Doğu'da Kadının Kurtuluş Hareketi (1929) adlı yapıtında J. Costagne kadın hareketinden şöyle söz eder: "*Kadın Komiteleri kısa zamanda Kırım'da, Azerbaycan'da önemli gelişme gösterdi. Kazan'da, Baku'de, Türkistan'da, Kırım'da Müslüman kadınlar iyi bir örgütlenme gösterek mahalle ve kasabalarında uyanışa kitleleri hazırlamak için kolları sıvadılar, ülkelerinin en uzak köşelerine kadar iletilecek mesajı taşıdılar* ".

1900'lü yılların başından itibaren İsmail Gaspıralı (*Kadınlar Ülkesi*), Ahmet Ağaoğlu (*İsmanlıkta Kadın*/1901), Yusuf Akçuraoğlu (*Üç Tarz-ı Siyaset*), Azerbaycan'da yazdığı romanlarında zeki, becerikli, enerjik kadın kahramanları işleyen Akhund Zade Mirza Feth Ali, eserlerinde kadına reva görülen duruma başkaldıran ve her türlü kurtuluşun kadının kurtuluşundan geçtiğini savunan Buharalı Sadreddin Said Muradzade, Buharalı liberal

[135] Hablemitoğlu, Ş. A.g.e. s.88
[136] Caporal, B. a.g.e. s.50

ideolog Abdür Rauf Fitrat kadın davası için mücadele eden erkek yazarlardı.[137]

24-27 Nisan 1917'de, Kazan'da, Rusya'nın dört bir tarafından gelen, farklı ideolojilerden 400'ü aşkın meslek sahibi kadın delegenin toplanmasıyla *I. Rusya Müslimeleri Kongresi* gerçekleştirilir. Delegeler arasında Türklük bilincine sahip olanlar, boy milliyetçiliğini savunanlar ve sol çizgidekiler bulunuyordu. Tüm ideolojik ayrılıkları göz ardı ederek ortak kararlar alan bu kadınlar, kadın sorunları çerçevesinde ve örgütlenme konularında çok akıllı bir politika izledirler. İdeolojik görüş ayrılıkları, etnik ve mezhepsel farklılıklar, kadınlar için bir bölünme nedeni değil, aksine düşünsel zenginlik nedeniydi. Kongre sonucu alınan ilk karar şuydu; herkes kongre sonrasında mensup olduğu parti, teşkilat ve mahallerde *yalnızca kongre kararlarını hayata geçirmenin* mücadelesini verecekti. Kongreyi takibeden günlerde, 27 Nisan 1917'de, Kazan'da 5 kişiden oluşan *Rusya Müslimeleri Birleştirici Geçici Merkezi Büro* (Rusya Müslimeleri Uyuştura Turgan Vakitli Merkezi Büro) kuruldu ve başkanlığına *Selime Yakubova* seçildi. Büro, *Şark Kızı* adlı bir dergi çıkarttı.[138]

Kadınların bu örgütlü mücadelesi sonucu, 1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan *Bütün Rusya Türkleri I. Kongresi*'ne (bir başka deyişle Millet Meclisine) katılan toplam 970 delege içinde 112 kadın delege yer alarak ilk kez siyasi platformda kendilerini gösteriyor ve *Gasprinski Şefika Hanım* ayakta alkışlanıyordu. Örgütlü hareket eden kadın delegeler Bütün Rusya Türkleri I. Kongresinin resmi gündemine "Kadın Meselesi"ni dahil

[137] Caporal, B. a.g.e. s.50
[138] Hablemitoğlu, Ş. A.g.e. s.92

etmeyi ve bir "Kadın-Kız Meselesi Seksiyonu" kurulmasını sağlamayı başarmanın ötesinde komisyon toplantılarında toprak meselesi, usul-idare meselesi, medeniyet ve maarif işleri meselesi, işçi meselesi gibi konularda istedikleri kararları da kabul ettirirler. Sonucunda Millet Meclisi tüm kadınlara eşit, doğrudan ve gizli oy hakkı tanır.

Bağlı oldukları ideolojilerin dışında kadın sorunları etrafında örgütlenen kadınların çabalarıyla kurulmuş olan *Rusya Müslimeleri Uyuştura Turgay Vakitli Merkezi Büro*'nun 20 Haziran 1917 tarihli '*Hitabnamesi*'nde gelecek kuşaklara karşı özellikle kadınların taşıdıkları sorumluluğa dikkat çekiliyor, uyanmak ve birleşmek gerektiği, aydın, hür hayatlar kurmak için harekete geçilmesinin ne denli önemli olduğu ifade ediliyordu. Büro üç ay gibi kısa bir sürede köy, kasaba ve şehirlerde kadın komitelerini oluşturarak, Rusça ve Türkçe olmak üzere iki dilde 28 sayfalık bir tüzük hazırlar. Bir çok siyasi kongreye katılan kadınlar, sadece I. Kafkasya Kurultayı'ndan dışlanmalarına rağmen *İç Rusya ve Sibirya Müslümanları Birinci Millet Meclisi Kurultayı*nın başkanlık divanına milletvekili Şefika Gaspıralı'nın seçilmesini sağlamanın yanı sıra kurultay sonrası seçilen yetmişaltı milletvekilinden beşinin kadın olmasını da sağlar.

Kadınların ilerlemesine karşı çıkan Nasibullah Tuhfetullin, Nimetullah Hazret Timuşef gibi bağnaz erkeklerin engelleyici çabalarına karşın Yakubova Selime Tutaş, Tuktarova İlhamiye Tutaş[139] gibi ilerici kadınlar yılmadan ateşli konuşmalar yaparlar. Bu gayretlerin sonucunda Rusya

[139] Tutaş, hanım anlamında kullanılan bir sözcüktür.

Türklerinin dini işlerde yetkili 6 kadısından biri olarak *Muhlise Bubi Hanım* seçilir.

Ne var ki Çarlık döneminde uygulanan sömürünün rengi ihtilalle sadece beyazdan kızıla döner ve bu dönemde kadın hareketi yok edilir. Kadın hareketinin liderleri hapishane, toplama kampı ve sürgüne gönderilir. İhtilal sonrası uygulanan asimilasyon politikası nedeniyle ve uygulanan soykırımdan canını kurtaranlar, Şefika Gaspıralı gibi Türkiye'ye veya Finlandiya'ya ya da Mançurya'ya sığındılar.

Bu dönemde, Sovyet rejiminde artık kadın erkek eşitliği bir anlamda sağlanıyordu; kadınlar tıpkı erkekler gibi maden ocaklarında, baraj, demiryolu, karayolu inşaatlarında, metalurji sanayiinde, ağır koşullarda erkeklerle yanyana çalışma *hak ve eşitliğine* sahiptiler. Ancak, eğitimsiz işçi kadınların arasından "fotojenik" olanlar belli bir kontenjan dahilinde Sovyet Parlamentosunda *emekçi kadınları* temsil edebiliyorlardı.[140]

Günümüzden 82 yıl önce Rusya sınırlarında başlatılan Türk kadın hareketinin 1917'de kabul ve beyan ettiği ilkeler bugün hala gerçekleşmesi için çalışılan meselelerle ilgilidir. Bunlardan belki de en çarpıcıları: "Müslimeler tüm siyasal haklarda erkeklerle eşit olsun", "Şeriatın hitaplarında erkek ve kadın eşittir, kadınların seçim işlerine karışması şeriat gereğince uygundur", "Müslüman kadınlar erkekler gibi seçme-seçilme hakkına sahip olsun, bu durumda seçim yaşına erişmiş müslimelere seçimlere katılmak zorunlu olsun", "Seçim zamanı müslimeler oylarını müslimelere, eğer

[140] Hablemitoğlu, Ş. A.g.m. s.92
[141] Hablemitoğlu, Ş. A.g.m. s.94

müslime aday yoksa Müslüman erkeklere verirler" ve "Ailede erkek ile kadın eşit haklardan faydalansın" şeklindeki maddelerdir.[141]

II.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Durum:

Esas itibariyle, Pelin Başcı'nın da belirttiği gibi 'Osmanlı kadını' dendiğinde Türk/Müslüman, Yunan, Bulgar, Ermeni ve Yahudi kökenli kadınlar akla gelmelidir[142]. Cumhuriyet öncesi Osmanlı toplumu, zaman zaman sultanın örfi hukukuyla da tamamlanan İslam hukukunun, şeriatın egemen olduğu bir toplumdu. Kadınları ekonomik yaşama katmayan bir toplumsal yapı mevcuttur[143]. Mutlakiyetçi, teokratik bir sistem yürürlüktedir. "*Bu sistem, özellikle kişiler, aile ve miras hukuku alanındaki kurallar kadınları eğitimsiz, mesleksiz, ekonomik gücü olmayan, kocalarının ya da ailenin erkeklerinin hakimiyeti altında yaşayan, özel yaşamı dahi devletin ve ailenin kontrolü altında olan ikinci sınıf, yarım haklara sahip insanlar haline getirmiştir*."[144] Kadınlar, hukukun ve göreneklerin sınırladığı alan içinde zevcelik ve dinsel olarak yüceltilen annelik rolleri sayesinde otorite ve etki uygulama olanağına sahiptiler.

Osmanlıda kadınlar açısından daha köklü bir değişime neden olan olay, I. Dünya Savaşının patlak vermesi olmuştur. Silah ve gıda

---

[142] Başcı, Pelin. "Shadows in the Missionary Gardens of Roses: Women of Turkey in American Missionary Texts" Deconstructing Images of 'The Turkish Woman' içinde ed. F.Zehra Arat. NewYork: St.Martin's Press,1998 s.101-138

[143] Çelikel, Aysel. "Cumhuriyetimizin 75. Yılının Düşündürdükleri" Aydınlanmanın Kadınları içinde ed.N.Arat. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998 s.41-49

[144] Çelikel, A. a.g.m. s.47

fabrikalarında boşalan işyerleri kadını kamu alanına itmiştir. Çorap imalathaneleri, halı dokuma sektörü, tekstil endüstrisinden sonra bankalar, PTT, merkezi ve yerel kamu yönetimi ve hastaneler de kapılarını kadınlara açmıştır. 1915 yılında devlet dairelerinde iş saatleri boyunca çarşafın çıkarılmasına izin verilmiştir. Buna karşın devlet memuru kadınlar, etekleri yönetmelikte öngörülen uzunlukta olmadığı gerekçesiyle, polis tarafından evlerine döndürülüyorlardı. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğunun büyük çaptaki askeri girişimleri sadece kadınları kentsel toplumsal yaşama sokmakla kalmamış, aynı zamanda, şeriatın üstünlük ilkesinin sarsılmasına da vesile olmuştur.[145]

Buna karşın II. Meşrutiyet'ten sonra genç Türklerin kadın-erkek eşitliğini savunan düşüncelerinin açtığı yoldan gelişen Osmanlı feminizmini görmezden gelmek mümkün değildir.[146]

Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'ın "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını (1926-1976)" başlıklı makalesindeki saptamasıyla "*buna rağmen onların da tümden edilgen, ıstırap çeken bir nüfus grubu olduğunu söylemek yanlış olur. 19. yüzyılın son çeyreğinde kadınlara daha elverişli öğrenim olanakları sağlamak hususunda girişimler olmuş. Abdülaziz 1863'de kızlara özgü bir öğretmen okulu açılmasını emretmiş, önceleri bu okullarda kızlara Kur'an-ı Kerim ezberletilmekten öteye gidilmemiş, daha sonra müfredat programı zenginleştirilmiş, çarşaf giymeyi yasaklamış olan Abdülhamit, ilke olarak kadınların kocalarına yardımcı olabilecek tarzda yetiştirilmesini sağlayacak şekilde öğrenim olanaklarından yararlanmalarından yana olduğunu beyan*

[145] Abadan-Unat, Nermin. "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Küreselleşme" Aydınlanmanın Kadınları içinde ed.N.Arat İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998 s.288-302

etmiştir. Ne var ki İslamlığa karşı husumet beslemeye sebebiyet verdiği fikriyle 1901 tarihli bir kanunla okullarda ve evlerde Hristiyan asıllı mürebbiyelerin yerleştirilmesi yasaklanmıştı. Özetle Osmanlı toplumunda kadınlar açısından kaydedilen tüm gelişmeler sadece burjuvazinin üst kademesine mensup Osmanlı kadınlarına özgüydü. 1913'de ilk kadın derneği kurulmuş, ilk kadın dergisi çıkarılmış, Balkan Savaşı sırasında Kızıl Haç'ın kadın kolu Türk hemşireleri eğitmeye başlamıştı. Jön-Türklerin en etkin kültürel kuruluşu sayılan "Türk Ocağı" 1913 Kasım ayından başlayarak kadınlara özgü konferanslar düzenlemeye başlamıştı; bu konferansları daha çok Rusya kökenli Türk kadınları tarafından veriliyor ve önemli öneri ve telkinler taşıyordu."[147]

[146] Berktay, F. "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak" a.g.e. içinde

[147] Abadan-Unat, Nermin. "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını (1926-1976)" Türk Toplumunda Kadın Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979

II.5. Erken Cumhuriyet Dönemi

II.5.1. Erken Cumhuriyet Kavramı

Bu bölümde iki nedenden ötürü erken cumhuriyet dönemi olgusunu tartışmak gerekmektedir. Bu tartışma bir yandan tezin konusunun sınırlarını belirleyecek, öte yandan bugün de geçerli olan kadın kimliğinin ve onu hazırlayan ideolojinin hangi koşullarda, hangi zihinsel anlayışın uzantısı olarak ortaya çıktığını tartışacaktır.

Erken cumhuriyet döneminin kavramlaştırılması, ilgili literatürde yaygın bir tartışma konusudur. Üzerinde kesin bir uzlaşmaya varılmamakla birlikte çeşitli araştırmacıların konuya yaklaşımları belli ve kesişen kabuller çerçevesinde kalmıştır. Sorunu ilk ele alanlardan birisi olan Dankwart A. Rustow, daha ziyade Kemalizmin dönemlendirilmesi üstünde durmuş ve Kemalist rejimin üç aşamada oluşturulduğunu savunmuştur. 1919-1922 yılları arasında yer alan Kurtuluş Savaşı dönemi, 1923-1927 yılları arasında gelişen ikinci dönem ve nihayet 1930'lu yıllara yayılan üçüncü dönem. 'Kemalist rejim' kavramını aynen kullanan Ergun Özbudun da konuyla ilgili makalesinde bu oluşumu ana hatlarıyla kabul ettiğini belirtir.[148] Yeterice açılmamış bu yaklaşımı Rustow daha sonra yazdığı bir makalede ayrıntılandırma olanağını bulur. Bu çalışmasında Rustow daha ziyade 'bir kurum oluşturucusu olarak'

[148] Özbudun, Ergun. 'The Nature of the Kemalist Political Regime', Atatürk: Founder of a Modern State içinde eds. A. Kazancıgil & E. Özbudun. London: Hurst and Company, 1997 s. 79-102.

(institution builder) Kemal Atatürk'ü ele alır. Dönemlendirme anlayışını da 'kurum kurucusu' kavramına bağlı kalarak temellendirir.[149]

Bu bağlamda, Rustow, belirlediği özgül tarihin ilk dönemini 1920'de başlatarak 1926'da sonlandırır. Bu dönem ona göre temel yasaların çıkarıldığı ve kurumsal altyapının hazırlandığı bir dönemdir. Ne var ki, Rustow bu genel yaklaşımla yetinmez. Dönemlendirmeyi, aşağıda sıralandığı gibi, alt bölümler halinde geliştirir.

'1. Hazırlık dönemi (1915 dolayları-Mayıs 1919),

2. Deneysel dönem (Kasım 1918-Mart 1924),

3. Temel kararlar ve kurumsal dönem (Eylül 1919-1926),

4. Tahkim dönemi (1923-1938).'[150]

Görüldüğü üzere, Rustow'un çözümlemesi bütünüyle bir 'bitiş ve başlangıç' mantığına dayanmamaktadır. Dönemler ayrışık olduğu kadar tarihsel olarak içiçe geçirilerek de saptanmaktadır. Hasan Bülent Kahraman Kahraman'a göre, Rustow, 'kurumlaşma'dan söz etmekle birlikte dönemlendirme mantığını bütünüyle Mustafa Kemal'in kimliğiyle özdeşleştirmiştir. Bu, geniş ölçüde doğru bir yaklaşım olmakla birlikte dönemin en belirleyici unsuru Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Bu nedenle bir dönemlendirme mantığı da CHP'yi işin içine katacak bir yaklaşımı öngörmelidir.[151]

---

[149] Rustow, Dankwart A. 'Atatürk as an Institution Builder', Atatürk içinde eds. A. Kazancıgil & E. Özbudun s.57-77.
[150] Rustow a.g.e. s. 60.
[151] Kahraman, Hasan Bülent 'The Making and Crisis of Turkish Social Democracy' *doktora tezi* Ankara: Bilkent Üniversitesi, 1999 s.14-23

Kahraman bu görüşten hareket ederek, dönemi CHP ve 'tek parti' bağlamında ele alan Mete Tunçay'ın yaklaşımlarına dikkati çeker. Tunçay, daha ziyade 'Türkiye'de tek parti yönetiminin kurulmasıyla' ilgilenmektedir. Bu doğrultuda yaptığı dönemlendirme çalışmasında, kitabının başlığında da belirttiği üzere, 1923-1931 arasını esas almaktadır.[152] Bu, Tunçay'a göre, '1919-1922 arasını kaplayan Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra Cumhuriyetin ilk, ama sürecin ikinci ve esas dönemidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Tunçay'ın da vurguladığı üzere belirtilen dönemin 'kuruluş' yılları olmasıdır. Tunçay, dönemin niçin 1931'de kesildiğini de açıklamaktadır. 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası üçüncü büyük kongresini yapmış ve temel ideolojik kararları almıştır.

Sorunun bu noktadan irdelenmesi erken cumhuriyet kavramının berraklaştırılması yönünden yararlıdır. Örneğin, Erich Zürcher dönemlendirme arayışında, 1927 yılını, Atatürk'ün Büyük Nutuk'unu okuyarak bir dönemle hesaplaşıp onu kapatmasını göz önünde bulundurarak kritik bir dönüm noktası olarak kabul eder. Bununla birlikte, özellikle konumuz açısından önemli olan toplumsal, tarihsel ve kültürel açılımları öne çıkaran bir değerlendirme için CHP ekseninde gelişen bir tarihlendirme kabulü bizim için daha uygun olacaktır. Bu anlayışın temel gerekçesi parti-devlet özdeşliğidir. Yaşamöyküsünün aktarıldığı bölüm dikkate alındığında bu kabulün geçerliliği netleşecektir.

Kahraman 1919-1931 arasını devlet güdümlü parti olarak nitelendirirken, 1931 sonrasını parti güdümlü devlet olarak

[152] Tunçay, Mete Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931) Ankara: Yurt Yayınları, 1981 s. 3.

nitelendirmektedir.[153] Bu değerlendirmede rol oynayan en önemli olgu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gelişimi, siyasal konumu ve toplumsallaştırdığı ideolojinin özellikleridir. Sorunun bu açıdan görülmesi, yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmada irdelediğimiz, lise üniversite çağında kimliği büyük ölçüde Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti döneminde biçimlenen Şefika Ataman'ın yaşamöyküsü bağlamında da önem taşıdığından kısaca şöyle bir değerlendirme yapılabilir.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Mustafa Kemal'in, ilgili literatürde 'Halkçılık Programı' diye bilinen çalışması ile oluşturulmuştur.[154] Kendi iç tarihini yaşarken, gerek Avrupa'da gelişen totaliteryen akımlar[155] gerekse ortaya çıkan dünya ekonomik bunalımı partinin giderek kendi içine kapanmasını getirmiştir. CHP tarihi içinde çok önemli dönemeçler söz konusudur.[156] Bu aşamaların başında partinin 1931 yılında yapılan ve CHP'nin bugüne değin süren temel ilkelerinin belirlendiği 3.Kongre'si gelmektedir.

Bu kongre, dönemin belgelerini derinlemesine inceleyen Taha Parla'nın deyişiyle 'Türkiye'de resmi kültürün siyasal belgesini'[157] ortaya çıkarmıştır. Kongrede kabul edilen Program'ın, İkinci Kısım'ın 2 numaralı maddesinde zikredilen görüş, 'sınıf yok, iş bölümü var' derkenarıyla verilmektedir.[158] Siyasi literatürde ve terminolojide 'korporatizm' olarak nitelendirilen bu yaklaşım aynı dönemde Avrupa'da görülen otoriter parti

[153] Kahraman, Hasan Bülent 'The Making of…' s.55-83.
[154] Arar, İsmail. Atatürk'ün Halkçılık Programı İstanbul: Baha Matbaası, 1963
[155] Tez açısından özellikle İtalya ve Almanya (Kinder, Kuche, Kirsche) önem taşıyor.
[156] CHP tarihine dönük iki çalışma: Hikmet Bila, Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası .İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987; Suna Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976
[157] Parla, Taha. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 3:* Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992
[158] Parla, T. A.g.e. s. 449.

anlayışlarının da öne çıkardığı bir olgudur.[159] Aynı madde altında verilen bir diğer nokta da dayanışmacılık (solidarizm) olarak tanımlanabilecek yaklaşımdır ve 'menfaatler kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur' denmektedir.[160] Böylece, 1931 kongresinin hazırladığı program sınıf farklarını, sınıfsal ayrışmayı yok sayan, dayanışmacı bir anlayışı yükseltmektedir. Siyasal ve askeri seçkinlerin bürokrasiyle ittifakı ile temellendirilmek istenen bu anlayış toplumun 'yukarıdan aşağıya' indirilecek bir dizi kararla dönüştürülebileceğini öngörmektedir. Kahraman, dönemin oluşturduğu modeli 'otoriterizm yoluyla sivilleşme' olarak nitelendirmektedir.[161]

Bu dönem, 1935 tarihinde yapılan 4. Büyük Kongre ile yeni bir aşamaya taşınmaktadır. 4. Büyük Kongrenin Programı, öncelikle Cumhuriyet Halk Fırkası ismini Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirmiş ve partinin temeli saydığı altı ilkeyi Kemalizm diye tanımlamıştır. Parti-devlet bütünlüğünü kabul etmiştir. Bu süreç, İçişleri Bakanı'nın Parti Genel Sekreterliği'ni de üstlenmesi ve illerde valilerin partinin il başkanları olmasıyla tamamlanır.

Bu koşullar altında bakıldığında, 'erken cumhuriyet' kavramının sınırlarını çizmek için şöyle bir dönemlendirme yapılabilir.

1923-1931	Hazırlık ve kurumlaşma dönemi
1931-1935	İdeolojik dönem
1935-1946	Tahkim dönemi.

[159] *Parla, Taha.* The Social and Political Thought of Ziya Gökalp. Leiden: E.J.Brill, 1985
[160] Tunçay, M. s. 449.
[161] Tunçay, M. A.g.e s. 60-62.

Birinci dönemde, Rustow'un belirttiği ve yukarıda değinildiği üzere temel kurumlar özellikle Avrupa kökenli yasaların uyarlanmasıyla oluşturulmuştur. Bu dönemi bir sivilleşme dönemi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde, ikinci dönem Altı Ok olarak bilinen temel CHP ilkelerinin saptandığı dönemdir. Üçüncü dönemde ise partinin toplum ve devlet üstündeki, devletin o yoldan yurttaşlar üstündeki sarsılmaz otoritesi tesis edilmiştir. Bu çerçeve konumuz açısından yeterli ve belirleyicidir. Ne var ki, asıl önemli olan kültürel-ideolojik hattın tayin edilmesi için özellikle 1931 sonrasında oluşturulan kültürel anlayışın ve kurumların da çok kısa olarak gözden geçirilmesinde yarar vardır. Bu noktadan sonraki bölümde 1931 sonrasında öne çıkmış olan kültürel yapı ele alınacaktır.

II.5.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Kimliğinin Oluşumunu Etkileyen Ortam ve Kurumlar

Bu dönemin tanımlamasını aynı dönemi belirleyen temel kültürel kurumlaşmadan bağımsız düşünmek olanaksızdır. Bu bağlamda bakıldığında 1930'ların Türkiye'sini yeni bir kültürel yapı kurma sürecinin 'şantiyesi' olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Yeni kültür arayışını salt bir dizi kurumun oluşturulması şeklinde algılamak olanaksızdır. Kültürel kurumlar zihinsel bir tercihin araçları olarak ortaya çıktığından hiç bir kültürel kurumlaşma onu belirleyen bir zihinsel hazırlık sürecinden arındırılamaz. Bu hazırlık bir yönetim biçimi olarak cumhuriyetin seçilmesine içkindir.

Ayşe Kadıoğlu'nun deyişiyle 'cumhuriyet epistemolojisi'[162] esas itibariyle kökleri Aydınlanmacılık felsefesinde bulunabilecek bir dizi kabulle özdeşleşmiştir. Aydınlanmacılığın benimsediği akılcılık, evrenselcilik Kemalist dönemin ve zihinsel yapının da temelinde yer almaktadır. Özellikle bu çerçeve içinde bakılacak olursa erken cumhuriyet döneminin daha sonraki dönemleri de belirleyecek temel arayışının 'modernizm' kavramıyla özdeşleştirilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Cumhuriyet dönemini toplumun, siyasal seçkinler aracılığıyla ve fakat halk adına ve onun zihinsel özgürleşmesini de kapsayacak biçimde dönüştürülmesi olarak görmek yanlış değildir. Metin Heper'e göre, daha 1920'li yıllardan başlayarak geliştirilen ve gerek daha sonra 1924 Anayasası'na esas teşkil eden, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, gerekse daha sonra geliştirilen 'Halkçılık Programı'nda[163] ifadesini bulan 'halk egemenliği' kavramı bu oluşumun ana belirleyicisi konumundadır. [164] Bu noktada, 1923'de kurulma aşamasına gelen, ancak gerekli izin alınamadığı için kurulamayan *Kadınlar Halk Fırkası* yerine 1924 yılında oluşturulmuş olan *Türk Kadınlar Birliği* adlı derneğin, kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmesi sebebiyle ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gerekçe gösterilerek lav edildiğini hatırlamak gerekir[165].

Aslında, bizzat Atatürk'ün ifadesiyle 'cumhuriyet mefkuresi' olarak tanımlanan gerçeklik[166] kendisini, daha ziyade 'halk egemenliği' olgusuna gönderme yaparak ve o kavramı sistematize ederek tanımlamıştır. Ne var ki,

---

[162] Kadıoğlu, Ayşe. Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi İstanbul: Metis Yayınları, 1999
[163] Arar, İsmail. Atatürk'ün Halkçılık Programı.
[164] Heper, Metin. "Atatürk'te Devlet Düşüncesi" Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk içinde ed. A. Gevgilili İstanbul: Dr.N. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları s.161-265
[165] Toprak, Zafer. "1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış" Düşün No:24, Mart 1986 s.24-29

modernleşme iki aşamalı bir gelişme olarak algılanmaktadır: öncelikle, bütünüyle yeni bir sistemin kurulması, sonra da sistemin 'çağdaş uygarlıkla' özdeşleştirilmesi.[167] Çağdaş uygarlık kavramı ise, doğrudan doğruya Atatürk'ün tanımlaması ve yönlendirmesiyle Batı uygarlığı olarak belirlenmiştir.[168] Burada modern bir devletin ve onun kurumlarının kurulması ve bilim esasına oturan yeni bir zihniyetin geliştirilmesi esas alınmıştır.

Bunun yanısıra, öncelikle, o dönemde ortaya çıkan iç ve dış faktörlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunlar arasında en önemli dış koşul olarak 1929 yılında yaşanan büyük Dünya Ekonomik Bunalımı gelmektedir. İkincisi, gene dış dünyada ve özellikle Batı Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde meydana gelen devletçi, merkeziyetçi, bürokratik modellerdir. Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin, İtalya'da Faşistlerin ve ideolojik planda onlardan çok farklı olan Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimin ortak özelliği olan merkeziyetçi, bürokratik, otoriter yapı, iktisadi arayışlar planında Türkiye'ye de aynen yansımıştır.[169] Böylelikle daha otoriteryen bir dönem kendi siyasal, toplumsal, sembolik kültürünü yaratarak topluma ağırlığını koymaya başlamıştır. Bu kültürü, bütünü itibariyle *'Kemalist CHP kültürü'* olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Bu aşamanın hemen ardından toplumun sistemi içselleştirilmesi için yeni kültürel kurumların oluşturulması gelecektir.

Yeni kültürel kurumları i) Zihinsel İdeolojik Kurumlar ve ii)Kurumsal İdeolojik Yapılar alt başlıklarıyla kısaca ele almakta yarar vardır.

---

[166] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, yayına hazırlayan, Nimet Unan. Ankara: Türk İnkilap Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, 1959 s.340.
[167] Heper,Metin. 'Atatürk'te devlet düşüncesi', Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk. içinde s. 216, 224
[168] Kocatürk, Utkan. (yay. Haz.), Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1971 s.83.

i. Zihinsel-İdeolojik Kurumlar

Sistemin özünü, daha önce de bir kaç kez değinildiği üzere devletçiliğin siyasallaşması oluşturmaktadır.[170] Bu, daha otoriter bir anlayışın da temellendirilmesi demektir. Bunda en büyük pay, yukarıda değinildiği üzere, dönemin dış gelişmelerindedir. Türkiye, özellikle Almanya ve İtalya'da meydana gelen siyasal hareketlerden etkilenmektedir. Özellikle faşizm ve liberalizmin geriletilmesi, toplumun daha hızlı kalkınmasının ve o yoldan güçlenmesinin vazgeçilmez bir olanağı olarak algılanmaktadır. Bu salt kendiliğinden oluşmuş bir durum değildir. Baştan beri Türkiye'deki toplumsal yapının dayanışmacı ve sınıfsızlık, fakat mesleki farklılaşma esası üzerine oturulmuş olması, faşizmin de aynı temeller üstünde yükselmesiyle Türkiye'yi o modele daha yaklaştırmıştır. Örneğin, Atatürk'ün yakın çevresinden Falih Rıfkı Atay, toplumsal bir kalkınma modeli arayışında Moskova yönetimiyle İtalya yöntemini birleştirme çabasındadır: '*Türk yığınlarının terbiyesi için Moskova'nın yığın terbiyesi metodları, devletçi Türk iktisatçılığı için Faşizmin korporasyon metodları benimsenmeli.*'[171] Bu anlayış özellikle milliyetçilik yaklaşımının temellenmesinde kendisini dışa vurmuştur. Bu milliyetçilik anlayışı topluma benimsetilirken özellikle geliştirilen iki zihinsel-ideolojik açılımdan güç almıştır. Bunlar Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi'dir. Elbette her iki sistemde aracı kurum Türk Milli Eğitim Sistemidir.

i.a. Türk Tarih Tezi

---

[169]Tekeli, İlhan.- İlkin,Selim. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımında Türkiye'de İktisadi Politika Arayışları. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977.

[170] İnsel, Ahmet. "Cumhuriyet Döneminde Otoriterizm" Bilanço 1923-1998, I.Cilt İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999 s.35-46

[171] Atay, Falih Rıfkı. Moskova-Roma. Ankara: Hakimiyet-I Milliye Matbaası, 1931 s.5. Zikreden Mete Tunçay, Tek-Parti, s.313.

Devlet, 1934 yılında okullarda İnkılap Dersleri'nin zorunlu ders olarak okutulmasını karara bağlar. Dersin felsefi-ideolojik temellerini CHP Genel Sekreteri Recep Peker belirlemektedir. Bu öteden beri devam edegelen bir yaklaşımın uzantısı olarak görülmelidir. Özellikle 'terbiye' konusu ele alınırken bir ölçüt daha getirilmektedir: '*Terbiye (…) milli ve vatanperver olmalıdır.*' [172] Ayrıca gene bu programda nasıl bir gençlik istendiği de açıklığa kavuşturulmuştur: *"Türk gençliği, onu temiz bir ahlak, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır. Bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlarını nefse ve ulusal inançlarını besleyecek beden eğitimine verilecek ve gençlik devrimi ve bütün erginlik şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeye hazır tutan bir düşünüşle yetiştirilecektir. (…) Gençlik, onu her türlü zorlu işin başarılmasında tek unsur olan sıkı disiplinin etkisi altında çalıştırılacaktır. (…) Yurtta beden eğitimi ve devrim eğitimi ile spor işlerinde biteviyelik göz önünde tutulacaktır.*[173]

Türk Tarih Tezi, '*Türkün derin tarihinin'* bilinmesine büyük önem veren bir anlayışla hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Tezin hazırlanmasında görev alacak olan Türk Tarih Kurumu oluşturulmuştur.[174] 1932 yılında Birinci Türk Tarih Kongresi toplanmıştır. Esas itibariyle, Birinci Türk Tarih Kongresi, daha farklı bir amaçla oluşturulmuştur. 1932 yılı Temmuz ayında orta ve yüksek öğretimdeki tüm tarih öğretmenleri Ankara'da toplantıya çağrılmışlardır. Amaç, kendilerine daha önce gönderilen ve Şemsettin

[172] C.H.F., Program. (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), s.26.
[173] a.g.e. s.34.
[174] Türk Tarih Kurumu ilkin Türk Tarihini Tettkik Cemiyeti olarak kurulmuştur. Bknz. Mete Tunçay, *Tek-Parti*, 300.

Günaltay tarafından liselerde okutulmak için hazırlanmış olan, üç ciltlik kitabın tartışılmasıdır. Öğretmenlerin hazırladığı raporlar Atatürk'ün huzurunda okutulmuştur. Gene Tunçay'ın aktardığına göre, Atatürk eleştirel görüş getirenlere karşı 'pek ziyade küskünlük' göstermiştir.[175]

i.b. Güneş-Dil Teorisi

Dönemin ikinci zihinsel-ideolojik ögesi Güneş Dil Teorisi'dir. Tüm dillerin Orta Asya kökenli olduğunu ve Türkçeden türediğini söyleyen bu görüş etkisini kısa sürede göstermiş, dönemin tüm basın organları ve yasa metinleri öztürkçe olarak yeniden yazılmaya başlanmıştır.[176] Bu bağlamda Türk Dil Kurumu oluşturulmuştur. Bu süreci de temel belirleyici olan milliyetçi yaklaşımdan ayrı düşünmemek gerekmektedir.[177] Sistem, zihinsel-ideolojik yapılanmasını, dil konusuna ayrı bir önem vererek sürdürmektedir.[178] Bundan sonraki aşama kurumsal-ideolojik yapıların oluşturulmasıdır.

ii. Kurumsal İdeolojik Yapılar

ii.a. Halkevleri

Erken cumhuriyet döneminin yaratmak istediği kültürü toplumsallaştırırken en çok yararlandığı kurumların başında Halkevleri gelmektedir. Halkevleri'nin kurulmasına yol açan en önemli etken, daha önceki dönemlerde gerek toplumsal gerekse düşünsel yaşamda çok önemli

[175] Tunçay, M. A.g.e. s. 302.
[176] Tunçay, M. A.g.e. s.109-113.
[177] Landau, Jacob M. 'The First Turkish Languauge Congress' The Earliest Stage of Language Planning: The 'First Congress Phenomenon' içinde ed. Joshua A. Fishman Berlin: Mouton de Gruyter, 1993
[178] Geoffrey L Lewis, 'Atatürk's Language Reform as an Aspect of Modernisation in the Republic of Turkey', Atatürk and the Modernisation of Turkey, ed., J. M. Landau Boulder, CO: Westview Press, 1984

rol oynamış olan Türk Ocakları'nın kapatılması arzusudur.[179] Bu konudaki duyuruda, gerekçe olarak Gazi'nin bir yaklaşımı gündeme getirilmiştir: '*Aynı cinsten olan kuvvetler birleştirilmelidir*.'[180]

Halkevleri konusunda çok önemli iki model, İtalya ve Sovyetler Birliği'dir. Bu yaklaşımla geliştirilen model, nihayet 10 Nisan 1931 günü Türk Ocakları'nın kendisini feshetmesiyle uygulamaya koyulmuş, 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri kurulmuştur. [181]

Halkevleri'nin bu tarihten başlayarak belirlediği temel rolü CHP'nin ideolojisini topluma yayan ve toplumu bu doğrultuda 'endoktrine eden' aracı kuruluş olmasıdır.[182] Feroz Ahmad, özellikle dönemin ideolojik yayın organı *Kadro*'ya dikkat çekerek başlattığı değerlendirmesinde dönemin yöneticilerinin İtalya ve Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan totaliter yapının ikisinden de etkilenmekle birlikte asıl İtalya'dan etkilendiğini vurgulamıştır.[183]

Bu bağlamda, Halkevleri'nin dönemin en etkin kuruluşu olarak, Karpat'ın değişiyle 'milliyetçilik ve halkçılık temelinde bir kültürel modernizasyon' yaratmak amacına yönelik olduğu rahatlıkla söylenebilir.[184] Bu toplumsal 'devrimin' niteliğini anlamak ancak yeni oluşan Kemalist sistemin yapısını çözümlemekle mümkündür. Ne var ki, ona ve o bağlamda temellendirilen yurttaşlık kavramına değinmeden önce dönemi belirleyecek bir kaç kurumsal-ideolojik yapıyı daha ele almak gerekmektedir.

---

[179] Türk Ocakları konusunda bknz., Füsun Üstel, İmparatorlıktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları İstanbul: İletişim Yayınları, 1997
[180] Üstel, F. A.g.e. s. 297.
[181] Üstel, F. A.g.e. s.36
[182] Karpat, Kemal. Turkey's Politics Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1959 s. 380
[183] Ahmad, Feroz. The Making of Modern Turkey London and NY: Routledge, 1993, s. 65-68.

ii.b. Halk Hatipleri

Dönemin, gene toplumu güdümlemede kullanılan en önemli ögelerinden birisi *Halk Hatipleri* kurumudur. Esas itibariyle, halkla doğrudan ilişkiye geçerek onları doğrudan etkileyerek 'kazanmak' yolunu seçen, o arada 'devrim'e karşı çıkanları da hem tanımak hem de halk karşısında aşmak için kullanılan bu kurum da belli bir yönergeye bağlanmıştır.[185] Ayrıca, '*telkinat esası*' ile çalışacak hatiplerin takınacakları tavır, yaklaşım, hitap şekli en ince ayrıntısına kadar tasarlanarak yönergede açıklanmıştır.

Bu çerçeve içine alınmış olan toplumsal bilinçlendirme çabası bu kadarla bırakılmamıştır. Kitlenin sürekli olarak belli bir yönlendirme içinde bulundurulması maksadıyla oluşturulan başka kurumlar ve yaklaşımlar da (*Kutlama Yönergeleri, Bayrak Talimatları* gibi) mevcuttur.

II.5.3. Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisinin Somutlaşma Süreci

Döneme ideolojik bir çerçeve ve altyapı oluşturma çaba ve süreci 1931 yılında başlamış ve 1935 CHP Kurultayı'yla birlikte tamamlanmıştır.[186] Her şeyden önce bu kurultay, ilk defa olarak, o güne değin rejimin temeli olarak tespit edilmiş bir çok hususu somutlaştırmış ve rejimin ilkesi haline getirmiştir. Gene bu sürecin ve anlayışın bir parçası olarak dönemin güçlü ismi Recep Peker'in rejim ve yönetim anlayışı sistemle özdeşleşmiştir. Bu çerçeve içinde de parti-devlet eklemlenmesi ve bütünleşmesi tamamlanmıştır. Bu oluşumun ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise yeni cumhuriyet kimliğinin belirleneceği

[184] Karpat,K. a.g.e. s. 82.
[185] Metin için bknz., Mete Tuınçay, Tek-Parti, s.455-458.

koşulların tamamlanmasıdır. O nedenle kısa da olsa sürecin nasıl işlediğinin değerlendirilmesinde zorunluluk vardır.

1935 sonrasının en önemli sistemik değişimi o güne değin topluma, Peker'in değişiyle 'zaten egemen' olan CHP ilkelerinin önce Kemalizm kavramıyla özdeşleştirilmesi ardından da anayasal ilkeler haline getirilmesidir. Dönemin ikinci büyük adımı ise parti devlet bütünleşmesini sağlayacak somut adımların atılmasıdır.

Kemalizm-Altı Ok ilişkisi etkinliğini bugüne kadar sürdüren temel kurucu ideoloji olma niteliğini zaman içinde koruyabilmiştir. Bu gelişmenin altında yatan en önemli nedenlerden ilki, parti-devlet bütünlüğüdür. İkinci neden ise Altı Ok'un aynı zamanda anayasal ilkeler haline getirilmesidir. Bu bağlamda, partiyle hükümet arasındaki ilişkiler, merkezde Genel Sekreter, taşrada ise il başkanları ve *valiler* aracılığıyla sağlanacaktır. Böylelikle İç İşleri Bakanı aynı zamanda parti genel sekreteri sıfatını da kazanmıştır. İkincisi, illerde valiler partilerin il başkanları yapılmıştır.[187]

Sistemin özü, Peker'in ifadesiyle kitlenin telkin altında bulundurulmasıdır. Bu telkini yapacak olan devlettir. Telkinin amacı da gene güçlü bir devlet oluşturmak ve o gücün sürmesini sağlamaktır. Bu anlayış, kurucu modernist yaklaşım olarak da görülebilir. Bu kurgunun en önemli yanını ise, projenin asıl amacını oluşturan yurttaşlık kimliği meydana getirmektedir. Nitekim dönem içinde yapılan tüm açıklamalar yeni bir insan tipinin altını çizmiştir. Bu da sisteme ve onun ideolojisine saygılı bir varlıktır.

---

[186] Bu konuda bknz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler: 1859-1952 İstanbul: Arba Yayınları, tıpkıbasım, 1995

[187] Kahraman, The Making, 80-81.

Ne var ki bu insan aynı zamanda daha önceki dönemde görülenden farklı bazı niteliklere de sahiptir. Bir ümmetin parçası değil bir toplumun yurttaş üyesidir.

Ancak, kadınların hayır cemiyetleri ya da halkevleri bünyesinde toplumsal seferberliğe katılmaları ve resmi ideolojinin sözcüleri olmalarının desteklendiği, parti-devlet bütünleşmesinin gerçekleştiği tek parti döneminde bağımsız kadın örgütlenmesi tam anlamıyla kesintiye uğramıştır[188]. İşte bu siyasal ve toplumsal şartlar altında oluşturulan yurttaş kimliğinin niteliği bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.

II.5.4. Cumhuriyet Dönemi Vatandaş Kimliğinin Temel Özelliklerinin Oluşumu

II.5.4.1. Cumhuriyet Öncesi Vatandaşlık Kavramı

Cumhuriyet döneminin en önemli açılımlarından birisinin ümmet kavramından vatandaşlık kavramına geçiş olduğu bir çok kaynakta yer alan ve genel kabul görmüş, yaygın kanılardan birisidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sistemine dayalı ve çokkültürlü yapısı Batı'da vatandaşlığa geçişi hazırlayan sürecin temel dinamiklerinden yoksundur. Feodal ve teokratik olup olmadığı bugün de sorgulanan bu sistemin dayandığı mutlakiyetçi anlayış, sistemin katı bir merkezi otorite etrafında biçimlenmesini öngörmüştür. Ademimerkeziyetçi özellikleri olsa da merkeziyetçiliği konusunda tartışma bulunmayan bu idari sistem içinde Osmanlı toplumsal-kültürel yapısı, 'saray' kavramının merkezi konumu

[188] Durakbaşa, Ayşe. "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu…" 1998 s.39

etrafında oluşur.[189] Sultanın karşısında yer alan kullar ancak bu merkezi otoriteye itaat ettikleri süre içinde varlıklarının bilincine varabilecek ve özerk (otonom) olmayan özneler konumundadırlar.

Bireyin hak ve sorumlulukları etrafında tarif edilecek bir özne anlayışının bu yapıyla uyuşmayacağı bellidir. Bu hakları bireyin bizzat kendisinin belirleyemediği bir durumdur ve asla kendisi olarak varolamayacağı bir sürecin yurttaş kavramına olanak vermeyeceği açıktır.

Ulus bilincinin oluşmasına giden süreçte, her şeye karşın önemli olan bu açılım kendisini Jön Türkler'in temel arayışları doğrultusunda somutlaştırmıştır.[190] Orada dahi merkezi otoriteden bağımsız bir sivilleşmeyi öngören herhangi bir arayıştan söz etmek mümkün değildir. 1839-1876-1908 atılımlarının öngördüğü meşruti monarşi sivil hakların, daha sonra çok manidar bir biçimde kullanılan tanımıyla söylemek gerekirse, 'kamu otoritesinin sınırları içine alınması' arayışından başka bir şey değildir. Bu itibarla, geç 19. yüzyıl, erken 20. yüzyıl atılımlarının yurttaşlık kavramının yaratılmasında zorunlu olan iki temel olguyu dışarıda bıraktığı söylenebilir: Sivilleşme, bireysel hak ve özgürlüklerin bireye ait ögeler olarak onlara bırakılması.

II.5.4.2. 'Vatandaş Yaratma' Model ve Yöntemleri / Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlığının Niteliği

Kimi çalışmaların bir önceki yapıdan radikal bir kopuş olarak gördüğü cumhuriyet dönemi atılımları başka çalışmalarda bir 'eklemlenme' mantığı

[189] Bu konuda bknz. Ahmet Hamdi Tanpınar 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1988 s.1-49
[190] Mardin, Şerif. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989 3:Baskı

ile ele alınmaktadır. Bu yanıyla cumhuriyetin temel hak ve özgürlüklerin tanımlanmasında uyguladığı sistem önem kazanmakta ve öne çıkmaktadır.

Bu konuyu biraz daha ayrıntılı olarak ele almadan önce bu aşamada değinilmesi gereken çok temel bir unsur vardır. Cumhuriyet döneminin geliştirdiği yurttaşlık anlayışını bu yönetim biçiminin en önemli olgusu olan ulus devlet ve uluslaşma sürecinden ayrı olarak düşünmek olanaksızdır. Cumhuriyet dönemini bir önceki dönemden, yurttaş yaratma bağlamında asıl ayıran husus budur. Yukarıda da değinildiği üzere, yurttaş kavramı temel niteliğine ulus kavramıyla birlikte ulaşır. Bu, Fransız Devrimi'nden ve Alman Romantizminden sonra bu yolda atılmış en önemli adım ve bu konuda sağlanmış en önemli gelişmedir. İki uygulama arasındaki temel fark vatandaşlık kavramının sınırlarını çizer, yapı ve niteliğini belirler. Bu nitelik, ya kan bağına dayalı ve dışlayıcıdır ya da sadakat esasına dayalı ve kapsayıcıdır. Alman ekolü kan bağına dayalı modele esas oluşturuken Fransız ekolü kapsayıcı modelin benimsendiği sistemdir.

Ayşe Kadıoğlu bu konuda yaptığı değerlendirmelerde, Türkiye'de uygulanan modelin Alman ve Fransız modellerinin bir karışımı olduğunu saptamakta, Türkiye'deki yapının 'milletini arayan devlet' olarak nitelendirilebileceğini söylemektedir. [191] Bu yaklaşım, Türkiye'de modern vatandaşlık kavramının ulus yaratma süreciyle bir arada geliştiğini vurgulamaktadır. O nedenle kurucu ideolojinin temel çabalarından birisi olan uluslaşma o ideolojik ögeleri içselleştirmiş kişilerin, yani vatandaşların yaratılmasıyla eşanlamlıdır. Yurttaşlar ise devletin kendileri için öngördüğü ve

[191] Kadıoğlu, Ayşe. Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi İstanbul: Metis Yayınları, 1999 s.53-72.

doğru bulduğu kimliği içselleştirmiş kişilerdir. Bu yanıyla Türkiye'deki yurttaşlık, kan bağına dayanan özellikler gösterse bile esas olarak kültürel-ideolojik temele yaslanmış ve sadakati temel almış bir anlayıştan türer[192].

Sistemin ikinci aşaması ise kimlik oluşturma sürecinin yapısı ve niteliğiyle ilgilidir. Ayşe Kadıoğlu'nun yaptığı çözümlemeye göre, bu kökleri Jakoben Fransız modelinde bulunan ve liberal Anglo-Sakson geleneğinin karşısında yer alan bir anlayıştır. Bu yanıyla Türkiye'de cumhuriyet döneminde uygulanan yurttaşlık kavramı, sistemin temel parametrelerinin daha ziyade 'yukarıdan aşağıya' indirilmesini öngören bir muhakemeyle bütünleştirilmiştir.[193] Yanıt aranması gereken soru bu anlayışın bir sivilleşme imkanı yaratıp yaratmadığıdır.

Sivilleşmenin yanısıra kadınların özgürleşmesi hususu ayrıca irdelenmeye değerdir. Ayşe Durakbaşa'nın Mehmet Emin Erişirgil'in makalesinden alıntı yaparak saptadığı gibi "*kadınlara, kendi bireysel kişiliklerini geliştirme yerine kendilerini, eşlerine, çocuklarına ve onların mutluluklarına vakfetmelerini öğütleyen"* bir anlayış içinde "*zararsız*" bir feminizm savunulmuştur[194].

Sistemin felsefesini belirleyen olgu modernleşme ve laikliktir. Laiklik, bu yanıyla, yurttaşın aşkın bir otoritenin belirleyiciliğinden kurtulması ve özgürleşmesidir.[195] Bu çerçevenin oluşumunu sağlayan temel adım ise, Medeni Kanun'un kabul edilmesidir (17 Şubat 1926). Şeri hukuk hükümlerinin

[192] Sunar, İlkay. "Ulusal Kültür ve Kimlik" Bilanço 1923-1999 İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999 s.165-169
[193] Kadıoğlu, Ayşe. A.g.e.
[194] Durakbaşa, A. "Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek …" a.g.m.
[195] Davidson, Andrew. Secularısm and Revivalism in Turkey New Haven and London: Yale Uni. Press, 1998s.69

ortadan kaldırılmasının ötesinde, bu yasa, yurttaşın devletle ve öteki bireylerle olan ilişkisini 'sivil' bir düzlemde kavrama olanağını gerek yurttaşa gerekse yönetim erkine tanımaktadır. Ne ki, Medeni Kanun'un, bugün yoğun eleştirilerin hedefi olmakla birlikte hala geçerli olan bir maddesi 'Koca evin reisidir' ifadesiyle kadınların evlilikle kocalarının velayeti altına girmelerini engellememektedir.

Cumhuriyet döneminin oluşturduğu kimlik, laiklik bağlamında sivil, yönetsel bağlamda demokratik bir temele yaslanmıştır. Bir başka deyişle, yurttaşlık, cumhuriyet döneminde oluşturulan bir çerçeve kavramdır. Asıl üzerinde durulması gereken ise cumhuriyet döneminin getirdiği kimlik kavramıdır. Yurttaşlık, bu kimliğin içine oturtulduğu ana kalıptır ve literatürde yurttaşlık kavramına dönük eleştiriler iki noktaya dayanmaktadır.

i)Cumhuriyetin getirdiği sistemik çerçevenin belli bir ayrıntıda irdelenerek, o düzeyde ürettiği çelişkilerin ve yetersizliklerin saptanması,

ii) yurttaşlık kavramının temel parametrelerinin kabul edilmesiyle birlikte oluşturulan kimliğin bünyesinde sakladığı kısıtlamaların eleştirisi.

Bu eleştiriler, kadınlar açısından bakıldığında büyük önem arz etmektedir. Neriman Malkoç'un kitabında[196] yer alan, söyleşi yaptığı cumhuriyet kadınların ifadelerinde, bu eleştirilere esas teşkil edecek özellikler açıkça kendini göstermektedir. Halide Edip, 'Sokak süpürgesi olma, kadın kadıncık ol' beyitinin sahibi Vasıf Enderuni'nin kadınları daha iyi anladığını savunmakla birlikte her iki cinsin *"kendi yeteneklerine göre mutlaka memleketlerinde ve dünyada gerekli rolleri"* üstleneceklerine inandığını

belirtir. *"Kadın ev hayatı ile dışarı hayatını intizama koyabilmelidir. … Kadın erkeğin esiri olmayıp, sadece müstehlik değil müstahsil de olmalıdır"* sözleriyle Şükufe Nihal Başar*; "Bugün hala cemiyetimizde pederşahi aile şekli hakimdir. Annem bıraksaydı tiyatro sanatkarı olacaktım. Gelecekteki kadının maddi, manevi bir hürrüyete kavuşması temennisindeyim. … Bugünkü değişiklikler hala yarım yamalaktır. Daha herşey hazmedilmemişti."* şeklindeki sözleriyle Cahit Uçuk; *"Henüz kadınlık davamız istikrar bulabilmiş değildir. Asıl kadın tipini kültürlü, azimkar, makul bir hanım olarak tasavvur ediyorum"* ifadesiyle Kerime Nadir; *"Ben bugünkü Türk kadınını çok takdir ediyorum. … hiç hazırlanmamış olduğu halde, birden bire cesaretle hayata atılarak erkeğin vazifesini alan ve bu işi muvaffakiyetle başarıp aileyi ayakta tutan bugünkü Türk kadını değil midir?…Kafes arkasından, çarşaf altından fırlayıp Avrupa ve Amerikalı herhangi bir kadın gibi harici hayata hemen ayak uydurarak avukat, hekim, mühendis, hatta tayyareci olan yine bu neslin kadınları değil midir? Onlara karşı hayranlık duymamak elden gelir mi?* şeklindeki saptamasıyla Muazzez Tahsin Berkand; "*Atatürk inkılapları, dil inkılabı, maarif yenilikleri bizim neslin üzerinde tecrübe oluyordu*" diyen Nezihe Araz; "*Bugün birçok haklara sahibiz ve bunları kullanma yolundayız*" diyerek çalışan kadınlara taşıdıkları çifte yük nedeniyle acıdığını belirten Halide Nusret Zorlutuna; eselerinde '*Şark ve Garb ruhlarının çatışmasını, erkekle kadının amansız mücadelesini, erkeğin zulmünü, kadından aşırı fedakarlık beklemesini'* hedef alan Safiye Erol oluşturulmak istenen kimliğe ilişkin ipuçları vermektedirler.

---

[196] Malkoç Öztürkmen, Neriman . Edibeler Sefireler Hanımefendiler: İlk Nesil Cumhuriyet Kadınlarıyla Söyleşiler İstanbul: Reyo Matbaacılık, 1999

Bu ifadelerin odak noktasını, Türkiye'de cumhuriyet döneminde yaratılan kimlik kavramının yeterli bir sivilleşme ve dolayısıyla da yeterli bir özgürleşme olanağını yurttaşlara ve özellikle de kadınlara sağlamamış olması teşkil eder. Bir başka deyişle, Cumhuriyet, bir yurttaş yaratmış fakat onun kendisine özgü, sistemden bağımsız bir kimlik geliştirmesine izin ve olanak vermemiştir. Bunun nedeni sistemin özünün denetim mantığına yaslanmış olmasıdır. Atılan adımlar zamanın koşulları altında kesin olarak doğrudur ama Kadıoğlu'nun deyişiyle daha çok da bir görüntü anlayışına dayalıdır[197]. Bu da gene Kadıoğlu'nun yaklaşımıyla 'cumhuriyet iradesiyle demokrasi muhakemesi' arasındaki bir çelişkiye tekabül etmektedir. Bu, geniş ölçüde de Türkiye'de yüzyıl başında uygulamaya konan modernite anlayışından türeyen, o konuda tercih edilmiş modelin zorunlu uzantısı olan bir sonuçtur.

Modernleşme modelleri arasında bulunan ve özellikle Fransız Devrimi'nin getirdiği anlayışla bütünleşen yaklaşım toplumsal dönüşümün bir merkez aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini varsayar. Buna göre çekirdek kadro bir siyasal elitin denetiminde olacaktır. Bu kadronun öncelikle işbirliği yapacağı ve kendi kontrolü altına almak isteyeceği bir diğer yönetsel erk bürokrasidir.[198] Bu noktada Kandiyoti'nin saptamasıyla kadınların, "*ulusun oluşumunda merkezi bir yer tutmakla birlikte idari aygıtın sınırına"* sürüldükleri hususu anımsanmalıdır. "*Kültürel unsurların yeniden üretimini sağlayan, kültürün, kurum ve alışkanlıkların taşıyıcısı ve ulusal farkların*

[197] Kadıoğlu, Ayşe. Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi İstanbul: Metis Yayınları, 1998 s.128

ayrıcalıklı belirleyicileri" oldukları fark edilen kadınların gerçekte sadece 'araç' olarak kullanıldıklarını söyleyen Deniz Kandiyoti, McKinnon'a gönderme yaparak şu hususa dikkat çeker: "*Başkaları da tersine, devlet müdahalelerini, kadınları araç olarak kullanıp onları işgücünde, hatta cephede ihtiyaç olduğunda harekete geçiren, ancak ulusal tehlike ortadan kalkınca ev içinde ya da kamusal alanda ikinci sınıf roller veren milliyetçi politikaların gündemindeki bir kandırmaca olarak gösterirler. Erkeklerin çıkarları ile ulusal özelliklerin tanımındaki örtüşme, bazı feministlerin devletin kendisinin çıkarlarının doğrudan bir ifadesi olduğunu öne sürmelerine neden olmuştur*."[199]

Türkiye modernleşmesinin ağırlık noktasını, gelişmenin felsefesi olan pozitivizm oluşturmaktadır. Pozitivizm, kendi yöntembilimi doğrultusunda toplumun dönüştürülebileceğini öngörür. Geniş ölçüde Fransız Devrimi öncesinde ortaya çıkan ve o toplumsal atılımın gerçekleştirilmesine olanak veren Aydınlanma düşüncesi de benzeri bir görüşe yaslanmıştır. Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek kimliklerinin oluşumunu irdeleyen Ayşe Durakbaşa, "*Cumhuriyet ideolojisinin içinde yüceltilen pozitivist dünya görüşü nedeniyle kadınların fen bilimleri alanına girmeye teşvik edildikleri"*ni de saptamıştır[200] Esas itibariyle Zehra Arat'ın belirttiği gibi, "*Cumhuriyet ideolojisi içinde kadının entellektüel olarak aşağı cins olduğunu savunan biyolojik teorilere hiçbir zaman"* başvurulmamış, tam tersine kız öğrencilerin

[198] Choedry,Geeta. 'Engendering development? Women in development (wid) in international development regimess', Feminism, Postmodernism, Development içinde eds. M.H.Marchand and J.L.Parpart, London and New York: Routledge, 1995.
[199] Kandiyoti, Deniz. Cariyeler Bacılar Yurttaşlar İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları, 1997 s.21-49

de erkek öğrenciler gibi her tür kariyerde başarılı olabilecek entellektüel yeteneklere sahip oldukları vurgulanmıştır.[201] Bu vurgu, hem bir siyasal tercihten kaynaklanmaktadır hem de rejimi hazırlayan ana itkinin pozitivizm olmasının bunda ihmal edilemeyecek önemli bir payı vardır.

Bugün geçerliliğini sürdüren Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışına farklı bir bakış, Spring'in "okulun bizzat varlığı onun özel bir politik ve ekonomik ideoloji kurmasına izin verir" biçimindeki eleştirisinde açıkça kendini göstermektedir. Ona göre öğretilenlerin içeriği toplumu denetleyenin kim olduğuna bağlıdır. "*Okulun toplumsallaştırma süreci toplumdaki hakim gücün ihtiyaçlarını karşılayacak özel bir karakter tipini biçimlendirir. Okulun toplumsallaşma süreci insanların toplumsal konumlarını kabul etmelerini sağlar*." [202] Bu ifade Cumhuriyet kızlarının şaşmaz ortak söylemlerinin kaynağını bir başka yönden açıklamaktadır. Sistemin özü de bu 'aydınlanmış insanı' yaratmaktı. Bütün kurucu ideolojiye koşut tüm girişimlerin arkasında yer alan mantık bu olmuştur.

II.5.4.4. Aydınlanmacı Yurttaş Kimliğinin Eleştirisi

Aydınlanmacı mantığın ve söylemin erkek egemen niteliğinin feminist eleştiri içinde enine boyuna irdelenmesi gerekmektedir. Ne var ki, zamanın koşullarının özellikle de kadın yurttaşlara sağladığı kazanımların göz ardı edilmesi mümkün değldir. Yurttaşlar, hakları olan ama kimlikleri yukarıdan belirlenen özneler konumundadırlar. Tanzimat döneminde 'nizam için terakki'

---

[200] Durakbaşa, Ayşe. "Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek kimliklerinin oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler'" 75 yılda kadınlar ve erkekler içinde ed.A.B. Hacımirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.29-50

[201] Arat, Zehra F. "Educating the Daugthers of the Republic" Deconstructing the Images of 'The Turkish Woman' içinde NewYork: St.Martin's Press, 1998 s.177

[202] Spring, Joel. Özgür Eğitim İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1991 s.24

anlayışının egemenliğine karşın Cumhuriyet döneminde 'terakki için nizam' anlayışı egemen hale gelmektedir. Bu durumda yurttaşların 'nizam' doğrultusunda kendilerine tayin edilen görevleri yerine getirmekle yükümlü kimseler olarak görüleceği açıktır. Kaldı ki, gene bu bağlamın belirtilmesinde Cumhuriyet dönemi toplumsal-zihinsel bilincinin oluşturulmasındaki en önemli ismin, Ziya Gökalp'in 'hak yok vazife vardır' görüşünün esas alındığı da bilinmektedir.[203] Bu durum, özellikle kadın kimliğinin ortaya konmasında iki önemli sonuç doğurmuştur. Öncelikle kadınlar hakları olan fakat haklarının sınırını egemen ahlak anlayışının ve toplumsal hiyerarşinin tayin ettiği kişilerdir. İkincisi, kadın kimliği modern-muhafazakar çizgisinde karmaşık bir kimliğe ve konuma tekabül etmektedir. Deniz Kandiyoti'nin saptamasıyla "*erkeklerin önayak olduğu reformlar kadınların kurtuluşuna yardımcı olsa bile, onların özgürleşmelerini sağlamak için yeterli değildir"*[204].

Gerek Deniz Kandiyoti gerekse Ayşe Kadıoğlu, yukarıda değinilmiş olan çalışmalarında cumhuriyet kadınını birey olmadan vatandaş olmuş kadın tipi olarak tanımlamaktadırlar. Bu 'tip' iffetli, çalışkan, azimkar, Cumhuriyet ilkelerinden ödün vermeyen, dış görünüşü ile Batılı, aile içinde geleneklere bağlı, iyi eş, fedakar anne özelliklerini taşımaktadır. Kadıoğlu, yukarıda anılan tanımın bağlamını kurarken de dört asal ögenin belirleyici öneminin altını çizmektedir. Bu bağlam esaretten kurtulma sürecidir: "*Birincisi, Cumhuriyet projesiyle birlikte gelen Avrupa fetişizmi ve kadınların görüntüsünün modernliğinin ön plana çıkması; ikincisi, kadınlara temel*

[203] Bu konuyu derinlemesine bir bakış açısıyla ve özellikle kadın sorunasalı bağlamında ele alan bir çalışma olarak bknz., K.E.Fleming, 'Women as preservers of the past: Ziya Gökalp and women's reforms' Zehra F. Arat, ed., Deconstructing Images of 'The Turkish Women' New York: St. Martin's Press, 1998 s. 127-138.

vatandaşlık haklarının Cumhuriyet projesi çerçevesinde yukarıdan verilmesi ve böylelikle vatandaşlık kategorisinin bireysellikten önce belirlenmesi; üçüncüsü, bunların sonucunda, Cumhuriyet kadınının ya aile biriminin ya da milletin bir üyesi olarak tanımlanması ve bunun yasal düzenlemelere yansıması; dördüncüsü de Türkiye'de beliren çeşitli kadın hareketlerinin Cumhuriyet projesinin tavrını devam ettirerek kadın meselesini daha geniş toplumsal projelerin (milliyetçilik, İslamcılık, Sosyalizm) bir parçası olarak ele almaları eğilimi."[205]

Burada konumuz açısından önemli olan, özellikle ilk üç maddede sıralanan gerçekliklerdir. Yukarıda yapılan irdelemede bu çerçeveyi oluşturan haklar kavramının ele alındığı düşünülürse üzerinde durulması gereken unsur olarak öne çıkan kavramın 'aidiyet' olduğu söylenebilir. Bu arada, Kadıoğlu'nun düşüncesine zemin hazırlayan bir olgu sıfatıyla da 'görüntü' kavramına değinmek yararlı olacaktır. Kadıoğlu, kimliğe ait ögelerin bir kazanımdan ziyade kabule dayandığı toplumlarda 'aşırı gerçekçi' diye nitelendirdiği gelişmelere yol açan etkenlerin daha ziyade görüntüyle ilgili olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de, modernitenin zihinsel ve içselleştirilmiş anlayışlarından ziyade görüntüsünün önem kazanarak öne çıktığını belirtmektedir. Aidiyet kavramının en önemli unsurlarından birisi olan Avrupa fetişizmi de bu noktaya eklemlenen bir kavram olarak gelişmektedir. Bu durumda Kemalist kadın kimliğinin eklektik bir dokuya sahip olduğu söylenebilir. Bu karışım, modernite, Avrupalılık, laklik, muhafazakarlık,

---

[204] Kandiyoti, Deniz. Cariyeler Bacılar Yurttaşlar İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları,1997 s.65-83
[205] Kadıoğlu, Ayşe. "Modern Vatandaşlığın Farklı Boyutları: Yeni Bir Vatandaşlık Etiğine Doğru" Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi içinde. İstanbul: Metis Yayınları,1999 s. 122-123.

bağlılık (merbudiyet) olarak somutlaşmaktadır. Böyle bir tanım ekseni içinde de kadın kendisine ait bir kimliğe ve bireyliğe sahip olmanın ötesinde belirlenen bir üst kimliğe ait olmayı ve sadakat konumunda kalmayı tercih etmektedir.

Ayşe Durakbaşa ise bu katmanlı kimlik kavramını vurgulamakta fakat ögelerini farklı unsurlar arasından seçmektedir: "*Kemalist kadın imgesi Kemalist ideolojinin pragmatizmini yansıtmaktadır ve bir dizi çelişen imgenin bireşimi olarak belirmektedir: İş yerinde 'eğitimli iş kadını', sosyal derneklerde, klüplerde, örgütlerde 'toplumsal hareketliliğe sahip örgütçü kadın', ailede anne ve eş olarak üretimle ilgili sorumluluğunu müdrik, 'biyolojik işleve sahip kadın', erkekleri balolarda ve partilerde mutlu eden 'dişil bir kadın*".[206]

Arat'a göre bu imgelerin ilk üçü daha önceki dönemlerde de gündemde iken sonuncusu göreli olarak daha yenidir ve Türkiye'de Batı'lı anlamda bir cinsiyet kimliği oluşturmanın ayrılmaz parçası olarak görülmektedir. Bu, rejimin Batı'ya dönük özleminin de bir dışavurumudur. Bununla birlikte, eğer ilk üç maddenin kadının toplumdaki konumuna dönük bir değişimi işaret ettiği kabullenilecek olursa, son iki maddenin, kadının toplumda kazandığı yeni görüntünün ve konumun onun baskı altında tutulan kimliğini değiştirmeye yetmeyeceğini vurguladığını düşünmek gerekir. Ayşe

[206] Durakbaşa, Ayşe. "Kemalism as identity politics in Turkey", Deconstructing , içinde ed. Zehra F. Arat, s.147.

Durakbaşa, buradan hareketle Kemalist dönemin kadını toplumsal hayata taşımak için daha önceki yönetimlerden daha güçlü ve kesin bir istek sergilediğini fakat kadının bu yeni konumunu hazırlarken kendisini erkek imgesiyle bütünleştirmek zorunda kaldığını söylemektedir. Bu, kadının gövdesine dönük edimlerde somutlaşan bir durumdur. Son kertede kadın erkek gibi giyinmeye ve davranmaya itilmiştir. Kemalist dönemin erkek-kadın ayrımı gözetmeden getirdiği üniforma anlayışı bu yaklaşımın en çok somutlaştığı noktadır. Özellikle erken cumhuriyet dönemindeki sert ve erkek gibi giyinen kadın öğretmen imgesi, Durakbaşa'ya göre bu anlayışın ve yönelimin bir uzantısı olarak görülmelidir.

Bu noktada iki hususun tartışılması bu bölümün sonuçlandırılması için gerekli görünmektdir. Bunların ilki Kemalizmin getirdiği feminizm anlayışının niteliği ile ilgilidir. Daha önce değinilmiş olan bu hususun burada bir daha ele alınması özellikle Şirin Tekeli'nin kullandığı ve daha sonra yaygınlık kazanan bir kavramın daha rahat kavranabilecek olması nedeniyledir. Tekeli'ye göre erken cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan süreç bir 'devlet feminizmi'ni oluşturmuştur[207]. Devletin kadınlar konusunda da verdiği kararlar doğrultusunda oluşturulan ve hiç kuşkusuz modernite bağlamında son derecede yararlı ve önemli kazanımlar da içeren süreç sonuç itibariyle kadını belli noktalarda da denetleme maksadıyla hazırlanmış bir kimlik politikasının uzantısıdır. Durakbaşa da bu noktaya değindikten sonra 'yeni' kadın kimliğinin özellikle kentsel mekanda ve iktidar ve bürokrasi seçkinleri bağlamında geçerlilik kazandığı görüşündedir. Bu cümleden olarak,

[207] 'Devlet Feminizmi' ifadesi için bakınız Şirin Tekeli, Serpil Sancar Üşür.

Durakbaşa, ikinci aşamada, kimliklerin, devletçe tayin edilen unsurlar olması nedeniyle 'korumacılık' mantığını da içinde barındırdığını, hatta onun da ötesinde onu bir eylem olarak zorunlu kıldığını belirtmektedir. Bu, ifadesini 'baba', 'cumhuriyet kızı' gibi kavramlarda bulan bir olgudur. Son yıllarda kimlik bağlamında yapılan çalışmalar Kemalist dönüşümün, haklar düzeyinde getirdiği kazanımı saklı tutarak, devletten ve bir üst iktidar söyleminden bağımsızlaşan kadın kimliğini oluşturma sürecine tekabül etmediğini ortaya koymıştur.

İkinci unsur, Kemalizm'in gelenekle kurduğu ilişkidir. Gene son dönemde yapılan kimi çalışmalar Kemalizmin özü itibariyle ve başlangıçta gelenek karşıtı bir hareket olarak belirdiğini kabul etmektedir.[208] Ayrıntılarına burada girilmeyecek olmasına karşın bugün Kemalizmin gerek kendi oluşturduğu söylem itibariyle gerekse herhangi bir ideolojik yönelimin kendisinden önce gelen açılımlarla eklemlenmesi bağlamında gelenek kavramının giderek sorunlu bir hal aldığı görülmektedir. Bu, özellikle din/laiklik-kadın ilişkisi içinde ortaya çıkan bir husustur.[209]

Kemalizmin geleneğe en çok karşı çıktığı nokta din konusundadır. Kemalizm moderleşmeyle geleneğin bir arada bulunmayacağı kabulünden hareket etmiştir. Aynı şekilde, modernleşmenin dinle birlikte yaşanamayacağını da düşünmüştür. Dolayısıyla bu anlayışa göre dinle

[208] Arat, Zehra F. 'Turkish women and the republican reconstruction of tradition', Reconstructing Gender in the Middle East eds.F. M.Göçek and S. Balaghi, New York: Columbia University Press, 1994, s.57-80.

[209] Özellikle son dönemde türban sorunu bağlamında yaşanan tartışmalar bu olguyu yeniden gündeme getirmiştir. Bu tartışmalarda mevcut laiklik uygulamasına karşı çıkan kesimler türban kullanmanın bir özgürleşme dolayısıyla modernleşme sürecinde bir aşama olduğu kanısındadırlar. Bu tarışmaların ayrıntılı bir irdelemesi ve özellikle bu görüşün bir yorumu için bakınız Elizabeth Özdalga

modernleşme birbirinin zıttı olan kavramlar olmakla birlikte Kemalizm, bu görüşlerden hareketle, laikliği modernleşmenin ayrılmaz bir parçası saymıştır. Ne var ki, her noktada denetimli bir süreçten yana olan Kemalizm bu konuda da laikliği bireyleşmenin bir ögesi olarak almamıştır. Bir diğer unsur olarak da modern Kemalist bireyin dine bağlı olması ve fakat onu belli bir anlayışla kavraması gerektiğini vurgulamıştır. Bu, Şirin Tekeli, Deniz Kandiyoti, Nilüfer Göle, Ayşe Kadıoğlu, Yeşim Arat, Ayşe Durakbaşa gibi yazarların irdelediği ortak sorunsalı oluşturmaktadır. Bir müslüman feminist yazar olan *Fatima Mernisi'nin saptadığı gibi "İslamiyette kadının denetim altına alınışının nedeni, kadın cinselliğinin güçlü, etkin ve bu nedenle de erkek düzenini yıkıcı bir güç ve tehdit olarak"* ortaya çıkmış olmasıdır.[210] Erkek ideologların yukarıda anılan tehditten uzak bir kimlik geliştirmiş olduklarını, geleneklerden uzaklaşmış olduklarını söylemek mümkün müdür? Ayrıca laik cumhuriyetin ilklerinden olan ve hayatın herhangi bir kutsallığa göre düzenlenmemesi gerektiğine inanan cumhuriyet kuşağı kadınların sekülarizmi nasıl kavradıklarını da sorgulamak gerekir.

Kemalizmin bütün radikal dönüşümüne karşın gelenekle olan ilişkisini devam etmiştir. Aynı şekilde, laikliğin de temelli bir sivil özgürleşme aracı olmadığını göstermektedir. Gerçekten de, son dönemde yapılan kimi çalışmalar, hiç bir ideolojinin kendisini hazırlayan sürecin üstünden atlama olanağına sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda Kemalizm de kendisinden önceki zihin durumunu içinde barındırır. O nedenle de Kemalist atılımın ardından gelen dönem bir önceki yapıyı saklı bir biçimde de olsa içerecektir.

[210] Mernissi, Fatima. Beyond The Veil NewYork: John Wiley, 1975

Bu yönden bakınca Kemalizm de, Kemalist kadın kimliği de bir tür dokunulmazlığa sahiptir. Aynı gelenek mantığının bir uzantısı olarak şu da söylenebilir ki, Türkiye'de, bugün, yeni feminist arayışların ortaya koyduğu kimlik ancak Kemalizmin içinden türeyecektir.[211]

Bununla birlikte asıl önemli olan Kemalist kadın kimliğinin özellikle erken cumhuriyet döneminde oldukça katı bir çerçeve içine oturmuş olduğudur. Katmanlı kimlik dokusu içinde erken cumhuriyet dönemi kadını devletin ve kendisini hazırlayan zihinsel sürecin denetimi altında olduğu gibi o da varlığını borçlu gördüğü bu süreçleri derin bir kavrayışla benimsemekte ve varoluş nedenini kendisini belirleyen bu anlayışı korumakta görmektedir. Bunun yolu da hiç kuşkusuz önerilen yapıyı benimsemek, *verilenlerin* dışında hak talebinden vazgeçebilmek ve nihayet devletin bekası için çalışmaktır.

Cumhuriyetin yarattığı vatandaş kimliği bir ulus yaratma düşüncesiyle eşanlamlı ve eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Kökeninde Aydınlanmacı bir akılcılık ve ona eklenmiş bir pozitivizm yatmaktadır. Model olarak yukarıdan inmeci bir merkeziyetçi anlayış benimsenmiştir. Bu kimlik devletin bekası için yaratılmıştır. Genel olarak devletin ve egemen ideolojinin belirlediği yönlendirmeyi kabul eder.

II.6. Cumhuriyet Kuşağı Kadınlar

[211] Yeşim Arat, '1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizmin Radikal Uzantısı" Toplum ve Bilim No:53 Bahar,1991 s.7-19

Ortadoğu ülkeleri arasında Türkiye'nin, kadın hakları meselesini erken tarihte, açık ve yaygın biçimde ele alan tek devlet olduğuna dikkat çeken Kandiyoti, Türk kadınlarının yasal eşitliği, ulusal bağımsızlık savaşını (1918-23) izleyen yıllarda yapılan bir dizi yasal reformla ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Osmanlı Devletinin kalıntılarından laik bir Cumhuriyet kurmasıyla elde edildiğini vurgulamaktadır.[212] "*1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle, çok karılılık yasaklandı, her iki eşe de eşit boşanma hakkı ve çocukların velayet hakkı tanındı. Kadınların yurttaşlığa kabul edilmeleri iki aşamada gerçekleşti: İlk önce 1930'da yerel seçimlerde, sonra da 1934'de genel seçimlerde kadınlara oy kullanma hakkı verildi. Bu kazanım iktidardaki "Batılılaşma" ve "Muassırlaşma" hedeflerini gerçekleştirme amacındaki aydınlanmacı seçkinler tarafından sağlandı*" sözleriyle temel kazanımların bir çoğunu özetlemektedir. Kadıoğlu ise, Kandiyoti ile kesişen bir kabulle, Batı'da bir süreç olarak yaşanmış olan Aydınlanmanın Türkiye bağlamında bir projeye dönüştürüldüğünü söyler.

Yukarıda belirtildiği üzere ve Yeşim Arat'ın da, bir kez daha değindiği gibi Türkiye'de bugünkü kadın hareketinin kökleri Kemalist reformlara dayanmaktadır[213]. Kemalist gelenek, kadın hareketinin ortaya çıkmasında kesin bir rol oynamıştır. "*Ancak bu rolden bağımsız olarak, kadın hareketi Kemalist değerleri aşmış, bununla birlikte bu geleneğin değerlerinin yerleşmesine de yardımcı olmuştur. Günümüz kadın hareketi, bir birey olarak kadına toplumsal temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını desteklemeyi, saygınlık kazandırmayı, kadını güçlü kılmayı hedeflemektedir.*

[212] Kandiyoti, D. "Kurtulmuş ama Özgürleşmiş mi?" a.g.e. 1997 s.67-68

Kadın hareketi, başlangıçta kendisi için çizilen sınırları aşmakla birlikte Kemalist geleneğin önemli bir parçası ya da en azından onun ideali olan liberal bir anlayışın Türkiye'de yerleşmesinde rol oynamıştır."

Erken cumhuriyet döneminde kadınlar lehine elde edilen kazanımlardan kadınlar sınıf, bölge, gelenek bağları elverdiğince yararlanmışlardır. Bu kazanımlar özellikle kentsel kesimde ayrıcalıklı bir kadın grubu yaratmıştır.[214] Arat'ın sözleriyle, "*Kemalist devletin yarattığı fırsat alanından yararlanabilmiş, eğitim görmüş, pek çoğu bir Batı dilini bilen, iş sahibi, ekonomik gücü olan ve feminist akımdan etkilenen*" bir kadın grubu oluşmuştur.[215]

Başka bir deyişle kadın hareketi, Kemalist reformların önderliğinde gerçekleşen Batılılaşma sürecinin bir parçasıdır. Ancak kadın hareketi popüler kültürün de bir parçası olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde, toplumsal değişim sürecindeki rolü nedeniyle, kadın hareketi devletin liberal kanadı tarafından kendini güçlendirmek ve kadın hareketini denetlemek üzere devlet saflarına çekilmeye çalışılmıştır. Çünkü Batılılaşma yolunda verilen demokrasi, laiklik ve liberalizm savaşımı Kemalizmin bir parçası, bunun önemli bir açılımı da kadınların toplumsal statüsünün yükseltilmesidir.

---

[213] Arat, Yeşim. "1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı" Toplum ve Bilim No:53. Bahar. 1991 s.7-19

[214] Arat, Yeşim. "1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Hareketi...." a.g.m. s.7-19

[215] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalının 1998-1999 ders yılı açış konuşmasını yapmak üzere davet edilen Prof. Dr. Sevda Şener'in anılarını aktardığı konuşmasında şu sözleri, Dr. Şefika Ataman gibi kamusal yaşama katılmış bir çok Cumhuriyet kuşağı kadının yaşantısının da gerçeklerinden biri olmsı bakımından dikkat çekicidir: "*Şimdi çok kullanılan bir söz var; iyi kızlar cennete, kötü kızlar her yere, diye. Oysa bizim zamanımızda iyi kızlar her yere giderdi*."

Yeşim Arat (1991) Kemalist geleneğin kadın haklarına, kendi Batılılaşma amaçları doğrultusunda sahip çıktığını ve kadınlar için olanaklar yaratmış olduğunu savunmaktadır.

Kemalizmin itici gücüyle, Kemalist çerçeve içinde tanınan olanaklar, bu kazanımların yarattığı iyimserlik havasında, kadınların kadın oldukları için özel alanda karşılaştıkları sorunların bir anlamda göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Kadınların kendilerine ilişkin tüm olası taleplerini sınırlamış ve evcilleştirmiştir.

Son üç yıl içinde özyaşamöykülerini yazan iki önemli bilim kadınının satırlarından Cumhuriyet ve kadın bağlamında alıntılanmasında yarar olan iki belirgin ifade var. Bu kadınlardan ilki Dr. Şefika Ataman'la aynı yıl doğmuş olan Prof.Dr. Mina Urgan'ın *"...eğer Mustafa Kemal olmasaydı, ben "ben" olamayacağım için Kemalistim. Eğitim görmüş, seksenini geçmiş bir kadının bu memlekette Kemalizme inanmaması tamamiyle anormal olurdu. Onun yaptığı devrimleri kendi gözleriyle gören bir kadının Mustafa Kemal'den yana olmamasının yolu yoktur*" [216] şeklindeki dikkat çekici sözleridir.

İkincisi, Viyana'da Macar asıllı bir anne ile Türk asıllı bir babadan dünyaya gelen Prof.Dr. Nermin Abadan-Unat'ın "*Bizim gibi Cumhuriyet kızları kuşağına mensup olanlar için kapılar heryerde açık tutulmuştu. Bunun bugün böyle olmadığı bilinen bir gerçektir. Gerçi bizim zamanımıza kıyasla çok daha fazla iyi eğitilmiş, yetenekli genç kadına sorumluluk yükleyen, karar verme yetkisi taşıyan mevkiiler işgal etmektedir. Ne var ki rekabet çok daha çetindir ve ortam bizim döneme kıyasla çok daha az anlayış göstermektedir. Bu açıdan bizler, Cumhuriyetin ilk yüksek öğrenim görmüş olan kadınları çok*

şanslı sayılıyorduk. Bilime giden ışıklı yolu açmış olan Atatürk'ü yitirmiştik, fakat İsmet İnönü dönemindeki hükümetler kadın-erkek eşitliğinin yerleşmesi açısından desteklerini esirgemiyorlardı"[217] saptamasıyla başlayan ifadesidir. Unat şöyle devam eder: "*Son yıllarda ileri sürüldüğü gibi bizim kuşağa aseksüel birer yurttaş olarak yapılan değerlendirmeler de zorlanmış yorumlardır. Her birimiz gençliğin ve kadınlığın verdiği nefse güven ve fütursuzlukla hayata gülümseyerek bakmayı ilke olarak benimsemiştik. Yaşamımızı sadece kamusal alanda birer erdemli yurttaş olarak geçirmeye hiç niyetimiz yoktu. Her birimiz özel yaşamımızda birer prens bekliyorduk. Onu, gerektiğinde kendimiz bulmacasına..."* Bu satırlar ise o dönemde yüksek eğitim görmüş gençkızların medeni cesaretini ve cumhuriyeti algılayışlarını yeterince açıklıkla ortaya koymaktadır.

Burada asıl anlaşılması gereken, erken cumhuriyet dönemi kadınları Aydınlanma hareketinin önemli özelliklerini kavrayabilmişler ve bunları bilinçli olarak savunabilmişler miydi? Bu kuşak kadınlar "düşüncenin özgürleşmesi" sürecinin ne kadar dışında kaldılar, ne kadar içinde? Biri kamusal yaşamda diğeri özel yaşamda olmak üzere iki farklı kimlik geliştirdikleri aşikar olan bu dönem meslek kadınları, eşlerinden ne kadar destek görseler de, ne kadar "yardım" alsalar da ninelerinden miras kalan düşünce sistemini ne kadar dönüştürebildiler? Düşüncelerinin içeriğini bir nebze değiştirebilen, ama düşünme biçimini değiştiremeyen bir kuşak mıdır onlarınki?

---

[216] Urgan, Mina. Bir Dinazorun Anıları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998
[217] Abadan-Unat,Nermin. Kum Saatini İzlerken, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996 s.96

A. Kadıoğlu'nun sınıflandırmasıyla, 1980'lere gelinceye kadar, ortak noktaları cinselliğin inkarı olan üç kadın grubu vardır.[218] Bugün talep ve söylemlerini yaygınlaştırmış olan, 1980'lerde çoğalmaya başlayan "türbanlı üniversite öğrencisi", 1960-70'lerin "sosyalist bacısı" ve Cumhuriyet'in ilk döneminin "Kemalist öğretmeni" -ki tezimizde bunları, tüm kamusal alana katılanları kapsaması bakımından "çalışkan Cumhuriyet kızları" olarak adlandırmayı seçmekte yarar vardır- birbirine zıt gibi görünen büyük toplumsal projelerin ürünleridir. Bu projelerin, kadınlara aile birimine bekçilik eden cinsiyetsiz varlıklar gözüyle baktığı bir gerçektir. Kadıoğlu'nun altını çizdiği önemli husus ise, uzun vadede, kadını aile biriminin içinde gören böyle bir bakışın yerleşmesinin, Türkiye'de feminizmin evrimini engellemiş olduğudur. Kadıoğlu'nun cinselliğin inkarıyla ilgili saptamasına koşut bir saptamayı burada anmadan geçmemek gerekmektedir. Sosyal antropolog Benedict'e göre, kimi toplumlarda cinsellik, doğum ve ölüm gibi doğal olaylar konuşulması tabu konulardır.[219]

Kadın kimliğinin, ayrıntılarda saklı kimi özelliklerini belirleyebilmek yönünden tüketim ve üretim modellerini de incelemem gerektir. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan modernleşme sürecinde, üretimin ve geçim biçimlerinin köklü bir değişime uğraması cinslerarası eşitsizliği daha da derinleştirmiş olabilir mi? Kandiyoti, karar verme süreçleri ve tüketim denetiminin cinsler arasında bir çekişme alanına dönüştüğünü savunduğu bu dönemde kadınların toplumsal statüsünün, üretime katkılarıyla koşut olarak

[218] Kadıoğlu, Ayşe. "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadın" 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde ed. N.Arat İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.89-100
[219] Onur, Bekir. Gelişim Psikolojisi Ankara: Verso Yayınları, 1991

belirlendiğini belirtmektedir.[220] Ancak hizmetlerin dışardan satın alınmasına olanak tanıyan dönüşüm kadınların çok ağır olan iş yükünü hafifletmiş midir? Erken cumhuriyet döneminde kadınların doktorluk, avukatlık gibi saygın mesleklerde yüksek oranda yer almasının bir nedeni de hızlı büyüme koşulları altındaki kadro yenilemesi[221] olduğu unutulmamalıdır.

Özetle, Cumhuriyet dönemi kadın kimliği eklektik bir yapıya ve katmanlı bir dokuya sahiptir. Kimliğin temel özellikleri bir yandan modernleşmeye dayandırılmıştır, bir yandan da kadın kendisi için hazırlanan toplumsal rolleri benimsemeye ve kabul etmeye zorlanmıştır. Bu roller onun toplumsal planda ikincilleşmesini engellememektedir. Çünkü, haklar temelinde özgürleşmiş kadın bu hakları kullanma ve bağımsızlaşarak birey olma sürecinde toplumsal kurumları denetimi altında tutamamıştır. Sonuç itibariyle cumhuriyet kadını giderek gelenekselleşmiş bir anlayış içinde modern ve muhafazakar, özgür ve denetimli, Batılı ve gelenekçi, laik ve tutucu olmak gibi ikili karşıtlıkları bünyesinde barındıran bir kimliğe sahip olmuştur. Bugünkü süreç bu olgunun kavranması ve cumhuriyetin kazanımlarından herhangi bir ödün vermeksizin onları yeni boyutlara taşıma sürecidir. Bu evrede temel kalkış noktası gene Kemalizmdir. Yeni feminizm bu eleştirel çerçeveye oturtulmuş yeni bir kimlik tanımı geliştirmeyi öngörmektedir. Buyurgan devlet anlayışı karşısında sivil bir alan oluşturmak ve özgür bireylerin türemesini sağlamak sürecin temel parametresidir. Bu, gelişmiş ve karmaşıklaşmış, o nedenle de artık farkların öne çoktığı ve

[220] Kandiyoti,Deniz. "Kadın Araştırmalarının Gelişimi" Cariyeler Bacılar Yurttaşlar/ Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, içinde. İstanbul: Metis Yayınları, 1997 s.7-10

221.Kandiyoti, Deniz. "Türkiyeli Kadınlara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme" a.g.e s.21-49 özellikle (s.40)

kimliğin 'farklı olmak' etrafında kurulduğu bir dönemin doğal sonucudur. Bu, aynı zamanda homojen bir toplum oluşturmak, vatandaşları o yapıyı ayakta tutacak şekilde birörnek yatiştirmek üzere kurgulanan bir anlayışın aşılmakta olduğunun da göstergesidir.

Bütün bu oluşumun, Dr. Şefika Ataman'ın kimliğinde nasıl ortaya çıktığı tezin bundan sonraki bölümünün konusu ve amacıdır. Ne var ki, oraya geçmeden önce daha özgül bir konu, "sağlık alanında kadın" konusu, gerek toplumsal yapı-kadın ilişkisini göstermesi gerekse özne-kişinin kimliğindeki çeşitli açılımları temellendirmesi yönünden kısaca ele alınacaktır.

II.6. Sağlık Alanında Türk Kadını

Tarih boyunca bütün kadınların aile sağlığı konusunda bir şeyler bilmeleri beklenmiş ama kadınlar bu bilgilerini evin dışında kullanmaya, amatörlüğün dışına taşımaya kalkıştığında direnişle karşılaşmışlardır.[222] Arap dünyasıyla ilişkisi neticesinde Avrupa'da 11. ve 13. yüzyıllar arasında tıp özel bir bilim ve meslek alanı olarak belirmeye başlamışsa da üniversiteye girme hakları olmadığı için kadınlar tıp alanından tümüyle dışlanmışlardır. Eğitim görmemiş kadınlarsa tıp alanında etkinlik göstermeye kalkıştığında "cadı" olduklarına hükmedilerek ölümle cezalandırılmışlardır. Günlük yaşamda hizmet ettikleri toplumda *cadı* (witch), *ebe* (midwife) ve *sağaltıcı* (healer) adlarıyla anılmış ve şeytanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle özellikle ruhban sınıfına karşı bir tehdit oluşturmuşlardır. [223]

Kadınların yüksek öğrenim görmeye başlamaları uzun zaman

[222] Berktay, Fatmagül. "Ortaçağ'da Kadınlar" Kadın Olmak/Yaşamak/Yazmak içinde s.153
[223] Barktay,F. A.g.e.

öncesine dayanmamaktadır. Ataerkil düzen, kadın ve erkeğe birbirlerinden ayrı ruhsal ve kişisel oluşumu dayatırken, bu düzenin eğitim kurumları da ister kızlarla erkeklerin karışık, ister ayrı ayrı öğrenim gördükleri okullar olsun, genellikle ayrımcı bir eğitim programı uygularlar. Bu eğitim programının sonucunda kadınlara yazınsal ve toplumsal bilimler (en azından en düşük düzeyde), erkeklere de bilim, teknoloji, meslek kolları, iş alanları ve mühendislik gibi dallar açılır.[224] Hiç kuşkusuz günümüzde işe girme, saygınlık elde etme ve ödül alma dengesi erkekler tarafında ağır basmaktadır. Bu alanların denetimi siyasi güç tarafından yönetilir.[225]

Oxford Üniversitesi 1920 yılına kadar erkeklere verdiği dereceyi kadınlara vermiyordu. Japonya ve diğer bazı ülkelerde kadınların üniversiteye girmeleri ancak II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. Kadınların yüksek öğrenim görmediği yerler bugün hala mevcuttur. En iyimser bakışla, kadınların öğrenim görme oranı erkeklerden daha düşüktür. Princeton Üniversitesi raporlarına göre "lisede A derecesi alan kızların sayısı erkeklerden çok olduğu halde, koleje devam eden erkeklerin sayısı yaklaşık kızlardan % 50 fazladır".[226] Bu konudaki diğer yetkililerin çoğu da kolej öğrencilerinin oranını iki erkeğe bir kız olarak belirtmektedirler. Bir çok ülkede bu oran daha da düşüktür.

[224] Acar, Feride. "Türkiye'de Kadın Akademisyenler" Akademik Yaşamda Kadın - Türk ve Alman Üniversitelerinde Kadın Kariyerlerinin Karşılaştırılması der. H.Coşkun Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi No:9, 1996 s.75-87
[225] Millett,Kate. Cinsel Politika İstanbul: Payel Yayınevi,1973 s.76
[226] Millet, K. a.g.e. s.75

Kadınların toplumda kendilerini tıp alanında da kabul ettirme çabaları çeşitli aşamaları ve zorluklarıyla hala aşmaya çalıştıkları bir süreç olarak bugüne kadar gelmiştir.[227]

Osmanlı döneminde sağlık alanında hizmet veren kadınların faaliyetleri, rolleri ve toplum içindeki yerleri henüz yeterince araştırılmamış olmakla birlikte, *"tabibe"* veya *"hekime"* olarak adlandırılan, ameliyat yaptıkları belgelenmiş kadın hekimler, bazı jinekolojik müdahaleleri gerçekleştiren *"kabile"* diye anılan ebeler bulunmaktaydı. Osmanlı sarayına ait belgelerde, hareme alınan kadınları muayene eden *"hastalar kethüdası kadın, hastalar ustası Hanım Ana, hastalar ağasının cariyesi, hastalar kethüdasının cariyesi, hekim kadın"* adlarını taşıyan görevlilerin aldıkları ücretler belirtilmektedir.[228] Ayrıca tedavi ettikleri hastalığın adı ya da uyguladıkları tedavi yöntemi ile anılan kadınlar da bulunmaktaydı. "*Aşıcı hatun, aşıcı kadın, çiçekçi hanım, keyci hatun, kırbacı kadın, alazcı kadın, kelci kadın, korku damarını basıcı kadın, kurşun dökücü kadın* ve *(kuduz tedavisi yapan, muska yazıp cin çağıran kadınlar) karışmış fani*" gibi adlarla anılan bu kadınların hastaları arasında erkekler de bulunmaktadır. Ne var ki 1922'de Dar-ül Fünun Tıp Mektebine kadınların öğrenci olarak kabul edilmelerine kadarki uzun İmparatorluk dönemi boyunca kadın hekimlerin medrese, hastane veya saray okulu gibi bir kurumda eğitildiklerini gösteren hiç bir belgeye rastlanmamıştır. Kadınlar usta-çırak usulüyle, genellikle anneden evlada sanatın aktarılmasıyla eğitilmişlerdir.

---

[227] İlyasoğlu, Aynur. "Pediyatride Öncü Bir Kadın" Sağlık Alanında Türk Kadını içinde ed.N.Yıldırım İstanbul:Novartis,1998 s.312-318

[228] Sarı, Nil. "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yerine Kısa Bir Bakış" Sağlık Alanında Türk Kadını içinde (ed.N.Yıldırım) İstanbul: Novartis, 1998 s.451-465

12 Eylül 1914'de açılmış olan İnas Darülfünun'u (Kızlar Üniversitesi), öğretmen okullarını bitiren kızların girebildikleri yüksek öğretmen okulu idi. Ancak kız öğrencilerin tıp fakültelerine kabulü, oldukça zahmetli bir sürecin ardından gerçekleşebilmiştir.[229] O dönemde, bu konuda ileri sürülen olumsuz görüşlerin başında "*kadınların evlenip çocuk sahibi olarak doktorluk yapamayacakları ve tüm emeklerin boşa gideceği, kadınların tıp fakültelerine girmelerinin iffeti ve ahlakı zedeleyeceği, kadınların erkek hastaları muayene edemeyecekleri ve diseksiyon yapamayacakları*" gibi savlar gelmekteydi.[230]

Ancak kendi ülkelerinde tıp öğrenimi görme şansı bulmayan kız öğrencilerden, maddi gücü olanlardan bazıları Arnavutköy Amerikan Koleji'nin (Constantinople Women's College), NewYork'taki "Columbia University of Physicians and Surgeons" kurumunun programı örnek alınarak hazırlanan Tıp kısmına girmiştir.[231] Bu okula ilk yıl Türk öğrenci alınmamıştır. İlk 19 öğrenci Rus ve Bulgar kızlarından oluşmaktaydı. Kolej Tıp Fakültesinin üçüncü öğretim yılında, 1922 sonbaharında İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi kız öğrencileri de kabul etmeye başlamıştır.[232] Fakat, 1924'de yasalaşan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile yabancı yüksek öğretim kurumları

---

[229] Arda, Berna. "Ülkemizde Kadınların Tıp Fakültelerine Girmeleri." 14 Mart Tıp Dergisi içinde, Ankara: Medical Network Yayınevi, 1996 s.44-45

[230] Dölen, Emre. "Cumhuriyet'in İlk 15 Yılında İstanbul Üniversitesindeki Kız Öğrenciler" Sağlık Alanında Türk Kadını içinde s.8-47

[231] Etker,Ş., Dinç,G. "İstanbul Amerikan Kız Koleji Tıp Fakültesi ve 28'li İki Öğrencisi" Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. yılı, ed. N.Yıldırım İstanbul: Novartis, 1998

[232] Kız öğrencilerin tıp fakültelerine girmelerine ilişkin olumsuz görüşlere karşı çıkan gazetecilerden biri, sonraları Dışişleri Bakanlığı da yapmış olan Necmettin Sadak, 1920'li yılların hemen başında kaleme aldığı bir yazısında, *"kızların Tıp Fakültelerine kabul edilmemesinin en hafif tabirle mantık garabeti"* olduğunu savunuyordu. Sadak olumsuz görüştekileri uyararak "*...bu müşkül ve yorucu tahsili göze alanlar varsa bizim için ne nimet. Böyle cesur ilim talebelerine karşı yapılacak ilk hareket onları teşvik etmektir. Buna mani olmak isteyenler, memleketin ilim ve sıhhat hayatına azami fenalık edenlerdir ve tarih onları mesul edecektir*" demektedir.

kapatıldığından Kolej Tıp Fakültesinin öğrencilerinden bazıları Amerika veya Avrupa'ya giderek tahsillerini tamamlamışlardır. İstanbul Darülfununu Tıp Medresesi mezunlarını vermeden çok önce Almanya ve İngiltere'de hekim olarak yetişenler vardı.[233]

Bunlardan Türkiye'nin kadın doktorlarından üçüncüsü ve ilk kadın-doğum hastalıkları uzmanı olan Dr. Fatma Arif Atasagun, 1919'da kazandığı Rockfeller bursuyla Amerika'ya gitmiş,[234] Yurtdışında tıp tahsili gören "hekim hanımlar" devlet hizmetine kabul edilmediğinden[235] serbest çalışmak zorunda kalmışlardır. Nihayet 1930 yılında bu hekim hanımlara Sağlık Bakanlığı teşkilatında çalışma izni de verilmiştir.

Türkiye'nin ilk kadın hükümet tabibi olan ve sosyal çalışmalarıyla da tanınan, Yardım Sevenler Derneği'nin kurucusu *Dr. Mediha Eldem,* 1930 İstanbul Tıp Fakültesi mezunlarındandır. [236]

İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun kadın doktorlarımız arasında nisaiye ihtisası yapmış olan ilk jinekolog *Dr.Pakize İzzet Tarzi*'dir.[237] Türkiye'nin ilk kadın doğum uzmanı olarak tarihe geçen, üç çocuk annesi Dr. Pakize Tarzi, "*Kadın dediğin istediğini yapmalı bence. Kendine mahsus hissiyatı var, istikameti var. Aklı fikri, feraseti var. Kadınlarımız isterse doğurur, istemezse doğurmaz. İnisiyatif onlarda*" şeklindeki sözleri, eğitimde

---

[233] Örneğin, öğrenimini Almanya'da Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesinde tamamlayan Dr. Safiye Ali 1922 yılında İstanbul'a dönerek muayenehane açan ilk kadın doktor olma özelliğini taşımaktadır. Onun gibi, *eğitimlerini yurtdışında tamamlayan öncü kadın hekimler arasında Dr. Hayrünissa, Dr. Bedriye, Dr. Suat Rasim, Dr. Fatma Arif* (Fatma Reşit) ve *Dr. Semiramis Rıfat* sayılabilir.

[234] Duru,Suna. "İlk Türk Kadın Jinekolog:Fatma Arif Atasagun" Sağlık Alanında Türk Kadını içinde (ed.N.Yıldırım) İstanbul: Novartis, 1998 s.77-82

[235] Yücel, Naciye. "Tıp Alanında Kadın" Cumhuriyet'in 50. Yılında Türkiye'de Kadın Ankara: A.Ü.T.F Yayınları No:300, 1973 s.64-66

[236] Arda, Berna. "30'lular Kuşağının Önemli Bir Temsilcisi:Dr. Mediha Eldem"

[237] Güven, Zeynep. "Prensi attan indiren doktor" (P.Tarzi ile bir röportaj), Hürriyet Pazar, 26.7.1998

sağlanan eşit haklardan yararlanan kadınların ne denli güçlü bireysel kimlik geliştirdiklerinin somut ifadesidir.

Kurucu ideolojinin itkisiyle, o yıllarda kadın hekimlerin uzmanlaşma oranı, erkek hekimlere kıyasla daha fazlaydı. Özellikle kadın-doğum, dahiliye, çocuk hastalıkları en çok tercih edilen ihtisas dallarıdır. Anadolu'nun şehirlerinde, kasabalarında tek başına veya eşi ile yerleşen mütehassıs veya pratisyen kadın hekimler büyük hizmetler görmüşlerdir.

Kadın hekimlerin idarecilik görevi üstlenmesine gelince, erkek hekimle aynı niteliklerde de olsalar, hatta kadın hekimin niteliklerinin ağır bastığı hallerde dahi erkek hekim idareci olabilmekteydi. İdari konularda kadın hekimlere ancak küçük sağlık merkezlerinde fırsat tanınmaktaydı ve çok az sayıdaki idareci olan bu kadın hekimler üstün başarılar göstermişlerdir.[238] Bu idareci kadın hekimlerin göze çarpmayan başarıları, bu günün idareci kadın hekimlerinin başarılarının o yıllardaki nadir işaretleri olarak yorumlanabilir.

Reform geçirmiş ataerkil toplumlarda, kadınlara belirli ekonomik haklar tanınmakla beraber gelişmiş ülkelerin çoğundaki kadın nüfusun üçde ikisinin çalıştığı 'kadınlara özgü işler' ücret karşılığı olmayan işlerdir.[239] Günümüz feminist eleştirilerin odaklandığı saptama ise doktorluk gibi mesleklerin, kadınların bu dallarda çalışmaya başlamalarından bu yana, gerek gelir kaynağı ve gerekse saygınlık olarak eski niteliğini yitirmiş olduğu yönündedir.[240] Bu saptamanın uzantısı olarak kadınların bu mesleklere girmelerine, bu çalışma sonunda kadınlara hizmet edilmesi yerine topluma ya

[238] Yücel,Naciye. "Tıp Alanında Türk Kadını", Cumhuriyetin 50. Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını içinde İstanbul: Sermet Matbaası, 1974 s.64-66
[239] Millett, Kate. Cinsel Politika İstanbul: Payel Yayınevi, 1973 s.71
[240] Millett,K. A.g.e. s.73

da devlete hizmet edilmesi koşuluyla izin verildiği yönündedir. Ev işleri ve çocuk bakımı, kreşler kurumlar ya da kocaların yardımıyla omuzlarından kaldırılmadığı için, çalışan kadınlar iki iş kolunda çalışma, çifte sorumluluğu yüklenme durumunda kalmaktadırlar. Çocuksuz evli bir kadının yaptığı en az işin haftada 15-20 saati kapsadığı, ufak çocukları olan bir kadının ise haftada en az 70-80 saat çalışmakta olduğu[241] göz önünde bulundurulursa, geleneksel aile yapısı içindeki *ideal eş ve fedakar anne* rolünü sürdüren ve aynı zamanda hekimlik gibi çok yüksek bir sorumluluğu beraberinde getiren bir mesleği icra ederken sosyal ilişkilerini de ihmal etmeyen bir kadının çalışma süresinin ayrıca hesap edilmesinde yarar bulunmaktadır.

Tezin bundan sonraki bölümünde yer alan Dr. Şefika Ataman'ın yaşamöyküsü, buraya kadar ele alınan tarihsel, toplumsal, siyasal etmenlerin izlerini ve Dr.Şefika Ataman'ın kimliğini sergileyecek bir biçimde aktarılmıştır.

Bu bölüme geçmeden önce kişilik ve kimlik kavramlarına kısaca değinilecektir.

Beş yaşına kadar oluşumunu tamamlayan kişilik "teknik" ve psikolojik bir kavramdır. Kişiliğin oluşumunda aile, toplumsal çevre ve ortam etkin bir işleve sahiptir. Özellikle psikanalizin temel kabullerine göre çocuğun özellikle karşı cinsle ve kendi bedeniyle kurduğu ilişki[242] kişiliğini belirleyici bir öneme sahiptir. Buradan hareketle, kişiliğin, daha çok, toplumsal ortama uyum

[241] Millett,K. Cinsel Politika s.75-76

[242] Zaretsky, Eli. "Identity Theory, Identity Politics: Psycoanalysis, Marxism, Poststructuralism" Social Theory and the Politics of Identity içinde ed. C. Calhoun Oxford: Blackwell, 1998 s.28-42

sağlayacak biçimde iletişim becerilerini, toplumsal yeteneklerini kazanma süreci olarak tanımlamak mümkündür.[243]

Kimlik ise daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Kimlik, toplumsal, tarihsel, siyasal boyutları olan fakat son kertede kültürel bir kavramdır. Bu kavramın içsel ve dışsal ögeleri vardır. Dışsal ögeler, toplumsal niteliklere sahip olmakla birlikte aile, okul gibi daha küçük birimlerdir. Birey, ailede geçirdiği bilinçlenme süreci içinde kimliğini oluşturan temel kültürel özelliklerin bir bölümünü, okul ve askeriye gibi devlet temelli kurumlarda ise kimliğinin toplumsal/siyasal boyutunu geliştirir.[244] Yanı sıra, kişinin dinsel, cinsel ve dilsel bir kimliğinin olması ya da kimliğini bu değişkenlerle tanımlaması mümkündür. Kimlik oluşumunda etkili olan içsel ögeler ise kişinin kendi siyasallaşma ve kültür edinme sürecinde ortaya çıkar. Bu süreçte bireysel tercihler biçimlenir.

[243] Kamler, Howard. Identification and Character:A Book on Psycological Development Albany: State Univ. of NewYork Press, 1994 s.18-33

III.YAŞAMÖYKÜSÜ

Karşımdaki koltukta adeta kaybolmuşcasına oturarak akşam yemeği sonrası uyuklamakta olan kadın, annem; varoluşumun nedeni, öğrendiğim temel ilkleri örnekleyen insan, sevgisi ve ilgisiyle soluk kesen, güçlü yönetme niteliği ve hükmetmeye yatkın kimliğiyle zaman zaman korkudan içimi titreten kadın. Çok sevdiğim ama bir o kadar da 46 yıldır sürmekte olan çatışmalarımın odak noktası olan insan. Şimdi geçirdiği bir çok zorlu ameliyat ve kemik erimesi nedeniyle deforme olmuş yorgun bedeni ve kırgın bakışlarıyla içimi acıtıyor. Etkin olduğu uzun yıllar boyunca gerek özel yaşamında, gerekse iş yaşamında üretirken kendini tüketen kadın.

Oysa dikkatiyle ve güçlü belleğiyle hepimizi şaşırtan, herkesin yardımına koşan, sorunları çözmek için sakınımsız atılan, bastığı yeri titreten, adımları sert kadın, o değil miydi? Çocukluğumda hep bir apartmanın ikinci veya üçüncü katında oturduk. O, apartmanın dış kapısından girer girmez ayak seslerinden ve merdiveni çıkış temposundan gelişini duyduğumu anımsarım. Gençliğinde atletizm ve güreş dahil bir çok spor dalında çalışmış ve annemden en az yirmibeş santim uzun olan babam, yolda yürürken annemin adımlarına yetişemez, yanyana yürürlerken sıkça arkada kalırdı. İnanıyorum ki sorulsa o buna neden olarak “hep telaşta” olmasını gösterecekti. Doğrusu da bu. O hep telaştaydı. Hala da öyle. Salındığına, ya da “boşa zaman harcadığına” hiç tanık olmadım. Babamın ifadesiyle “müzmin uykusuz, müzmin yorgun”du. Ne zaman dinlendiğini hesap etmek zordu. Boşa zaman geçirmeyi bilmediği ve bunu onaylamadığı için de şimdi, yaşlılığındaki durumuna katlanması onun açısından çok zor.

---

[244] Jenkins, Richard. Socail Identity London,NY: Routledge, 1996 s. 19-39

Bedeninin çöküşüne karşın zihinsel yetisi hala ayakta. Hafızası yavaş yavaş zayıflamakla birlikte olmadık ayrıntıları hala anımsayabiliyor.

Yaşamöyküsünü yazmak amacıyla onunla on ay boyunca yaptığımız görüşmelerde anlatma hevesini hiçbir zaman kaybetmedi. Şimdiyse bir yıl öncesine kıyasla birçok bakımdan oldukça farklı. Kimi konulara yönelik ilgisini giderek kaybediyor. Değişmeyen tek şey, 1950'li yıllarda ressam-şair Saip Tuna tarafından karakalemle yapılmış olan portresinde belirgin olarak ortaya çıkan, çenesindeki, çok sevdiğim iri ben.

Onu tanıdığımda –ki sanırım bu benim 4-5 yaşıma denk düşüyor- 1.60 boyunda, yuvarlak hatlı, bir dönem oldukça kilolu, buğday tenli, yerinde duramayan bir kadındı. Yuvarlak yüzünü genellikle kısa kestirdiği koyu kumral saçları çevreler, kahverengi gözlerini, sevgi dolu bakışlarını, ilk anımsadığım dönemde tel çerçeveli, sonradan dönemin modasına uygun, gözlükler tamamlardı. Güzel sözler söyleme konusunda kusurlu olduğu için sevgisini sözleriyle değil gözleriyle ifade eden bir anne.

Küçük bir kızken onun burnunda üçgen biçiminde açıklığı olan, yüksek ökçeli, askılı krokodil iskarpinlerini giymeye bayıldığımı anımsıyorum. Giyimine her zaman özen gösterdi. Onca yoğun iş yaşamının yanı sıra nasıl olup da şıklığına o denli özen göstermeyi başardığını merak ederdim. Düz iskarpinle yürüyemediği için işe giderken bile 5-7 pondluk ayakkabılar olurdu ayağında. Geceleri ise daha yüksek ökçeli iskarpinler giyerdi. Giyiminde göze batan renklerden özellikle kaçınırdı. Terzisine kupon kumaştan son derece zevkli elbiseler diktirir, elbisesinin kumaşına uygun ayakkabı ve çanta özel olarak sipariş edilirdi. Dolabında her zaman dünyanın dört bir yanından aldığı

kumaşlar bulunur. Giyiminde herşey birbirine uygun olmalıydı. Ben onun şapka taktığı dönemi yaşıyamadım ama evde bir dolapta, kutusunun içinde, İstanbul'da, Taksim'de Rum asıllı bir hanım olan Bayan Silva'ya siparişle yaptırılmış olan iki şapka yıllardır saklanmakta. O dönemde Galatasaray'ın hemen karşısında bulunan terzi Madam Eva'ya diktirirmiş giysilerini. Geleneklere bağlı ve ahlak konusunda son derece tutucu olan bu kadın giyim kuşam ve sosyal yaşam yönünden daima dünyaya ve yeniliğe açık oldu, modayı izleyerek kendine uygulardı. Kendi kuşağındaki kadınların çoğunda olduğu gibi annem de ideal, çağdaş kadın tipini kovalamakla birlikte, dayatılan kitlesel tüketime yönelik piyasa politikasına rağmen, hiçbir zaman şaşkın tüketici olmadı ve biz kızlarının da böyle biçimlenmesine yol açacak bir örnek oluştırmadı.

Uzun yıllar, her hafta sonu eve gelerek saçlarına mizampli yapan kuaförü anımsıyorum. Kimi zaman onunkiyle birlikte ablamla benim saçlarımız da sarılır, taranırdı. Daha sonraki yıllar kendisi giderdi kuaföre, el ve ayak bakımı ve kimi yaz başlangıcında da perma yaptırırdı. Kokularını hala hayranlıkla duyumsadığım Madam Rochas, Miss Dior, Chanel 5 gibi parfümlerini sadece akşamları kullanırdı. Göz makyajı yaptığını hiç görmedim. Onun kozmetik malzemeleri su, sabun ve Akasyalı Pertev kremdi. Çalışmaya giderken değilse bile akşamları güzel bir kırmızı ruj sürmeyi hiç ihmal etmezdi. Ta ki babamı yitirinceye kadar. Sonra, ruj sürmekten de vazgeçti, bir çok şeyden de. Eşini yitirmesinden üç yıl sonra küçük torununun doğumuyla tekrar güldü gözlerinin içi, şarkılar mırıldanmaya başladı. Onun

için hayatın merkezindedir çocuklar. İçini ısıtan, yaşamanın temel amacıdır ona göre bebekler.

Saçlarının yapıldığı gün, ne kadar yorgun olurlarsa olsunlar babam onu mutlaka dışarıya yemeğe götürürdü. Sonradan Tur-Nar Kliniği adıyla işleteceği özel hastanenin yer aldığı bina yapılırken hemen hepsini elden çıkardığı mücehverlerini akşamları zevkle kullanır, kimi balolarda onları saçlarına taktırırdı.

Yaşama sarsılmaz bir istekle sarıldı hep. Ne günlük zorluklar karşısında, ne acıları yoğun yaşadığı dönemlerde, ne de geçirdiği ağır ameliyatlar sonrasında yaşam enerjisini kaybetti. Direnci ve kendine güveni örnek alınacak düzeyde oldu hep. Elbette eşitlikçi, kararların çocukların da katıldığı bir oylama sonucu alındığı küçük/çekirdek aile kalıbını benimsedi ama geniş ailesiyle maddi-manevi ilişkilerini çok sıkı ve sıcak tutmayı sürdürdü. O geniş ailenin -kendisinin ve eşinin ailelerinin- toparlayıcı, bir araya getirici, destek merkezi olma özelliğini elinde tuttu. Bu nedenle, en çok da aile bireylerinden kaynaklanan tersliklerle kırıldı gönlü.

Ne ki son yıllarda görme yetisini kaybetmesi, kulaklarının ağır işitmesi ve vücudunda oluşan şekil bozukluğunun neden olduğu yürüme zorluğuyla hareketlerinin ağırlaşması hayatı trajedi vurgusu ağır basan bir algılayışla değerlendirmesine yol açtı. Çocukluğumda ondan en çok duyduğum uyarılar her şeyin “yerinde” ve “zamanında” yapılması konusundaydı. Herşeyin “tadında bırakılması” gerektiği en sık duyduğumuz öğütlerdendi. Yaşamöyküsüne birlikte yaptığımız yolculukta da sözcüklerini özenle seçerek

ve zamansırasal düzene önem vererek anlatıyor duyduklarını, gördüklerini yaşadıklarını.

III.1. Erivan-Kars (1916-1931)

28 Temmuz 1916 tarihinde dünyaya gelen Şefika yaşamöyküsünü anlatmaya şu sözlerle başlıyor:

"Ben annemin sekizinci çocuğu olarak 1916 yılında Revan'ın Dereçiçek sayfiyesinde dünyaya gelmişim. Erivan'a ait hiç bir şey hatırlamıyorum tabii. Ben ve Adil ağabeyim dört yıl arayla, aynı gün Dereçiçek'te doğmuşuz. Dereçiçek'te değil ama Tevfik ağabeyim de 28 Temmuz'da doğmuş, biz üçümüz aynı günde doğmuşuz."

Annesi sekiz çocuk doğurmuş ancak bunlardan sadece beş tanesi yaşamıştı. Fuat 1904, Tevfik 1906, Ziya 1909, Adil 1912, Şefika 1916 doğumludur. Rukiye Hanımla Mehmet Beyin ilk üç oğullarından (Fuat, Tevfik, Ziya) sonra Şefika isimli bir kızları olmuştur. Şefika 2 yaşındayken, Erivan'ın genellikle yazları gidilen ormanlık sayfiyesi Dereçiçek'te ailenin hizmetkarı ve bahçıvanı olan Hophop Mehmet'le kırda gezmeye gider, orada yediği bir ot nedeniyle hastalanır. Kısa süre karın ağrısı çeker ve yaşamını yitirir. Daha sonra 1912'de Adil dünyaya gelir. Onu, Enver ve Talat adlı iki oğlanın doğumu izler. Ancak bu iki çocuk da bulaşıcı hastalık nedeniyle yaşamlarını yitirirler. İkinci kızları Şefika da tıpkı ağabeyi Adil gibi, 28 Temmuz'da Dereçiçek'te dünyaya gelir.

Çocukluğu hakkında bilgi verirken şöyle bir ekleme yapmadan geçemiyor:

“ O zaman halk zümresi hanlar, zengin ve eğitimli beyler, zengin olmakla birlikte eğitimi olmayan ağalar ve ahaliden müteşekkilmiş”

Buradan anlaşıldığı üzere en üst tabakada Hanlar, sonra zengin, aydın Beyler (Alibeyzadeler/Alibekoflar), zenginliklerine rağmen eğitime önem vermeyen Ağalar ve Halk katmanları bulunmaktadır. Bu eklemeyi, sonradan ailesinin fertleri hakkında bilgi verirken karışıklığa yol açmamak için yaptığını belirtiyor.

Annesi Rukiye Hanım, Çar’ın hizmetinde memur olan Erivanlı Beyzade Gazizade İsmail Bey (1840-1910) ile kentli aristokrat Melek (Efruz) Hanımın (Fotoğraf 1) altısı kız, üçü erkek dokuz çocuğundan biridir. En büyük kızları Fatma Hanımın kızlarımdan biri olan Kübra Hanım, Moskova’da 1890’lı yıllarda tıp öğrenimi görmüştür. Okulda “Popka” takma adıyla tanınan Kübra Hanım kadın hastalıkları ve doğum uzmanı olmuştur. Melek Hanım ile İsmail Bey’in Kübra Hanım’ın annesi Fatma Hanımdan sonra Sakine Hanım, Hurşit Hanım (Maku Hanı), Rukiye Hanım, Şevket Hanım (Doşşab Hala), daha sonraları Ukrayna’ya yerleşmiş olan Saltanat (Selti) Hanım adlı kızları ve üçü de Moskova’da okumuş olan Memduh Bey (avukat), Paşa Bey (savcı) ve Yusuf Bey (orman mühendisi) adlı üç oğulları vardır. Rukiye Hanımın (Fotoğraf 2) erkek kardeşlerinden biri, sonradan evleneceği Mehmet Beyin hukuk fakültesinden yakın arkadaşıdır.

Şefika’nın babası Mehmet Bey (1875-1933) ise Iğdır’da bir köybeyi olan Ali Bey ile Hacer Hanımın (1850-1921) sekiz çocuğundan biridir. Hacer Hanım ile Ali Beyin çocuklarından ikisi erkek: Mehmet ve Hasan Beyler; altısı kızdır: Cevahir Hanım, Mahi Hanım, Gülsüm Hanım, ailenin tek yüksek

öğrenim görmüş kız evladı olan Sara Hanım, Mesme Hanım (kızı Refika), hansoylu olan Hurşit Hanım. Cehavir Bibi'nin Ziver ve Osman adında iki oğlu ve Sona Hanım (Yalçın Taliboğlu'nun annesi) ve Siyaset Hanım (Selçuk Özçelik'in annesi) adlı kızları vardır. Mahi Bibi'sinin[245] oğlu Agah Yalçın ile Şekika hala görüşmektedirler. Şefika, babaannesi Hacer hanımın 'Enna Dayı' namıyla andıkları ağabeyi Ali Naki Beyi anımsamaktadır. (Dr. Hidayet Çelebi onun oğludur.)

Göç:

Şefika'nın annesiyle babası o sırada Ermeni zulmü ve katliamından ve Rus idaresinden kaçmak için İstanbul'a gidip yerleşmeyi kararlaştırmışlardı. Hatta annesi Rukiye Hanımın (F-3,4) "Türk ordusu Erivan'a geldiğinde çocuklarımdan birini kurban ederim" dediği bilinmektedir.

"Gayeleri şöyleymiş: çoluğunu çocuğunu, evini eşiğini İstanbul'a götürmek. Bunu yapmak için önce Trabzon'a geleceğiz, Trabzon'da mallarımızı devecilerden alacağız, oradan vaporla İstanbul'a gideceğiz. Fakat Kağızman'a geldiğimizde kış bastırıyor, geçici olarak orada kalıyoruz. O sırada Sıvas ve Erzurum Kongreleri hazırlıkları yapılıyor.[246] *Kars'ta da Kars'ın ileri gelenleri Milli Şura teşkilatını kuruyorlar ve onlar babamın Kağızman'da olduğunu duyunca Kars'a çağırıyorlar. Babam da onlara katılıyor. Herkese bir vazife veriliyor. Mesela Hamid'in ağabeyi Muhlis Bey (Muhlis Ataman) posta, telgraf, telefon, PTT Genel Müdürü oluyor."*

[245] Teyzeye "hala", halaya ise "bibi" denilmektedir
[246] Sırasıyla Amasya Genelgesi:22.6.1919'da yayımlanmış, Erzurum Kongresi:3.7.1919, Sıvas Kongresi:4.9.1919'da gerçekleştirilmiştir..

Büyük ev eşyaları, halılar, kıymetli eşyalar, o zamanın "*nakil vasıtası*" olan develere yüklenmiş. Planlarına göre/ "*Hisapça"* , Karaköseli devecilere teslim edilen eşyalar Trabzon'da alınacak, oradan da İstanbul'a geçilecektir. Deveciler yükü Karaköse'ye kadar getirirler. Yoğun kış bastırmıştır. Aile Kağızman'a ulaşır.

O sırada Ermenilerden ve İngiliz işgalcilerden korunmak için Kars'ın ileri gelenleri Milli Şura Hükümetini kurmaktadırlar. Erkek kardeşi Hasan Bey gibi Moskova'da hukuk tahsili gören ve Erivan'da Emniyet Umum Müdürlüğü görevini üstlenmiş olan Mehmet Beyi Milli Şura'ya katılmak üzere ısrarla Kars'a çağırırlar. Mehmet Bey, *Milli Şura Hükümeti* 'nin[247] Kars Valisi olarak göreve başlar. Mehmet Bey'in ailesi; eşi, beş çocuğu, annesi ve babası Kağızman'da yaşamaktadırlar. Şefika'nın Kağızman'a ait hiçbir hatırası yoktur, tek bir sahneden başka hiç bir şey hatırlamamaktadır.

O günlerde Rukiye Hanım hastalanır, düşük yapmıştır. Rahatsızlığı septisemiye dönüştüğü için durumu ağırlaşınca Mehmet Bey Kars'tan bir İngiliz doktor bulup, Kağızman'a getirir. *"Tedavi olumlu netice vermez"* Şefika'nın Kağızman'a ait hatırladığı yegane sahne "*hasta yatağında yatan, dudakları mosmor*" bir hanıma aittir. Yatağın yanındaki koltukta oturan babasının kucağında, karyolada yatan hasta kadına bakmaktadır. Ailenin diğer fertleri de oradadır. Daha sonraları, ağabeyleri o hasta kadının annesi

[247] 1 Ocak 1919 günü kurulan Milli Şura Hükümeti'nin asıl adı **Güneybatı Kafkas Hükümeti**dir. Bu oluşumun amacı Türk ordusunun koruyucu kanadından yoksun kalan yerli halkı Ermeni ve Gürcü saldırılarından korumaktır. Hükümet, kendi ölçüsünde bir kurtuluş savaşı veriyor ve saldırılara karşı

olduğunu söylerler.

"Ben hatırlamıyorum, öyle dediler. Ben henüz üç yaşında değilim. Tıp okuduktan sonra şöyle yorumladım: Humma-i Nifhasi derdik, çocuk düşürme neticesi septisemi; bir düşük yapmış ve nisai enfeksiyondan, septisemi neticesi ölmüş annem. Bir de hatırladığım şu var:ben, besleme kızın kucağındayım, parktan yürüyüp eve doğru gidiyoruz, Tefkabim geliyor karşıdan, acele etmemizi söylüyor; 'çabuk yürüyün, bekliyorlar!' diyor. Demekki annem çok kötü durumda imiş."

Şefika, üç yaşındayken (1919), Kağızman'da, dokuzuncu çocuğuna hamile kalan, çocuğunu düşürmesi sonucunda meydana gelen enfeksiyon nedeniyle septisemiden kurtulamayan annesini kaybeder. Rukiye Hanımın en büyük çocuğu Fuat 15 yaşındadır.

Babası Mehmet Bey Malta Sürgünü:

Rukiye Hanım'ın ölümünden sonra Mehmet Bey Kars Sivil Valisi olarak görevinin başına döner. Milli Şura Hükümeti Ermenilere, Gürcülere ve İngilizlere karşı direnmektedir. Ama Şura İngiliz saldırısına dayanamaz. General Thomson komutasındaki İngiliz alayı, 13 Nisan 1919 günü Kars Şura Hükümetinin parlamentosunu basar. Şura ileri gelenleri tutuklanır. İngilizler Kars'ı Ermenilere teslim eder. Böylece Kars Şurası'nın ömrü üçbuçuk ay kadar sürmüş olur. (1 Ocak- 13 Nisan 1919)

Olay şöyle gelişir: İngilizler sözde Ermeni sorununu görüşmek üzere Şura Hükümetinden bir toplantı talep ederler. 13 Nisan 1919 günü Mehmet Bey ve Milli Şura'nın (aralarında amcam Muhlis Ataman Bey de olmak üzere)

---

yiğitçe direniyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Şimşir Malta Sürgünleri, Ankara: Bilgi Yayınevi,

ileri gelenleri Vali konağında toplanacaktır. Şura üyelerinden sadece onbir kişi toplantıya katılacak olan İngiliz yetkilileri beklerken Vali konağı İngiliz askerler tarafından sarılır, içeride bulunanların hepsi asker zoruyla yük vagonlarına bindirilerek Batum'a götürülürler. Batum'dan bir geminin yüklüğünde İstanbul'a nakledilirler (30 Nisan 1919). İstanbul'da bir süre Arabiyan Han'da tutulurlar. Onbir tutuklu yolda ve Arabiyan Han'da kırkbeş gün geçirdikten sonra[248] İstanbul'da toplanan padişah karşıtı direnişçilerle birlikte 28 Mayıs 1919 günü Princess Anna gemisiyle Malta Adası'na sürgün edilirler.

O gün (13 Nisan 1919) ailenin tamamı Kağızman'da, ancak Mehmet Bey'in büyük oğlu Fuat Kars'taki evde babasıyla beraberdir. O günü, daha sonra Fuat Bey kardeşlerine şöyle aktarır: Mehmet Bey sabah banyoya girip çıkar, baba-oğul birlikte yemek yerler. Mehmet Bey yemekten sonra biraz uzanmak ister, sonra kalkıp giyinip İngilizlerle yapacakları toplantıya gidecektir. Biraz kestirip uyandığında, "*öyle kötü bir rüya gördüm ki Fuat*" der Mehmet Bey, "*beni bir dağın tepesinden aşağı ittiler sanki ve düştüm*". Daha sonra giyinerek toplantıya gider. Bir kaç saat sonra valinin hizmetkarı kavas gelir ve Vali Bey'in büyük oğlu Fuat Bey'e vali konağının etrafının silahlı İngiliz askerleriyle kuşatıldığını söyler. Vali konağında toplantıya katılanların hepsi Batum'a götürülür.

Sürgüne gidenler arasında Mehmet Bey'in arkadaşı, 1946 yılında Şefika ile evlenecek olan Hamid Halil Bey'in ağabeyi, 2727 sürgün numaralı, PTT Genel Müdürü Muhlis Bey (Mehmetoğlu) de bulunmaktadır. Muhlis Bey,

---

1976 s.111

[248] Ağabeyi Ziya Araslı'nın yayımlanmamış mektupları ve makaleleri

Malta'da kaldıkları yapıları model alarak Malta taşından evler yapar. Bunlardan birini de daha sonra Şefika'lara hediye eder, uzun süre saklanır bu armağan evlerinde. 2716 sürgün numaralı, Kars Sivil Valisi Mehmet Bey Alibeyzade de Malta'da İngilizcesini ilerletmeye çalışır ve İngilizlere mektup yazarak çocuklarının durumu hakkında bilgi ister.[249] Bu başvurusuna cevap alamayan Alibeyzade Mehmet Bey, İngiliz Hükümeti'ne 16 Ekim 1919 tarihli (F.O. 371/4174/147212) Rusça bir dilekçe göndererek tutuklandığı günden beri hiçbir haber alamadığı yavrularının "yabancılar arasında, anasız babasız kaldıklarını, bakacak kimseleri olmadığını, hiçbir geçim kaynakları bulunmadığını" bildirerek "yavrularının yardımına yetişebilmek için serbest bırakılmasını" talep ederse de dilekçe karşılıksız bırakılır, hiçbir işlem yapılmaz.[250] Bunun üzerine Mehmet Bey, Şark Ordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya da çocuklarının durumunu bildiren bir mektup yollayarak ondan çocuklarını bulmasını rica eder. Mehmet Bey'in Malta'da İngilizce çalıştığı kitaplardan, İngilizce sözcüklerin altına eski Türkçe *manalarını* yazmış olduğu iki tanesini kızı Şefika bugün hala saklamaktadır.

Kağızman'dan Karaköse'ye:

Mehmet Bey İngilizler tarafından esir alınarak Malta'ya sürgüne götürüldüğünde (1919-1922) Şefika dört ağabeyi, yaşlı babaannesi ve dedesi ile Kağızman'da kalır. Halalarından biri de (Cevahir Bibi) kocası (Cafer Bey), iki kızı (Ziver ve Suna) ve iki oğluyla (Osman ve Abbas) birlikte onlara katılır. Ailenin büyükleri, eşyalar Karaköse'de olduğuna göre, devecilerden eşyalarını almak üzere Karaköse'ye gitmeye karar verirler. Eşyalarını aldıktan

[249] Şimşir, Bilal N. "Kaygılı Bir Baba" a.g.e.içinde s.314

sonra nasıl, "*hangi yolla gidileceğini sorup soruşturup Trabzon'a"* gideceklerdir. Çok güç bir yolculukla, Kürt köylerinden geçerek Karaköse'ye varırlar. Kimi zaman öküz arabalarıyla, kimi zaman at sırtında, kimi zaman yaya, aç ve yorgun bir halde gerçekleştirilen bu yolculuk sırasında Şefika'nın üçüncü ağabeyi Ziya çok hastalanır. Ateşler içindeki Ziya ağabeyi yol boyunca kendinde değildir, hep sayıklamaktadır: "kalpağım, kalpağım, kalpağım". Karaköse'deki deveciler, Rukiye Hanım'ın öldüğünü, Mehmet Bey'in esir düştüğünü öğrenince eşyaları ailenin geride kalan yaşlılarına ve çocuklarına vermezler. Alibeyzade'lerin atlas yorganlarını söküp bunlardan kadınlara elbise yaparlar. Aile hangar gibi bir yere yerleştirilir. Orada eski sobalar yığılıdır, deveciler bunların önüne bir perde çekerek çoluk çocuğun orada yatıp kalkmasını sağlarlar. Karaköse'de çok zor günler geçirirler, yarı aç, yarı susuz. Şefika'nın annesinden kalan mücevherler ile Rus gümüş paraları babaannesindedir. Bir süre annesinin yüzüklerini ve gümüşleri satarak yiyecek bulabilirler. Kah aç, kah tok aylar geçer. Bu günlere ait anıların hepsi sonraları ağabeyleri tarafından kendisine anlatılanlardan ibarettir, Şefika hiçbir şey hatırlamamaktadır.[251] Karaköse'de bir Kurban Bayramı'nda yiyecek hiç bir şey bulamazlar. Üç yaşındaki Şefika nasıl olmuşsa cebinde unuttuğu bir miktar parayı bulur ve "*Haydi bununla ekmek alalım*" diyerek ağabeylerine verir.

---

[250] Ağabeyi Ziya Araslı'nın yayımlanmamış mektupları

[251] O günlere ilişkin acı amıları anımsamadığı ya da anımsamak istemediği hakkında kesin bir kanıya varabilmiş değilim. Bana göre annem bu günlere ilişkin hiçbir şey anlatmamayı seçmiştir. 1970 yılında üniversite eğitimim için İstanbul'da Adil dayımla aynı evi paylaşırken dayım, annemin o yıllarda ölmüş insan eti yiyen insanları gördüğünden söz etmişti. Ama annem ne o zaman ne de görüşmeler boyunca bu gibi anıları dile getirmemiştir.

Alibeyzade Mehmet Bey'in Şark ordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektup paşanın eline ulaşmış, Paşa da Valinin çocuklarının aranıp bulunması için emir vermiştir.

-Sonra işte Kazım Karabekir Paşa bizi bulmuş. O olmasaymış şimdi her birimiz ya ölmüştük, ya uşak olmuştuk ya hizmetçi olmuştuk...

- Nasıl bulmuşlar sizi?

-"Paşa bulunmamız için emir vermiş ama, bizimle ilgili bir bilgiye ulaşamamışlar. Bulunmamız bir tesadüf eseri. Karaköse'ye Kazım Karabekir Paşa ile birlikte başka paşalar da geliyor. Onlara ziyafet vereceklermiş kendilerince ama çatal yok, kaşık yok, tabak yok, hiçbir şey yok. Diyorlar ki burada görmüş geçirmiş bir muhacir aile var, olursa onlarda olur, diyorlar. Geliyorlar bizden çatal, kaşık, bıçak takımı alıyorlar. Bu çatal-bıçak takımında nenemle beybabamın (babaannesiyle dedesinin) armaları var. Paşalar bu armaları görünce, bunlar kimin, kimdir bu bu armalı kaşıkları kullanan, diyorlar ve onun üzerine bizi buluyorlar. Ve Paşa bizi bulduktan sonra artık sıkıntı çekmedik çünkü her ay bir furgun[252] yiyecek gelirdi, maaş verirlerdi, ağabeylerim askeri okula yerleştirildi."

Erzurum dönemi:

Kazım Karabekir Paşa, Alibeyzade Mehmet Bey'in çocuklarını bulur bulmaz Karaköse'ye iki furgun gönderir. Alabildikleri eşyalarını furgunlara yüklerler kendileri de furgunun üstünde Erzurum'a gelirler Paşa'nın emriyle. Paşa, Mehmet Beyin dört oğluyla birlikte halalarının oğulları Osman'ı (Osman dede, Mihriban hanımın babası) ve Abbas'ı da (Şemsinur hanımın kocası)

[252] furgun: o zamanın atlarla çekilen büyük arabası

askeri okula yerleştirilirler. Daha sonra halaoğulları Osman ve Abbas "askeri mektepten" ayrılacaklardır. Mehmet Bey'in büyük oğlu Fuat ise askeri liseyi bitirmeden, son sınıfta okuldan kaçar.

Erzurum'da Aşağı Mumcu Mahallesi'nde[253] iki katlı bir eve yerleştirilirler ve her ay bir furgun erzak gönderilir aileye. Şefika'nın anıları Erzurum'la başlar. Bazı şeyler hatırlamaktadır, örneğin oturdukları evde su yoktur, çeşmeden su taşınır eve. Şefika da küçük kaplarla su taşıyışını ve o çeşmeyi hatırlamaktadır hala. Onca yokluktan sonra Erzurum'da "iyi günler" yaşadıklarını ifade eder. Şefika Erzurum'a ait bir anıyı da hatırlamaktadır; dedesi Ali Bey (1850-1921) Erzurum'da ölür.

Erzurum'dan Kars'a:

O sırada Sarıkamış ve Kars İngilizlerden geri alınır ve Erzurum'daki askeri okul Sarıkamış'a nakledilir. Askeri okulda okuyan oğullar Sarıkamış'a gidince, müracaatları üzerine ailenin geri kalan üyeleri de Kars'a taşınırlar. Kars'da kaldıkları dönemde yine her ay rahat yaşamalarına yetecek kadar bir furgun erzak gelir.

Malta'dan Dönüş:

İngilizler Malta'daki Türk büyüklerini, Almanların Nürnberg'de kurdukları mahkemeye benzer şekilde, mahkeme önüne çıkarıp Ermeni meselesini yeni baştan tartışmaya açmak niyetindedir. Atatürk'ün "peki siz çıkarabilirsiniz, ben de buradaki bütün İngilizleri casus olarak mahkeme önüne çıkaracağım", demesi üzerine İngilizler bunu gerçekleştirmezler. Atatürk müdahalesiyle bu tartışmayı önler. Malta'ya sürgün gidenlerin bir

kısmı (23-31 Mart 1921) II. İnönü Savaşı sonrasında geri gönderilir, geri kalanlar ise (23 Ağustos-12 Eylül 1921) Sakarya Savaşı sonrasında düzenlenen İngilizlerle esir değişimini içeren bir antlaşmayla salıverilir. Malta sürgünlerinden bir kısmı sonradan İtalya ve Almanya'ya geçer. Bir kısmı İstanbul'a döner. Ama Karslılar doğrudan doğruya Kars'a geçerler.

30 Mayıs 1921 de Malta'dan İstanbul'a getirilen esirler Batum yoluyla Kars'a dönerler. Malta'da toplam 766 gün kalmışlardır, yani 2 yıl 1 ay esir tutulmuşlardır.

Şefika babasının Malta'dan dönüşünü gayet iyi hatırlar. Esirler dönüyor diye haber gönderilir. Mehmet Bey trenle dönmektedir. İstasyon tarafındaki sokak başına çıkıp beklerler.

"O yeri çok iyi hatırlıyorum, köşe başında babamı bekliyoruz. Nihayet babam çıkıp geliyor"

Bu sözleri söylerken sesi belirgin bir biçimde rahatlıyor, neşeleniyor. Sürgün bitmiş, beş çocuk babalarına kavuşmuştur. (F-5)

Yıllar sonra, Alibeyzade Mehmet Bey Malta'ya sürgüne gönderilmiş olanlara İstiklal Madalyası verilirken çok anlamlı bir nedenle bunu reddetmiştir. 13 Nisan 1919'da İngilizler onları tutuklayıp yük vagonlarına koydukları zaman vagonda bir olay cereyan eder. Güneybatı Kafkas Hükümeti kurucusu ve başkanı olan İbrahim Cihangiroğlu başlarına gelenin teessürüyle, yük vagonunun içinde Mehmet Bey'e bağırmaya başlar "bütün bunlar senin yüzünden başımıza geldi, sen olmasan Milli Şura'nın faaliyetleri bu kadar güçlenmezdi, hep senin yüzünden oldu bunlar" ve potiniyle Mehmet

[253] Aşağı Mumcu mahallesi: Erzurum'un en eski mahallesi, tarihi yapıların yer aldığı mahalle bugün de korunmaktadır.

Bey'in alnına bir tekme atar. Mehmet Bey'in alnı, sürgünden dönüşlerinde izi kalacak derecede yaralanmıştır. Ne var ki gün gelip de Malta sürgünlerinin hepsine İstiklal Madalyası verildiğinde "bu adamların hepsi İstiklal Madalyası alacaksa, ben almam. Hiç biri benim kadar bu ülküye inanarak çalışmadı, ben onlarla aynı seviyede değilim, benim İstiklal Madalyam burada, alnımdadır" diyerek madalyayı kabul etmez.

Gümrü Yılları (1922-1923)

Mehmet Bey Malta dönüşü bir süre Kars'da kaldıktan sonra, Bolşevikler devrinde Leninakan adı verilen Gümrü'ye viskonsül olarak tayin edilir. Oğulları askeri okulda okumaktadır. Şefika'yı ve babaanneyi alarak Gümrü'ye gider.

"Nasıl oluyor bilmiyorum, Gümrü'de buluyorum kendimi. Konsoloshane var, konsoloshanenin önünde bir evde biz kalıyoruz ve benim Ermeni kızlardan arkadaşlarım var. Birinin adı Anait, birinin adı Armenik. Onlarla pek içli dışlı arkadaşız, top oynardık filan. Gelirlerdi kapının demirine, beni çağırırlardı, Şefika demezlerdi de "Şabik, Şaaabiik" derlerdi. Ben de çıkardım, gider oynardık. Kızlardan birinin annesi Armon evimize temizliğe gelirdi. Konsoloshanenin katibi ile yine konsoloslukta görevli Bahriye hanım bana eski Türkçe ders veriyorlardı.İlkokula gitmem lazımdı ama o zamanlar, Bolşevik idaresindeki Gümrü'de (Leninakan'da) Türk okulu yoktu. Ayrıca bir Rus matmazelden Rusça dersi, başka bir Rus madamdan da piyano dersi alırdım. O zamanlar sinemalar sessizdi, film gösterilirken yaşlı bir Rus hanım piyano çalardı oynayan şeye uygun olarak, uygun makamlarla; o hanımdan

piyano dersi alırdım. Ama tabii Türkiye'ye döndükten sonra hepsi yarım kaldı."

Anait ve Armenik'le oynarken söyledikleri şarkının kısa bir bölümünü hala anımsamakta,

-Mek, ergi, irek, çors (bir iki üç dört)

Yesni haham dasnı çors (ben oynarım ondört)

Bir süre konsolosluk binasında yaşadıktan sonra binanın karşısındaki bir evin ikinci katına taşınırlar. Çünkü o sırada Kars'ın zenginleri bir ticari şirket kurarlar ve çok düşük maaşla çalışmakta olan Mehmet Bey'i de şirkete ortak olmaya ikna ederler. Böylece konsolosluktaki görevinden ayrılan Mehmet Bey Rusya ile ticaret yapan bu şirketin Gümrü'deki temsilciliğini üstlenir. İşlerin iyi gittiği bu dönemde Mehmet Bey, karısı ve kızı öldüğü için Iğdır'da tek başına yaşayan dayısı Ali Naki Beyi de yanına getirtir. Şirketin ortaklarından Fahrettin Bey de (birinci devre Kars milletvekili, büyük ağabeyi Fuat Beyin evleneceği Leyla Hanımın ablası Zöhre hanımın kocası) iş icabı Kars'dan bir kaç kez Gümrü'ye gelir gider. O sıralarda Fuat ağabeyi de askeri okuldan ayrılmıştır ve sık sık Gümrü'ye, yanlarına gelir. Hatta bu dönemde Fuat Bey'in, Gümrü'de Xenya adında bir Gürcü kız arkadaşı ve Meliksan adında, aile fertleri tarafından çok sevilen, yemek sohbetlerine katılan Ermeni asıllı bir arkadaşı olur.

Tiflis Günleri

Çocukken, 7-8 yaşlarındayken babaannesiyle birlikte Tiflis'e amcasının evine gittiğini, bir- iki ay kaldığını hatırlamakta. Vaktiyle öğretmen olan amcası daha sonra bir Rus kadınla evlenmiştir. 1968 yılında Fuat ağabeyi ile

beraber SSCB'ye gittiklerinde Baku'ye geçerken Tiflis'de de iki gün bir gece kalacak ve amcasının evini arayıp bulacaktır.

"Tiflis'de Vera Cadde'sine gittik. Orada elimle koymuş gibi buldum amcamın evini. Bahçe içinde, üç katlı, U şekilnde büyük bir evdi. Nenemle gittiğimizde, hatırlıyorum, amcamın komşusu bir papazın hanımı ve iki oğlu vardı. Papaz ölmüş. İşte o papazın küçük oğlu Saşa ve ben aşık oyunu oynardık. Büyük oğlu Vanya çalışırdı, anneleri de çalışırdı. İhtilalden sonra amcamın evini, birer ikişer oda, ailelere dağıtmışlar. İşte amcamın kendi yatak odasını da evli olduğu Rus hanıma bırakmışlar. Kapı açıktı, amcamın odasına çıktım. Onun koltuğunda ayağı alçıda olan Vanya oturuyordu. Beni tanımadı, ayağı kırılmış. Vanya, amcam Bolşevikler tarafından götürüldekten sonra onun karısıyla evlenmiş, onun için amcamın evinde kalıyormuş. Amcamın eşi Eva'yı sordum, 'pazarda' dedi. Oysa, Eva'dan, bir gün aniden alıp götürülen ve bir daha haber alınmayan amcamın akıbeti hakkında bir şeyler öğrenmek istiyordum. Ama, orada daha fazla kalamazdık, hanımla görüşemedim."

Baku'de Tatil

Halalarından biri, Sara Bibi o yıllarda ailesiyle birlikte Baku'de yaşamaktadır. Mehmet Bey kızını ve annesini, Baku'deki kızkardeşinin yanına tatile gönderir. Şefika babaannesiyle beraber halasının yanında bir ay kalıp Gümrü'ye döndükten kısa bir süre sonra Mehmet Bey, Türklere, Rusya hakkında bilgi sızdırdığı gerekçesiyle ÇEKA tarafından tutuklanır.

-"Şirketin işleri iyi gidiyor ama Bolşevikler babamın bu durumunu çekemiyorlar, diyorlar ki: "sen Türklere bizden haber veriyorsun" ve babamı Çeka hapsediyor. Sonradan öğreniyorum çok zor günler geçirdiğini."

- Ne ticareti yapıyorlar?

-"Ne ticareti bilmiyorum. Ruslardan mal alıyorlar, Ruslara mal satıyorlar."

Mehmet Bey ÇEKA tarafından tutuklandığında Ankara'dan, Ankara Hükümeti'nden *böyle bir bağlantısı* olmadığına ilişkin resmi itirazlar gelir. Sonucunda Bolşevik Hükümeti 1926 kışında Mehmet Bey'i sınır dışı etmeye karar verir.

-"Gümrü'den sınır dışı ediliyoruz. Hudutta babam, babaannem, babamın dayısı hep birleşiyoruz. Rus vesaitinden Türk arabasına, küçük at arabasına naklediliyoruz. Hiç unutmuyorum o kadar soğuk bir kış günü ki dayımın sakalından, bıyıklarından buzlar sarktığını iyice hatırlıyorum. Ve biz o gün, o akşamüstü Kars'a varıyoruz. Fuat ağabeyim bizi karşılıyor. Fuat ağabeyim Leyla ablamla evlenmiş, Enver doğmuş. Enver'i birkaç aylık olarak buluyoruz."

-Diğer oğlanlar, diğer ağabeylerin neredeler?

-"*Onlar, Tevfik ağabeyim, Ziya ağabeyim ve Adil ağabeyim üçü.. dur….., zelzele oldu hani…?"*

- Erzincan

-"Hah, onlar Erzincan'da okuyorlar ve çok iyi okuyorlar. Hele Ziya ağabeyim hep sınıf birincisi olarak geçiyor. Biz de Kars'da o yıllarda

fotoğrafhane açmış olan Fuat ağabeyimlerin oturduğu eve yerleşiyoruz. Sonra o şirketten ayrılıyor babam ve ot ticaretine başlıyor."

İlk Okul Yılları

1926 yılının çok soğuk bir kış günü Kars'a dönerler. Sonbaharda Şefika okula başlar. (F-6)

"Şimdi Kars'a gelelim, Kars'ta benim hayatım şöyle; kıştı geldiğimizde, o kışı takip eden yaz da geçtikten sonra gelen sonbaharda beni imtihana aldılar. İlkokulun dördüncü sınıfına girebilecek bilgideymişim, dördüncü sınıfa aldılar beni. Yani ben ilkokulun birini, ikisini, üçünü okumadım burada ve dosdoğru dördüncü sınıftan başladım. O zamanlar kızlarla erkekler tamamen ayrı okullarda okuyorlardı. Ben kız okuluna başladım." (1926)

Kız, erkek ayrı okumaktadırlar. Dördüncü sınıfta haftada bir saat Kur'an dersi vardır. Örtüler getirip başlarına örterler. Bir subayın genç kızı: Leman hocanım hem Kur'an dersini verir hem de jimnastik dersi. Leman hocanım orta okul mezunudur, iyi de Kur'an okur. Babasının tayini Kars'a çıkınca o da öğretmenlik yapmaya başlar. Ancak Şefika Kur'an okuyamaz.

"Onlar üç senedir okuyorlar, ben okuyamadım bir türlü. Öbür derslerim hep iyi e.. ben bir türlü ezberleyemiyorum Kur'an'ı. Arkadaşım Necibe vardı, -sonra bir İranlıyla evlendi ve ben onu yıllar sonra gidip ziyaret ettim Tahran'da- o dedi ki "ben sana öğretirim". Oturduk bir kaç gün uğraştık uğraştık, baktım ki ben okuyamıyorum. Manasını bilmediğim şeyi ezberleyemiyordum ben. Güç geldi yani bana o ders. Derken dördüncü sınıfın ortalarında, okul başlayalı iki ay mı geçmişti, dört ay mı neyse, Kur'an dersi kalkacak diye emir geldi. Kur'an dersi kalktı, tabii ben bayram ettim.

Dördüncü sınıfı ve beşinci sınıfı (F-7) *-Kur'an dersi dışında- çok iyi becerdim, iyi dereceyle okudum. Necibe'den* (F-8) *başka iki Fatmalar vardı; uzun Fatma, kısa Fatma, Hacer vardı, Kişver vardı. Hacer'le Kişver kardeştiler, o iki Fatmalar da amca kızlarıydı galiba. Uzun Fatma ilkokul öğretmenlerinden biriyle evlendi. Kocasıyla beraber yıllar sonra babana muayeneye gelmişlerdi, tanıyamadım ben uzun Fatma'yı."*

Yıllar sonra Şefika İstanbul'da tıp okurken okulda uzaktan Leman Hoca Hanım'ı görür, kaçar saklanır. Leman hocanım da liseyi bitirmiş, tıbbiyede okumaktadır ve Şefika'dan bir-iki sene sonra o da *tıbbiyeden* mezun olur.

- Bir de baktım ki Leman hoca geliyor, öyle kaçtım saklandım ki, sebebi de şöyle: şimdi diyecek ki "bu tembel kızın tıbbiyede işi ne?" Kur'an'ı okuyamayan kızın tıbbiyede işi ne?" diyecek diye saklandım, fakat sonra görüştük. Hep anlatırdım bunu, gülerdi o da. Babası İstanbul'a tayin edilince o da liseyi okumuş ve tıbbiyeye girmiş. Nereden nereye?

Orta Okul Yılları (1929-1931)

"1928 yılında Kars'ta orta okula başladım. O sene Ankara'dan emir geldi, erkeklerle kızlar aynı okulda okuyabilirler diye. Orta okuldayken erkek kız karışık okuyoruz. Yedi kız vardık galiba sınıfta. (F-9) *Neziheler vardı, Ali Bars'ın annesi Refika vardı."* (F-10,11)

- Yadırganarak mı bakılıyordu bu karma eğitime?

-Vallahi dışardan nasıl bakılıyordu, bilmiyorum.

- Hayır, yani siz rahat mıydınız?

- Biz talebe olarak gayet normal karşılamıştık ve senli benli, adımızla arkadaşlık ederdik. Sadece bir ahbap ailenin iki amca çocukları benim sınıf arkadaşımdı. Yalnız bunlardan birinin yaşı bizden epeyce büyüktü, ona Bahadır Efendi derdik ama amcasının oğlu bizimleydi ona Himmet derdim. Yaşça bizden büyük olduğu için saygı gösteririrdik, Bahadır Efendi diye hitap ederdik.

- Yani ağabey demezdiniz.

- Yok, Bahadır Efendi derdik ki o Bahadır Efendi sonra Bülbül Hanım vardı ya.... onun büyük kızıyla .....doktor Ayhan var ya onun en büyük kız kardeşiyle evlendi sonradan ve PCN'de de sınıf arkadaşım oldu yine. Bülbül Hanım Kars'taki balolara gayet şık gelirdi, balolar olurdu Kars'da. Hiç unutmam şöyle (omuz başlarını açık bırakan bir model tarif ediyor) *omuzu açık tuvalet giyerek gelirdi, hatırlıyorum. Aynı zamanda kendisi de çok güzel dikiş dikerdi.*

- Kaç yaş büyüktü bu Bahadır Efendi?

- En az iki üç yaş büyüktü. Okumamış, yani geç kalmış, geç vermişler okula ki biz ona Efendi derdik ve ekseriya da sınıf mümessiliği yapardı o. O dönemden hatırladığım helva yiyişimiz var bir de. Öğlen tatilinde herkes giderdi evine, biz, beş altı kız gitmezdik, okulda kalırdık. Refika bir çaydanlık ve demlik getirmişti. Okul sobayla ısınıyordu, kalorifer yoktu. O sobanın üstünde çay yapardık. Refika da gider, tahin helvasıyla taze ekmek alır getirirdi (hoş bir şekilde yutkunuyor*). Para toplardık, alır getirirdi, biz öğlen yemeğimizi helvayla, ekmekle, çayla yapardık ve şimdi bile tahin helvası gördüm mü ben o günleri hatırlarım hep."*

Orta okulda okuduğu yılların birinde (F-12), bir 23 Nisan günü evde salonun camlarını silerken ilkokullar bayramı kutlamak amacıyla yürüyüş yaparak evin önünden geçer. *"Ben de şimdi onların arasında olup yürüseydim"* diye hevese kapılır. Bu Kars'daki ilk 23 Nisan kutlamalarıdır.

Orta okul son sınıftayken Kars'ta ilk defa 19 Mayıs kutlamaları yapılır. Kızlar ve erkekler Kars'ın geniş bir sahasında jimnastik hareketleri yaparlar. Kızlar beyaz pabuç, siyah çorap, dizden lastikli siyah şort ve siyah kısa kollu bluz giyerler. (F-13,14)

"Fakat Fuat ağabeyim bana aramış aramış beyaz pabuç bulamamış, benim siyah pabuçlarımı beyaza boyadı, onlarla jimnastik hareketlerini yaptık, ki o ilk gençlik bayramını kutlamaktı."

Ortaokul yıllarından bir başka anısı da evde ona ve büyük ağabeyinin eşi, Leyla ablasına dans dersi vermek üzere tutulan hocaya ilişkindir.

-Ne milletti bilmiyorum, Rus muydu, Macar mıydı, bir dans hocası tuttular. Ama bizim evde babamın çok yaşlı olan dayısı da kalıyor, hemen salona bitişik odada. Babam, dayısı gelip bizi görmesin, 'bu ne acaip iş' demesin diye salonun kapısında nöbet tutarmış biz dans ederken. Tango, vals, vals en asil dans, çarliston. Çarlistonu ben çok yaman yapardım, kısaydı elbisem.

Kars'ta Lise Yoktu

"Orta okulu da iyi dereceyle bitirdim. O sene Kars valiliği şöyle bir karar aldı: orta okulda başarılı olan öğrencileri okumak üzere İstanbul'a gönderecekler, çünkü Kars'ta lise yoktu. Fahrettin Bey destekledi, Fuat ağabeyim de müracaat etti. Orta okulu en iyi dereceyle bitiren üç kız

-operatör doktor Nezihe Yener, bir de başka küçük Nezihe ve ben- eğitim masrafları Valilik tarafından karşılanmak üzere İstanbul'a gönderildik."

Kars'ın tüccarlarından Altunizade'lerin kızı Şerefnur ve oğulları -onlar kendi paralarıyla okuyacaklar-, Nezihe Yener ve Şefika, Altunizade'lerin özel arabaları ile Trabzon'a hareket ederler. (1931) Trabzon'da iki gece bir otelde kaldıktan sonra üçüncü gün İstanbul'dan gelen vapura binerek yola çıkarlar. Babası subay olan küçük Nezihe onlardan ayrı olarak seyahat eder.

III.2. İstanbul'da Leyli Meccani (1931-1934)

İstanbul'a Varış

Hiç kuşkusuz büyük bir memnuniyetle belirtiyor:

"Kars'tan İstanbul'a okumak için giden ilk kızlarız biz."

Kars-İstanbul, İstanbul-Kars arasında yaptığı en rahat yolculuk ilk yolculuğu olacaktır.

"Çok dalgalı bir gündü, hatırlıyorum, otel müdürü -Kars'tan yazıp haber verdikleri için ilgileniyor- bizi vapora kadar götürdü.Vapora binişimiz çok heyecanlı oldu. O zaman limanı yok Trabzon'un, uzakta demir atıyor gemi, kayıklarla götürüp yerleştiriyorlardı vapora. Bizi götüren kayık vapora yanaşamadı. Kayıkta doktor Hasan Beylerin çok uzak bir akrabası oluyormuş, bir akıl hastası vardı. Onu İstanbul'a tedaviye götürüyorlar. Vapora bindirecekler, kayık vapora yanaşıyor, merdivenine çıkacak, biz de onun arkasındayız, o çıkacak ki biz de çıkalım, merdivende tabii bağırıyor, hasta ya, bağırıyor, bir türlü çıkmıyor, kayık uzaklaşıyor. Vaporda, yukarda Kars milletvekili bir beyle hanımı var, o milletvekilinin hanımı "Ayy, kızları kurtarın, kızları kurtarın" diyor çünkü dalga geliyor ve hepimiz sırılsıklamız.

Şerefnur da ince bir elbise giymiş, elbisesi sırılsıklam olmuş. -Sonra Şerefnur devam etmedi, lisenin dokuzunda mı onunda mı bıraktı (okulu) ve sonradan hastalandı ve öldüğünü duyduk.- Üç dört günlük bir yolculukla, hep limanlara uğrayarak, Ordu'ya, Samsun'a, Sinop'a uğrayarak, güneşli bir günde İstanbul boğazına girdi vapor. Tabii biz hepimiz İstanbul boğazını seyre başladık. Nihayet gemi demir attı, ağabeylerim geldi beni aldılar."

O sırada en büyük ağabeyi Fuat Kars'ta fakat diğer üç ağabeyi İstanbul'dadırlar. (F-15) Tevfik ağabeyi bir yandan topçu olarak askerliği sürdürürken bir yandan da hukuk fakültesinde okumaktadır. Üç numaralı ağabeyi Ziya ise askerlikten ayrılmış; Kuleli'de okurken geçirdiği çok ağır bir peritonit nedeniyle ameliyat oluyor ve isteği üzerine askerlikten ayrılıyor. Bir süre Kars'da dinlendikten sonra o da İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nde okuyor. En küçük Adil ağabeyi ise Harp Okulu'nda, mühendislik kısmında okumaktadır.

Ağabeyleri Şefika'yı karşıladıktan sonra Kars'dan tanıdıkları, bir süredir İstanbul'da yaşayan Nüshet Bey'le karısı Nedime Hanım'ın Samatya'daki evlerine bırakırlar. Nedime Hanım, Şefika'nın okul kayıt işlemleri tamamlanıncaya kadar onlarda kalmasını istediğinden, on gün kadar bu ailenin konuğu olur.

Kandilli Kız Lisesi I. Sınıf (1931-1932)

"Gittiğimin ertesi günü İstanbul'un kurtuluşu zannediyorum, beni Kurtuluş Merasimine götürdüler, Ekim'in 6'sıydı galiba. Demek ki 5 Ekim'de (1931) gelmişim İstanbul'a. Ben gittiğimde okullar başlamıştı. Ben Nedime hanımlarda misafirken Kandilli Kız Lisesi'ne kaydımı yaptırmışlar, Adil

ağabeyim aldı beni, vapora bindirdi, Kandilli'ye götürdü, Kandilli'de idareye teslim etti, kendisi döndü. Adil ağabeyim beni bıraktı, gitti! Ben çok üzgünüm, Kars'da bıraktığım yeğenlerimi özlüyorum, tek başıma burada ne yaparım, diye düşünüyorum. Ağlamaklı bir halde beklerken Mualla isminde bir kızcağız geldi, "Kardeşim" dedi, "hepimiz ilk geldiğimiz gün böyleydik, haydi gidip gezelim". Çok iyi geldi onun dostluğu. Ona arkadaşlar Miço derlerdi. Fizik hocası oldu, Cebeci'deki Ankara Kız Orta Okulu'nda hocalık yaptı,- Meral de orayı bitirdi- sonradan tüberkülozdan öldü."

Kandilli Kız Lisesi binası Adile Sultan'ın sarayıdır. Sarayın büyük salonu yatakhane haline getirilmiştir. Salonun boğaza bakan cephesindeki pencerelerin arasındaki duvarlar aynalarla kaplıdır. Karşı tarafa ise sırayla yataklar, yatakların yanına da dolaplar dizilmiştir. Kandilli yüksekte olduğu için gece yataklarından boğazı görmektedir genç hanımlar.

"Evet, boğaza nazır, her tarafı görüyoruz. Ama ilk üç ayı çok sıkıntılı geçirdim. .... Devamlı Kars'ı özledim. ... Bir de onlar derslere daha önce başladıkları için ben birden bire onlara yetişemedim, o üzüntüm de vardı. Sonra zeytinyağlı yemekleri yemediğim için yarı aç yarı tok gibiydim. Çünkü etli yemeği bir porsiyon veriyorlar, zeytinyağlı yemiyorum, arkasından da ekseriya aşure veriyorlar, onu da yemezdim o zamanlar -ki sonra çok sevdim- işte yarı aç yarı tok idare ederdim. Ve her gecenin sabahında Kandilli'ye uğrayan ilk vapor düdük öttürdü mü ben vapora kızardım: Sen getirip beni buraya bıraktın, derdim."

Üç ay boyunca Şefika hem vapura kızar hem de Adil ağabeyine, çünkü onlar getirip bırakmışlardır onu.

“Kars’dan ablamlar bana hindi, tavuk kavurması yapmış, tenekelerle göndermişler, fakat postaya verdikleri için geç gelmiş. Tenekeleri açtık ki içi küflenmiş. Ancak tenekelerin altı iyi, küflenmemiş. Yemekhaneye bakan bir kadın vardı, beni kızına benzetirmiş, çok yardım ederdi bana. İkindide kahvaltı verirlerdi, ekmekle ceviz, ekmekle peynir gibi. Ceviz, peynir, ekmek saklar getirir bana verirdi, “açlıktan öleceksin, al ye” derdi. Tenekeleri ona verdim, götürdü.”

“O zamanlar tatil Cumartesi Pazar değildi de Perşembe Cumaydı. Perşembe yarım gün tatil; ağabeylerimden birisi gelirdi beni görmeye, çikolata getirirlerdi, pasta masta getirirlerdi. Ben çikolata sevmezdim, yemezdim pek, dolabıma kordum. Bir iki arkadaşım pek dadanmışlardı çikolatalara. O yarım günlük tatilde gider ağabeylerimin geleceği vaporu beklerlerdi. Tefkabiim ya da hangisi gelmişse, koşar “Şefik, Şefik abin geldi” diye haber verirlerdi. Sonra da derlerdi ki “Biz haber verdik, çikolatayı bize ver”.

Annem bunları anlatırken Çalıkuşu Feride geliyor aklıma, kıkırdıyorum.

“O yarım günü öyle geçirirdik. Ertesi gün, tam gün tatilde de ekseriya Adil ağabeyim alır, Konyalı lokantasına öğle yemeğine götürürdü, öğlenden sonra da sinemaya, akşamüstü getirir bırakırdı. Çünkü ben daimi leyliydim, yani eve çıkan leylilerden değildim. Konyalı Eminönü’nde miydi, Galatasaray da mıydı? Bir de köprünün öbür tarafında, tünel tarafında Adalar lokantası vardı”

.

Yatılı Okulda Uzun Saçın Zorluğu

"Kars'dan ayrılırken saçlarım uzundu, iki örgü yapar şöyle önüme doğru getirince göbeğime kadar gelirdi, öyle uzundu. Kars'tan ayrılırken babaannem, sanki içine doğmuş gibi dedi ki "N'olur kızım sakın o saçlarını kestirme". Fakaat Kandilli'de haftada bir gün banyo günü, altışar kişilik gruplar halinde alıyorlar banyoya. Bölmeler arasında duvar veya perde var. Her gruba yirmi dakika mühlet korlardı, yirmi dakika sonra çıkacaksın. E benim saçlarım uzun ve çok gür, saçlarımı yıkayıp tarayamadan, vücudumu yıkayamadan zil çalardı. Baktım ki olacak gibi değil, ben yıkanamıyorum, ağabeyime söyledim. Adil ağabeyim de "istersen o saçını biraz kestirelim" dedi. Beni bir gün Eminönü'nde bir berbere götürdü. Berberde saçımın yarısını kestiler ve iki tane bukle yaptılar. Berber dükkanının alt tarafı erkeklerin, üst tarafı hanımlarındı, yukarı çıkarken merdivenin kenarında da aynalar vardı. İnerken baktım o bukleler hoşuma gitti, iyiymiş dedim, yani üzülmedim. Bir iki hafta sonra baktım onu da yıkayamıyorum. Adil ağabeyim dedi ki "daha kısa kestirelim". Gittik yine o berbere, bayağı kısa saç kestiler, kulak hizasında. Merdivenlerden inerken ben kendimi o kadar çirkin buldum, o kadar kötü buldum ki başladım ağlamaya orda."

Şefika'nın gözyaşları yolda da devam eder, vapurda da. Sonunda ağabeyi "Kardeşim, sen kendin istedin kesilsin diye!" demek zorunda kalır. Tabii bir süre sonra bu saç boyuna da alışır Şefika, Eminönü'ndeki berbere de. Bir iki sene sonra birkaç arkadaş berbere birlikte gidip saçlarını yaptırırlar.

-"İki, üç arkadaş beraber gider, ondule yaptırır çıkardık."

- Lisedeyken mi saçınızı ondüle yaptırırdınız?

- "Yaptırırdık, gidip resim çektireceğimiz zaman, öyle bir fotoğrafımız vardı. Havva (ŞİMÇİN) *var, Mübeccel* (KUTLUTAN) *var, ben varım, bilmem kim var, hepimizin saçı yapılmış."* (F-16)

- Kaç kızdınız okulda, yani sınıflarınız kaçar kişilikti?

-"Dokuzda ve ondayken iki şubeydik, öbür şube ne kadardı, biz ne kadardık iyice bilemiycem, fakat son sınıfta yine iki şubeydik, fen şubesi ve edebiyat şubesi. İkisi birden 84 kişiydik. Fen şubesi 22 kızdı, gerisi, demek ki edebiyattaymış."

Kandilli'de *"hem hasret bakımından, hem ders bakımından, hem de yemek bakımından"* çok zor geçen ilk üç aydan sonra Şefika hem okulun yemeklerine alışmış hem de derslerde öbür arkadaşlarına yetişmiştir. Artık üzülmemeyi öğrenmiştir, halinden memnundur. Okulun çamaşırhanesi tatil günlerinde, özel çamaşırlarını yıkayabilmeleri için öğrencilerin kullanımına bırakılmaktadır. Çamaşırhanede az sayıda musluk ve mermerden çamaşır yıkama yerleri vardır. Yer kapmak için sabah erken kalkarlar. Çamaşırlarını yıkadıktan sonra arka bahçeye sererler. Okulda boş zamanlarda yün örmeyi öğrenir arkadaşlarından. Yaz tatili için Kars'a giderken ablasına ve o Kandilli'ye giderken tek tük konuşmaya başlayan büyük kız yeğeni Güner'e kendi ördüğü kazakları armağan olarak götürür.

Okulun içinde ayrı, dışarıya çıkarken ayrı üniforma giyerler. Okulun içinde beyaz yakalı siyah önlük giyilir. Dışarı çıkılırken ise pilili lacivert etek, lacivert ceket, beyaz bluz giyilirdi. Üniformalarını kasket tamamlardı, okulun dışına şapkasız çıkılmazdı. İstanbul'a inerken üniformaları tam olmalıydı. Sadece bazı akşamüstleri komşu köylere, Çengelköy'e, Vaniköy'e

giderlerken siyah önlükle çıkarlardı. Paralı okuyanlar üniformalarını kendileri yaptırırdı, ama parasız okuyanlarınkini okul temin ederdi. Okula başlar başlamaz Kandilli'de depo memuresi olarak çalışan ilkokul öğretmeni bir hanım bir gün Şefika'yı alır, köprüye çıkarlar. Terziye gidilir, Şefika ölçü verir. Sonra üniforması hazır olunca alırlar.

Dokuzuncu sınıftayken bahar ayında babası İstanbul'a gelir. Tevfik ağabeyi askeri hastaneye yatırır onu, Mehmet Bey katarakt ameliyatı olacaktır.

" Babam gözünden ameliyat oldu fakat dikişler uzun müddet tutmadı. Demek ki ameliyattan evvel hiç bakmazlarmış o zaman, bir kan tahlili yaptılar ki şeker çok yüksek. Babamın şeker hastası olduğu o zaman anlaşıldı. Hiç unutmam, tatil günü babamı hastanede görmeye gidiyoruz, çilek zamanıydı. Çilek alıp götürüyoruz ama şeker götürmüyoruz. Babam da şekerli şeyleri çok severdi, yüzünü buruşturarak "Bu da şekersiz yenir mi canım?" dedi. Yedi çilekleri ama severek yemedi. Bu şeker meselesi böylece kapandı …unutuldu."

O yıl Keriman Halis dünya güzeli seçilir. Taksim Gazinosunda Keriman Halis halka takdim edilecektir, bu törene Tevfik ağabeyi Şefika'yı da götürür.

"Taksim Belediye Gazinosunda halka sundular netekim, Tefkabiim beni de götürdü oraya. Mavi bir tuvalet giymişti Keriman Halis, benim o kadar hoşuma gitmişti ki gittim mavi ipekli kumaş aldım, götürüp kestim, askılı, askıları omuzda fiyonkla biten bir tuvalet diktim Güner'e. Çünkü babam Güner'i hep "Güzellik kraliçesi olacak benim kızım" diye severdi. O kadar

güzel bir çocuktu ki "Dünya güzeli olacak benim kızım" derdi dedesi Güner'e hep."

Kandilli Lisesinin birinci yılı sonunda Kars'a giderken (F-19,20) işte bu mavi ipekli tuvaleti de götürür henüz iki-ikibuçuk yaşında olan yeğeni Güner'e. O da bir yerlere giderken "Benim dünya güzeli elbisemi giydirin" derdi keyifle.

Kandilli Kız Lisesi II. Sınıf (1932-1933)

Artık okula iyiden iyiye alışmıştır. (F-17,18) Bütün dersleri çok iyidir ancak Fransızcası sınıf arkadaşlarına nazaran biraz zayıf olduğu için Tevfik ağabeyi onuncu sınıftan onbire geçtiği yaz Kars'a göndermez onu. Ağabeyine göre o yaz İstanbul'da bir subay arkadaşının evinde kalmalı, haftada birkaç kez, yine ahbabı olan bir Fransız ailenin yanına giderek Fransızcasını ilerletmelidir.

İşte o yaz, Fransızcası ilerlesin diye Tevfik ağabeyinin onu Kars'a göndermediği yaz, babası ölür. 9 Temmuz 1933'de Fuat ağabeyi ile Leyla ablasının bir oğulları daha olur, Atilla doğmuştur. Atilla'nın doğumundan sonra Leyla ablası lohusalık humması nedeniyle hastanede yatmaktadır. Mehmet Bey sık sık durumu çok ağır olan gelinini görmeye gider hastaneye. Bir gün "Kızım" der Mehmet Bey, "Allah seni o yataktan kaldırsın, çocuklarının başına getirsin, senin yerine ben gitsem daha iyi olacak". Bu sözüne itiraz eder gelini, çünkü ikisi de birbirlerini çok severler.

"Canı şekerli şeyler istiyor ya, ne demişse nenem de (babaannesi) yapmış yedirmiş. Bir gün şeker komasına girmiş babam. Ben babamın ölümünü rüyamda gördüm. Kandilli'de bir dıvar vardı, memleketlerine giden

kızları o duvarın üstüne çıkarak uğurlardık. Tatile giden kızlar, vapor Kandilli'nin önünden geçerken, kaptan amca düdük ötürsene, derlermiş, vapor düdük öttürünce, biz, en son gidecek olanlar bu dıvarın üstüne çıkıp çarşaf sallardık onlara. İşte o dıvarın üstünde duruyorum rüyamda. Ama önümde sanki çamurlu bir su akıyor, babam onun içine düşüp kaybolur. "Babam gitti, babam gitti!!" diye bağırarak uyanıyorum."

Şefika 17 yaşındayken, 24 Ağustos 1933'de babası vefat eder, durumu ancak bir sene sonra, liseyi bitirip Kars'a yaz tatiline gittiğinde öğrenecektir.

Kandilli Kız Lisesi III. Sınıf (1933-1934)

Son sınıfdayken (F-21) 29 Ekim 1933'de Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yılında izci olarak Ankara'ya gidişini büyük bir gurur ve sevinçle hatırlamaktadır. O günleri anlatırken sesi gerçekten hala o günün heyecanını ve sevincini yansıtmaktadır. (F-22)

"Epey kalabalık bir izci grubu trenlen okuldan Ankara'ya geldik. Bir kaç gün kaldık. İstanbul'dan buraya gelirken Tevfik ağabeyim de istasyona geldi bizi geçirdi. Gazi Eğitim'te yattık kalktık, her gün de üçüncü tiyatro var ya, halkevi, halkocağı -bina yeni yapılıyordu, yapılmış, bitmiş, merdivenleri yapılıyordu- içini gezdirdiler, konuşmalar yapıldı. Cumhuriyet Bayramı'nda merasim yapıldı hipodrumda, o gün Atatürk şeref tribününde, biz talebeler de Atatürk'ün önünden geçiyoruz. O kadar heyecanlıydım ki, o kadar sevinçliydim ki yani hayatımda onun kadar çok az sevinmişimdir. Bize dediler ki " izci sopalarınızı öyle tutun ki birbirine paralel olsun, öndekilerle arkadakiler hep bir olsun, yoksa Atatürk kızar". Tabii heyecan içinde onun

önünden geçtik gittik. Sonra Atatürk zannedersem şeref tribününden indi, talebelerin arasına geldi. Nutuk söyledi. Yani Atatürk'ü yakından gördüm o zaman ve tabii sesini de yakından duydum. Üç dört metre uzağımdaydı. Tabii gözüm böyle olmadığı için görüyordum."

Son 3-4 yıldır birbirinin peşi sıra her iki gözü de *macula degenerationu* nedeniyle ona hizmet etmez olmuştu. Herşeye rağmen bu durumu şükrederek karşılaması için gayret sarf etmesi gerektiğini savunuyordum. Oysa gözünün durumunun onu ne kadar çok üzdüğünü, hiç de yeterince anlayamadığımı düşünüyorum.

Bakalorya ve mezuniyet

Kandilli Lisesi son sınıf fen ve edebiyat şubesi 84 kız öğrenciden oluşmaktadır. Din dersi yoktu. 1934 yılının ilkbahar ayında yapılan bitirme sınavında üç kişi mezun olur: Mürşide, Şefika ve Sabahat. *"Mürşide çok çalışkandı. İyi de arkadaşımdı"* diyerek tanıtıyor o yılki mezunlardan birini. Onun için "çalışkan olmak" birincil önemde bir nitelik. Yüksek kimya mühendisi olan, sonraları gıda kimyası konusunda uzmanlaşan Mürşide Hanımla arkadaşlıkları vefatına kadar, uzun yıllar sürmüştür. Bakalorya sınavı için kızlar Kabataş Lisesi'ne götürülürler. Yalnızca tarih, coğrafya ve yurtbilgisi derslerinin sınavına *"şifahi"* olarak Kandilli'de girerler. O günleri, az sonra sınava girecekmişcesine heyecanla, hızlı hızlı anlatıyor:

- Bizi sabahleyin beşde uyandırırlardı. Kahvaltıya götürürlerdi, tabii heyecandan kimse kahvaltı edemezdi. Vaporlan köprüye çıkarırlar, köprüden ayrı vapora biner Kabataş Erkek Lisesi'ne giderdik. Yazılı imtihanları hep orada olurduk.

Sadece tarih, coğrafya ve yurtbilgisi derslerinden *şifahi* olarak kendi okullarında sınava girerler. Kandilli'deki sözlü sınavlara ikişer kişi alınır, öğrenciler ikisi tarih, ikisi coğrafyadan çıkacak dört soru çekerler, biri soruların yanıtlarını düşünürken diğeri anlatır. Şefika da, tarih sınavına arkadaşı Leman'la birlikte girer, Leman soruları görünce yanıtları bilmediğini söyleyerek sınavdan çekilir. Tarihçi olmasına karşın fen şubesindeki öğrencilere "öz kızlarım" edebiyat şubesindeki öğrencilere ise "üvey kızlarım" diyen tarih hocaları sıfırcı Muhsin Bey de *mümeyyizler* arasındadır.

-Bir gün evvelinden 'Ay, ben İtalyan İttihatını okumadım, bir okusam, bir okusam' diyorum ama okuyamadım işte. Sualleri çektik, bir tanesi İtalyan İttihatı. Tabii ben alak bullak oldum. Leman çıkınca, ben de çıkıcam dedim, Muhsin Bey sinirlendi, nasıl olur bu canım dedi, kapıyı çarptı, çıktı dışarı. O öyle hırslanıp gidince diğer hocalar dediler ki kızım sen suallerin hiç birini bilmiyor musun?Yook, şunu şunu biliyorum, bunu da bir daha okuyacaktım sabah ama okuyamadım, dedim. Sen anlat, anlat, dediler, anlattım, geçmişim. Kandilli'den sadece üç kişi mezun olduk o baharda. Tatile gitmek üzereydik, birgün Muhsin Hoca beni gördü, yanıma geldi: bana bak, mezun oldum diye gurulanıyorsun değil mi? Bıraksaydım da çıksaydın o kapıdan, mezun olamayacaktın şimdi, dedi.

İstanbul-Kars arasındaki tedirginlik dolu yolculukları hep yalnız yapmış, çoğunda da büyük sıkıntı çekmiştir. Ancak liseden mezun olduğu yıl Kars'a Adil ağabeyi ile birlikte yolculuk yapma olanağı bulmuştur. Bir önceki yaz Tevfik ağabeyinin önerisiyle İstanbul'da kalmış, Kars'a gönderilmemiş, Fransızcasını ilerletmeye çalışmıştır. Bir geceyarısı ulaşırlar Kars'a. Büyük

ağabeyinin ailesi büyük taş bir binada oturmaktadır. Bu defa Şefika'yı, bir önceki yıl ondan saklanmış olan babasının ölüm haberi beklemektedir.

-Bu gidişimizde telgraf göndermiştik, geliyoruz, diye. Ama telgraf bizden sonra gelmiş. Bahçe kapısından içeriye girdik, babamın av köpeği Kaştan geldi bacaklarıma sarıldı. Babam nerede, dedim, Kurudere'de ot bağlatmaya gitti, dediler. Derken sabah olunca, Meral… Meral de birbuçuk yaşında herhalde, koştu geldi benim koynuma girdi. Öptüm, sonra dedim ki, sanki ona sormak icap ediyormuş gibi, Beybaba nerede? , dedim. 'Beybaba öldüüü!! dedi. O öyle der demez yataktan fırladığım gibi koştum ağabeyimin atletinin yakasından tuttum: Söyle, babam nerede? Babama götürün beni.

Tok, isyankar ve hüzünlü bir sesle anlattığı bu olayla bağlantılı olarak, Fransızcasını ilerletmek için Kars'a gitmediği onuncu sınıfın yazında babasının ölümünü gördüğü rüyayı anımsatmaktadır.

Avrupa İmtihanları

O yaz Kandilli'den Kars'a, Şefika'nın adına bir mektup gelir. Mektupta, Avrupa sınavlarına girmek üzere okul idaresi tarafından *namzet* gösterildiği ifade edilmekte ve bu sınavlara girmek istediği takdirde İstanbul'da bulunması gereken tarih bildirilmektedir.

- Onun üzerine biz Adil ağabeyimle tekrar, geceyi Erzurum'da geçirerek Trabzon'a geldik. Trabzon'da Hayati isminde Trabzon Lisesi mezunu bir çocukla tanıştırdı Adil ağabeyim. Onlar karşılaşmışlar, çocuk Adil ağabeyime Avrupa imtihanlarına girmek üzere İstanbul'a gideceğini söyleyince, o da "Kızkardeşim de girecek" demiş, bizi tanıştırdı, böylece arkadaş olduk. Trabzon'dan hareket ettik, İstanul'a vardıık. İstanbul'a inince

Hayati gitti...herhalde akrabalarının yanına. İmtihandan önce sağlam raporu istiyorlardı, sağlık kuruluna girdim, gözümden rapor alamadığım için imtihanlara giremedim. Fakat Hayati girdi ama kazanamamış. Tıbbiye'de yine sınıf arkadaşlığı yaptık altı sene. Burada, Ankara'da uzun müddet yaşadı, bizim sınıf gezilerimize gelirdi, sonra kaybettik (akli dengesini kaybetti ve öldü).

Kızlar haylazlık yapar mıydı?

Birgün,

-Peki, bu kadar kız bir arada, hiç haylazlık yapmaz mıydınız? Kızlar nasıl haylazlık yapardı okulda?" diye soracak oldum, o da bana sordu:

- Kızlar haylazlık nasıl yaparlardı?

Soruma soruyla karşılık vermesinin ardında onun zamanının kızları, hele de onun arkadaşları haylazlık mı yaparlardı? Ifadesi gizliydi adeta. Hayır, onlar haylazlıktan azade yaşamışlardı, neredeyse bunu söylemek üzereyken gerçekçi olmaya, bir kısım şeyleri kamufle etse de gerçeklere yaklaşmaya karar verdi.

- Çamaşırlarımızı serdiğimiz arka bahçede, arka tarafda, şöyle çok yüksek dıvar vardı. Kuleliler gelip o yüksek dıvarın üstünde dururlardı. Mektuplar yazar, taşa sarar atarlardı. Hangi kızla münasebeti varsa tabii o bilir, gidip alırdı.

-Hımmm.... başka?

- Müdür muavini şişmanca bir hanım vardı, Emine hanım. Müdürümüz erkekti ama biz Emine hanıma "müdiranım" derdik. Akşamüstleri bazan ona "N'olur müdiranım bizi (salatalık zamanı) salatalık bahçesine, (kışta,

sonbaharda) ayva bahçesine götürsenize" derdik. Nasılsa Kulelililer bilirlerdi geziye çıktığımızı, bir de bakardık karşıdan da onlar geliyor. Emine hanım "Kızlarım, kızlarım çekilin, çekilin bakayım bu tarafa" diyerek bizi toplardı bir yana.Tabii gülüşmeler, kahkahalar. Kuleliler laf atıp geçerlerdi, tanıdıkları varsa tabii....belki de.....bilmiyorum.

-Peki başka? Bir de meyve çalardınız ağaca çıkıp.

- Aaaa onu Havva yapardı. Şimdi o arka bahçede yüksek dıvar var diyorum ya o dıvarın altında erik ağacı vardı, ön bahçede de vardı fekat o çalınmaz, ona çıkılmaz. Gece, son yemekten sonra iki mütalaa yapardık. Biz mütalaa derdik, ne denir şimdi ona?

- Etüd

- İki etüd yapardık, ikisinin arasında boş zaman vardı. Birine girip çıkardık, beş on dakika dinlenip tekrar gider çalışırdık. Ondan sonra zil çalardı, çıkar musluklara koşardık. Herkes elini yüzünü yıkar, dişini fırçalar, yatakhaneye giderdik. Dokuzda bizim yatakhaneye gitmemiz lazımdı, erken yemek yiyormuşuz demek ki. Şimdi, o iki mütalaadan sonra Havva kemerini sıkı sıkı bağlardı. O yokuşu çıkar, çıkardı ağaca, oradan erikleri toplar koynuna doldurur, kemeri sıkı bağlı ya. Erikler de şöyle şöyle olmuşlar. Birisini alt kata gözcü kordu, birisini orta kata, birisini alt katın bahçeye çıkan kapısına gözcü kordu, ben de en yukarda gözcüydüm. Korkardım ben. Beni koymayın derdim, olmaz öyle şey derlerdi. Koynunu eriklerle doldurur getirirdi, herkese dağıtırdı. Yıkanılır yatağa girilir. Yatarken bir ses gelirdi, erik yeniyor ya "kıırç" diye. Muallim vekilleri, öğretmen vekilleri vardı, onlar gece

yatakhaneyi bir müddet dolaşırlardı. Sesleri duydukça "Kızlaar susun bakiim! Nerden geldi bu ses?" derlerdi. Yani erik yer öyle yatardık. Çalıntı erik!

Kandilli Kız Lisesinin Boğaz'a nazır ön bahçesinde malta eriği ağacı da vardır. Fırsat buldukça kızlar o iri malta eriklerini de koparır ziyafet çekerlerdi kendilerine. Bazen idareden haber gelir "Çocuklar olmadan koparmayın, olsun, biz toplayıp size yedireceğiz" diye. Ama yine de ellerinin yetiştiği *nispette* koparmaya devam ederler. Bu anlattıkları onun tabu ve yasaklarla ilişkisini, etkileşimini sergilemek açısından küçük bir ipucu vermektedir.

Yol Hikayeleri

Büyük ağabeyi, ablası (büyük yengesi) ve çok sevdiği yeğenleri Kars'da oldukları için hemen her tatilde Kars'a gitmektedir. Bu nedenle İstanbul'dan Kars'a, Kars'tan İstanbul'a çok sayıda yolculuk yapmıştır o günün koşullarında. O yolculukları şöyle aktarıyor:

"İstanbul'da okurken gidiş gelişlerim çok müşkül şartlarda oluyordu. O zaman muntazam otobüs seferleri filan yoktu, İstanbul'dan Erzurum'a daha tren gitmemişti. -yalnız Erzurum-Sarıkamış arası dar hat, Sarıkamış-Kars arası geniş hat olmak üzere tren vardı- Ama tabii trenlen Trabzon'a kadar gidemediğimiz için yolculuk çok müşkül şartlarda oluyordu. Trabzon-Kars yolculuğu çok müşküllerle olurdu, tabii Trabzon'dan İstanbul'a vaporla giderdik."

"Mesela bir seferinde eşya yüklü bir kamyonun şoför mahallinin yanındaki, şoför muavinin yerinde ben oturdum. Muavin arkada eşyaların üstünde oturdu ve böylece yola çıktık. Yük kamyonuyla, yalnız, tek başıma gönderdiler. Düşün beni nasıl gönderdiler... ben nasıl cesaretle gittim? Yola

çıktık, daha Erzurum'a gelmeden Hasankale diye bir yerde şoför dedi ki: "Karanlık çöküyor, artık gidemeyiz fazla, burada kalacağız". Vee bir otelimsi yere, otelmiş, bir toprak bina, iki katlı, onun yukarı katında bana bir oda ayırdılar, çıktım, eşyalarımı da koydular. Sabah erkenden yola çıkacağız. Ben odanın penceresini açtım, bir de baktım ki pencereden şöyle bir yarım metre, 75 santim yükseklikte bir başka damın üstü var ve orada çocuklar oynuyor. Şimdi tabii bu durumda ben çok korktum, gece bu pencereden girerlerse ne olacak diye? Lisedeyim daha, şöyle düşündüm: getirdim bavulumu, pencereyi kapattım, bavulumun birini önüne koydum, üstüne ikincisini koydum, onun üstüne de sürahiyi koydum ki.... evet...açarlarsa sürahi düşsün...ki bu, o durumdaki, ben yaştaki bir kızın cesaretle çıkacağı bir yolculuk değildi. Neyse işte, yattık orda, sabah erkenden kalktık, yola çıktık, o gece Trabzon'a yetiştik. Trabzon'da da Cihan Otelde kalıyordum. Onun sahibi vaktiyle Iğdır'da kaymakamlık yapmış, tanıdık birisi. Sonra işte ertesi gün ya da ondan sonraki gün, vapor ne zaman geliyorsa işte vaporlan İstanbul'a giderdim. Bu yolculuğumu, ... o geceyi... böyle... korkarak hatırlarım hep ben."

Kars-Trabzon arası genellikle zor yolculuklarla aşılsa da Trabzon'dan İstanbul'a gemiyle yapılan yolculukları hep zevkle anımsayacaktır.

-Vapur yolculukları iyi geçerdi. Tek kamara çok pahalıydı, hanımların bulunduğu kamarada iki kişi, dört kişi, bir seferinde altı kişilik kamarada yolculuk yaptım. Şimdi, yine unutamadığım ve korkuyla karşıladığım bir yolculuk da, … İstanbul'dan Kars'a gidiyorum..... İstanbul'dan Cihan Otelin sahibine telgraf çekti ağabeylerim, Şefika'yı gönderiyoruz, vapordan alın diye.

Ve hakikaten o otelin sahibi değil de, -yokmuş orda- müdürü geldi beni vapurdan aldı. Trabzon'da dedi ki "yalnız seni Cihan Otele götüremiycem, çünkü Cihan Otelde tamirat var, parkın yanında bir Şems Oteli var, o Şems Oteli de biz aldık, oraya götüreceğim seni". Eee mecburi tabii, evet, dedim. Gittik, otel güzel bir otel, onun da üst katında bir oda verdiler bana ... ki Şems Otelin pencereleri de parka bakıyor. Yalnız Şems otelini işleten üç erkek kardeşin en küçükleri musallat oldu bana. "Sen niye gidiyorsun Kars'a? Kal burada, neymiş okumak? Kız çocuğu da okur muymuş?" Gidip gelip böyle laflar ediyor. Akşam oldu ben odama çekildim. Orada da öyle, çok korkuyla geçirdim çünkü otelin sahibi, bir anahtar uydurur açar diye. Penceresinden giremez çünkü çok yüksek, fakat kapıdan açar girerse diye, orda da masayı çektim kapının arkasına, bavullarımı da koydum üstüne, sürahiyi de onun üstüne, o geceyi de çok korkarak geçirdim.

- Ertesi gün Cihan Otel'in müdürü geldi dedi ki: Nasıl geçirdin geceyi?, ben de dedim ki "bu gün mutlak gitmeliyim, yola çıkmalıyım, çünkü korkuyorum. "Ama" dedi, o sırada da Şeyhin Şah, ... "yani bu son Rıza Şahın babası İstanbul'dan İran'a dönüyor." -İstanbul'da görmüştüm ben onu Atatürk'le beraber geçerken. O zaman uçak filan yok, otomobille dönüyor ve ona suikast yapılmasın diye yola kamyon filan çıkarmıyorlar.- "Onun için hiç bir vasıta yola çıkamıyor, kamyon gibi vasıtalar da yola çıkamıyor, onun için bu gece de kalacaksın" dedi. Ben o kadar korkmuşum ki "İmkanı yok kalamam ben, gitmek istiyorum" dedim. Öğlenden sonra geldi, dedi ki "Kars'ın savcısı buraya araba almaya gelmiş ve bir araba almış, yanında da küçük oğlu var. Onlar Kars'a dönüyorlar, seni söyledim, Fuat Beyin kardeşi,

Mehmet Beyin kızı olduğunu söyledim, seni de götürecekler, gider misin?" Tabii giderim, dedim. Tabii akşamüstü olmuştu yola çıktık. Erzurum'a kadar yetişemedik, Gümüşhane'de gecelemek lazım, denilince ben herhalde gine korktum mu neyse, savcı dedi ki bana "ama, seni yalnız odada yatırmayacağım, oğlumu da vericem yanına". Oğlu 10-11 yaşında filan bir çocuk, otel de Gümüşhane'den akan nehrin üstünde, (sesi masal anlatır gibi yumuşak ve sakin) *hemen yanımda su sesi, oğlan da yanımda... o gece rahat uyudum.*

Oldum olası su sesi dinleyerek uyumayı hep çok sevmiştir, su sesiyle dinginlik bulduğunu hisseder.

III.3. Üniversite Yılları (1934-1940)

Her ne kadar çocukluğundan itibaren babası tarafından "benim doktor kızım,seni ben alıp Almanya'ya götüreceğim, orada büyük doktor olacaksın" diye sevildiğinden olsa gerek oldum olası doktor olacağına inanıyorduysa da lisenin son sınıfında artık tıbbiyeye gitmeyi pek düşünmez. Gerçi o dönemde hangi alanların hoşuna gittiğini şimdi hatırlamamakla birlikte artık doktorluğu istemiyordu. Fakat Kars'a gidip babasının ölümünü duyunca, Avrupa imtihanlarına da, miyopisi nedeniyle sağlık raporu alamadığından giremediği için 1934 sonbaharında hiç tereddüt etmeden gidip tıbbiyeye kaydını yaptırır. Aynı zamanda Beyazıt'ta, tıp fakültesine yakın, Adanalı bir anne kızın işlettikleri, Naşit Tiyatrosunun hemen bitişiğindeki Toros Kız Talebe Yurduna yerleşir.

Toros Kız Talebe Yurdu

Beyazıt'taki üç katlı binanın bir kısmında Adanalı yaşlı hanımla kızı oturmakta, kalan bölümü de yurt olarak işletmektedirler. Yurt binasının hemen bitişiğindeki Naşit Tiyatrosuna çok sık gitmemekle beraber Şehir Tiyatrosunda her yeni oyuna önceleri ağabeyleriyle, daha sonraları da arkadaşlarıyla gitmeyi alışkanlık edinir.

- Üç katlı bir binaydı, yukarı katında iki oda vardı, bavullarımızı koyardık oraya. Orta katta üç dört tane yatak odası vardı. Benim kaldığım odada biz, beş kişi yatardık. Banu'nun annesi Süheyla (ÇEŞMEBAŞI) *–o da hukukta okuyordu- yurttan arkadaşım benim. Alt katta da yemekhane ve mutfak vardı. Yurtta banyo yoktu, haftada bir kere hamam karnesi, haftada bir berber karnesi, günde üç öğün yemek dahil, yatıp kalkma hepsi onsekiz liraydı. Ordaki arkadaşlara ayda otuz lira gelirdi ailelerinden. Bana da ağabeylerim kah otuz, kah otuzbeş, hatta bazen biraz fazla verirlerdi. "Bankaya yatır da, elinde para olmadığı zaman onu al sarf et" derlerdi. Onsekiz lirasını yurda verirdim, geriye kalanı işte sinema parası, tiyatro parası, kitap parası, ders parası hatta o paradan bazen ayakkabı, çorap, ufak parça kumaşlar dahi alabiliyordum. Parça kumaşları alır, bluz, etek yapardık mesela. Üniversitede ilk iki yıl Toros Kız Talebe Yurdunda kaldım, sonra Haseki Hastanesi dahiliyede asistan olan bir Ermeni doktorun Laleli'deki evinde iki sene (üçüncü ve dördüncü sınıfta), belki daha çok pansiyonerdim. O zamanlar meslek sahiplerinin, varlıklı insanların oturduğu bir semtti Laleli. Bir apartmanın üçüncü katındaki evde doktorun eşi madam ve oldukça yaşlı baldızı matmazel vardı. Onların evindeyken ben şiddetli bir ateşli hastalık geçirdim. Beni kliniğe yatırdı doktor, üç dört gün hastanede yattım. Bana çok*

iyi baktılar. Sonraki bir yıl emekli subay bir bey, karısı, baldızı, kayınvalidesi ve kızları ile aynı evde kaldım. Her iki evde de kendi odam vardı, yatağım, masam, dolabım vardı. Sonra Halide'yle onların Laleli'deki üç katlı evini paylaştık. Küçük bir apartmandı, yukarıda iki oda, aşağıda iki oda, en aşağıda da yine bir oda ve mutfak. Üniversitenin son sınıfındaysa, yıllarca Bursa'da çocuk hastalıkları mütehassısı olan ve 1995'te vefat eden Bursalı arkadaşım Cahide'yle Laleli'de bir daire tuttuk; ev iki odaydı, aşağıda da bir mutfak vardı. Hatta hafta sonları Adil ağabeyim de gelir kalırdı bizimle, odanın birinde o kalırdı, birinde de Cahide ile ben yatardık. Adil ağabeyimin neferi de sabah gelir işimizi yapardı, akşamüstü giderdi. Alış verişimizi yapardı, temizlik yapardı. Çoğunlukla da yemeği ve bulaşık yıkamayı Cahide'yle birlikte yapardık.

- Rahat mıydın, iyi miydin?

-Rahattım, hepsi, her yerde rahat ettim. Toros Kız Talebe Yurdunda çalışma güçlüğü vardı. Çünkü büyük bir salon vardı, orada ders çalışırdık. E, dersini çalışan da orada otururdu, çalışmayan da. Gürültü yaparlardı. Biz, kemik götürürdük, kemik üzerinde çok çalıştık. Anatomi dersinden önce kemik çalıştık sonra kadavralara filan ikinci sınıfta başladık.

Üniversite giriş imtihanın olmadığı o mutlu günlerde[254] diğer aday öğrenciler gibi, elinde lise olgunluk diplomasıyla dilediği fakülteye kaydolur.

-Tıbbiyenin ilk sınıfına Pe Se eN (PCN) *denirdi ki o sene dört ders okurduk, şimdi FKB deniyor: Fizik, kimya.... botanik ve zooliji, yani hayvanat. Bunlardan hemen hemen hepsinin hocaları Alman Yahudisiydi. Navil zooloji dersine, Heilbrunn botanik dersine gelirdi. Ancak doçentleri Türk idi. Birinci*

sınıfı pekiyi notlarla, beşle geçtim. Birinci sınıfı bitirince esas tıp fakültesine başlamış oluyorduk.

PSN'de tıbbiye, eczacılık, biyoloji, kimyagerlik, fizik ve botanik bölümü öğrencileri birlikte okurlar. Bu nedenle Beyazıt'taki esas tıbbiye binasının bir alt sokağındaki, Zeynep Hanım'a ait binada, bin kişilik büyük amfide (bu sözcüğü bir Fransız gibi vurguluyor) ders yapmaktadırlar.

- İkinci sınıfta anatomi, fizyoloji, farmakoloji, histoloji, ambriyoloji okuduk. Anatomi okuduk, kemikleri öğrendik sonra kadavra üzerinde çalıştık. (F-23) *Beni kan tutardı ama kadavra dersinde etkilenmedim. Üçüncü sınıfın sonuna kadar bu derslerle vizeleri ve sınavları devam etti. Ve sonra dördüncü sınıfta klinik derslere başladık. Haseki ve Cerrahpaşa gibi hastanelerde dahiliye, hariciye, KBB, göz, nisaiye, Şişli Çocuk Hastanesinde üroloji ve çocuk hastalıkları, Bakırköy'de akliye kliniklerinde çalıştık. Dahiliye kliniğine başlamadan önce prophetetic dersi görürdük, bir hasta nasıl muayene edilir o derste öğrenirdik. Kliniklere başladığımızda o derse girdim, sınıf çok kalabalıktı, tüberkülozlu hasta vardı, oda havasızdı, demek ki geç gitmişim ayakta kaldım, ben ayakta bir miktar durdum, o aralık bir baktım içim gidiyor, fenalaşıyorum kapıyı açtım, salondan dışarı çıktım, kapının dışında bayılmışım. Son sınıftan iki delikanlı gelmiş beni kaldırmışlar, tesadüfen o koridordan geçiyorlarmış. Bahçeye bakan pencerenin önüne sandalye koymuş oraya oturtmuşlar beni başımı da pencerenin içine dayamışlar. "Geçmiş olsun kardeşim, niye bayıldn, ne oldu, ne var?" dediler. Aradan üç dört gün, bir hafta geçince, -oturduğum yerin yakınında oturuyorlamış-*

[254] Abadan-Unat, Nermin; Kum Saatini İzlerken, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996 s.97

kapıya çıktım, orda onları gördüm, gittim saklandım. Dedim ki diyecekler ki "Bu bayılan kız ne diye tıbbiyeye gidiyor?

- Halbuki kadavra dersinde baygınlık geçirmedin.

- Hasta muayenesinde geçirdim ama! Bir de hariciye dersinde yanımda -Lütfi Tat'ın hanımı vardı ya- Feriha (TAT) oturuyordu, hariciye dersinde bir hasta getirdiler.... ayağı kesilecek, kesilmesi lazım. Sınıfta, böyle kat kat amfide oturuyoruz biz, onun ayağı kesilecek der demez, daha başlamadan Feriha bayıldı, benim kucağıma düştü.

-Yaazıık!

- Evet

-Hariciye dediğin cerrahi mi?

- Cerrahi evet. Son sınıfta hariciyeden orta aldım, onun dışında hep pekiyi idi derslerim. Dördüncü, (F-24,25) *beşinci ve altıncı sınıflarda daha ziyade pratikti dersler, arada sırada vizelere giriyorduk. Bunların imtihanlarını mezun olurken verdik. Tıbbiyeye girdiğime hiç pişman olmadım. Hep isteyerek, yani içimden gelerek çalıştım ve okudum. Bütün derslerimden vizelerim de iyi geçerdi, imtihanlarım da. Rektör pekiyi notla geçenlere ilkbaharda bir çay verirdi. Ben hep o çaylara giderdim, çünkü hep pekiyi alırdım derslerden.*

- Çok güzel.

- Yalnız son sınıfta mezun olurken bir hariciyeden orta aldım. Sebebini bilemiyorum, hoca mı sert davrandı nasıl olduysa... Sınıfta bir çokları o dersten kaldılar ki buna Halide de dahil. Ki Halide sınıfın çalışkanlarındandı, hariciyeden ikmale kaldı, sonbaharda verebildi. Ben de ancak orta alabildim.

-Peki, bu kliniklerden en çok hangisinden hoşlandın?

- Hangisinden....demek ki en çok nisaiyeden hoşlanmışım ki bitirdikten sonra nisaiye asistanı olmak için bakanlığa müracaat ettim, dilekçe verdim. Bakanlık da beni Haseki Hastanesine, Tevfik Remzi Kazancıgil hocanın yanına asistan olarak verdi.

-Peki anneciğim, derslerinin ve notlarının dışında, bir genç kız olarak tıbbiyeye ait anıların var mı?

"Anılarım.... var ama....şimdi....hatırlayayım? Tabii yalnız okumakla kalmadık, biz gezinti de yapardık. Üniversite yıllarında geziler yapardık, mesela vapurla grup gezileri yapardık, yani bunlara ben katılırdım hep. çaylar balolar düzenlenirdi, ben Adil veya Ziya ağabeyimle giderdim. Sinemaya çok giderdim, tiyatroya giderdim. Linda Darnel'in, Spencer Tracy'nin hiç bir filmini kaçırmazdım. Humpry Bogard, Laurence Olivier'yi beğenirdim."

"1940 baharında (F-26) *tıbbiye bitti, Kars'a tatile gittim, giderken Sağlık Bakanlığı'na asistanlık için müracaat etmiştim. Dönüşte Haseki'de asistanlığa başladım."*

III.4. İhtisas Dönemi (1940-1943)

Kendisine, neden kadın hastalıkları ve doğum uzmanlığını seçtiği sorulduğunda *"bir çocuğun dünyaya gelişini, hasta olan kadının iyileştirilmesini daha yakın buldum kendime"* şeklinde yanıtlamakta. Dr. Şefika Araslı, Haseki Hastanesi'nde Tevfik Remzi Kazancıgil hocanın yanında asistanlığa başlar. İlk birkaç ay, hastane binasının bir üst sokağındaki, düşük yapmış kanamalı hastaların bulunduğu *düşük koğuşu*nda

sınıf arkadaşı Meliha Doğulu ile birlikte çalışmaya başlar, bunu *nisai cerrahi* ve diğer bölümler izler. Bu dönemde maaşının altmış lira olduğunu kesintilerden sonra eline *kırkyedi lira bimem kaç kuruş* geçtiğini anımsıyor. Bu maaşla, Laleli'nin Aksaray'a yakın kısmında iki katlı bir evin ikinci katında iki odalı bir daire tutar. Kars'dan dönüşünde büyük ağabeyi Fuat Bey'in ondört yaşındaki büyük oğlu Enver'i (ARASLI) de beraberinde İstanbul'a getirir, Pertev Nial Lisesi'ne yazdırır. Oturdukları evin sahipleri de birinci katta yaşamaktadırlar, böylece Şefika nöbet geceleri evde yokken Enver yalnız kalmayacaktır. 40'lı yıların başında ekmek karneyle verilmekte, asistanlar karnelerini hastaneden alarak oradaki yemeklerde kullanmaktadırlar. Adam başına bir gün yüz gram, bir gün üçyüz gramdır *ekmeğin miktarı*. Yetişme dönemindeki yeğeni Enver doysun diye kendi ekmek karnesini onun için kullanır. Böylece Enver bir gün ikiyüz gram, bir gün altıyüz gram ekmek yiyebilecektir. Tıbbiyeden sınıf arkadaşı olan Halide de (F-27,28) Haseki Hastanesi çocuk kliniğinde ihtisas yapmaktadır. Halide'nin ekmek karnesiyle, hastanede ikisi idare ederler. O günlere ait başka bir anıyı şöyle anlatır:

-Haseki'den çıkışta, öğleden sonra altıbuçukta sinemaya giderdik birkaç arkadaş. Haseki ile Aksaray arasında böyle inişli bir yol vardı, orada sağda leblebiciler vardı. Acıkırdık akşamüstü, oradan leblebi alır, cebimize doldurur, doyalım diye yiyerek giderdik. Sinemamızı da hiç kaçırmazdık. Bazen haftada iki üç defa giderdik, filmine göre. Çok güzel filmler olurdu o zaman. Bazen de Beyoğlu'nda bir pastane vardı, gider pasta yer, sonra sinemaya giderdik. Demek ki acıkırmışız.

Beyoğlu'ndaki bu pastanenin adının İnci olmasını umuyordum, ama ismini anımsayamadı. Sinemaya ve tiyatroya giderken kimi zaman Enver'i ve İstanbul'da okumakta olan akrabası Latife'yi (GEMALMAZ) de götürür. Asistanlığının bitmesine birkaç ay kala,

-Tevfik Remzi Hoca çağırıyor dediler. Hoca, odasına ekseriya azarlamaya çağırırdı. Hadi bakalım, hayırlısı ne diyecek, niye azarlayacak diyerek gittim. Bir baktım ki şık giyinmiş bir bey var yanında. Tanıttı, dedi ki 'Bu bey, Efganistan Sağlık Bakanı. Bir hanım nisaiyeci istiyorlar oraya. Hem hastanede çalışacak, hem de sarayın nisaiyecisi olacak. Ben, seni münasip gördüm'

Tevfik Remzi Hoca'nın önerisine olumsuz yanıt vermek, hem de ihtisas sınavına birkaç ay kala, Şefika'ya oldukça zor gelmekle birlikte ağabeylerine danışması gerektiğini belirterek süre tanınmasını rica eder. Zaman geçirmeden ağabeylerine yazarak durumu bildirir. Çok geçmeden üç ağabeyinden "sen bilirsin" cevabı gelir, ancak Ziya ağabeyinin mektubu özetle şöyledir: *Kattiyen gitme, oralar henüz kadın doktoru pek kabullenmiş seviyede değiller, üstelik çok uzak, yolculuk da çok uzun sürer. Düşün ki birimiz hastayız, sen nasıl geleceksin, nasıl yetişeceksin?* Uzun yolları göz önünde tutan, bugün doksan yaşındaki Ziya ağabeyi, halen, yetmiş yaşından sonra yerleştiği Kanada'da yaşamaktadır. Bunun yanında Şefika, Afganistan'a gitip gelmiş, laboratuvarda çalışan bir arkadaşına da danışır. Arkadaşı "*biliyor musun, yolda giderken gelip arkadan çöple eteğini kaldırıyorlar kadınların*" deyince Tevfik Remzi Hoca'ya cevabını bildirir.

-Hocam, ağabeylerim müsaade etmiyor, gidemeyeceğim, dedim. Hoca bağırarak 'O keratalar ne karışıyor? Başına devlet kuşu konuyor senin. Saraya bir kere çağıracaklar bir pırlanta, bir çağıracaklar elmas, maaşın da şu kadar olacak' dedi. Tabii çok kızdı bana. Ondan sonra beni gördü mü sinirlenirdi gitmedim diye.

Nihayet asistanlık süresi tamamlanmış, cerrahi sınav zamanı gelmiştir. Bir sabah erken saatte bir *kol sarkması vakası* gelir. Başasistan İsmail Bey, Hoca'ya durumu telefonla bildirdiğinde hoca hastaya morfin yapılarak ağrısının giderilmesini, böylece rahmin yırtılma tehlikesinin ertelenmesini ve *imtihan vakası* olarak saklanmasını ister. (F-29)

-O kadar az yaptığım bir ameliyat ki bu, çünkü nadiren gelir böyle vaka İstanbul'un ortasında, e asistan çok, bana gelinceye kadar ya iki ya üç vak'a yapmışımdır ancak. Bu ameliyat da epeyce güç bir ameliyat, içerde makasla girip kesiyorsun.

Doğumda bebeğin ters geldiği hallerde, önce kolunun dışarı çıkması durumunda doktor ya da işinin ehli bir ebe tarafından bebeğin içerde çevrilerek düzeltilmesi gerekiyor. Bu yapılmadığı takdirde, anneyi kurtarmak amacıyla önce, özel makasla içeriye girilerek, büyük bir olasılıkla artık ölmüş olan bebeğin bir kolunun altından başı kesilerek çıkartılıyor daha sonra kalan kısım alınıyor. Tevfik Remzi Hoca'nın Şefika için saklanmasını istediği *cerrahi imtihan vakası* budur. Hastaya bazyotripsi yapılacaktır.

-Fakat tesadüfen çok güzel kesildi. Ondan sonra sözlüye aldılar, sonra da yazılıya. İmtihana giren de jüri heyetine bir yemek verirdi. Ben yazılıda cevapları yazarken onlar da yemek yiyordu. Ben de ne yemeği yaptırmıştım

pek hatırlayamayacağım ama elma tatlısı vardı. Derken yazılıyı da okudular, kabul ettiler, tebrik ettiler. Böylece nisaiye mütehassısı oldum.

Hoca'nın İstanbul'daki hastanelerden münasip görüp çağırdığı diğer hocaların isimlerini değil ama jürinin yalnızca erkek üyelerden oluştuğunu hatırlıyor.

Uzman olur olmaz iş için bakanlığa müracaat eder ve en son tıbbiyeyi bitirdiği sene gitmiş olduğu Kars'a, üç yıl süren asistanlık döneminden sonra 1943'de yine tek başına, dinlenmek üzere gidişini şöyle anlatır:

-Tek başınaydım, fakat tren vardı o zaman Erzurum'a kadar. Erzurum'dan sonra Sarıkamış'a kadar dekovil hatlı, Sarıkamış'tan Kars'a kadar yine geniş hatlı tren. Kars'a kadar Ruslar zamanında yapılmış geniş hatlı trenlen gidiyorduk. Kuşetli giderdim ben tabii, yataklı çok pahalı diye. Birbuçuk iki ay kaldım orda.

Kars'dan İstanbul'a döndüğünde, bakanlıktan Çorum Doğumevi'ne nisaiye mütehassı olarak tayin olduğunu bildiren yazıyı bulur. Doktor Şefika uzman olmuş, yeğeni Enver de liseyi bitirmiştir. Onu Ankara'ya götürerek Hukuk Fakültesi'ne yazdırır. Sınıf arkadaşı Halide ile üç numaralı ağabeyi Ziya evlenerek Ankara'ya yerleşmişlerdir. Enver'i onlara bırakarak Çorum'a gider.

III. 5.ÇALIŞMA YAŞAMI

III.5.1. Çorum Yılları (Eylül 1943-Temmuz 1945)

1943 yılında İstanbul'da Haseki Hastanesi'nin nisaiye bölümünde uzman olan operatör doktor Şefika Araslı'nın ilk görev yeri Çorum

merkezdeki doğumevidir. İhtisasını tamamladıktan sonra Sağlık Bakanlığı'na müracaatından bir kaç ay sonra Çorum'a tayin olduğu bildirilir. İlk görev yerini öğrendiğinde duygularını kendi ifadesiyle şöyle belirtir: "*Üzülmedim de, hani çok da memnun olmadım*". 1943 yılının sonbaharında bazı eşyalarıyla birlikte, "*çalışma isteği ve heyecanıyla"* İstanbul'dan trenle yola çıkar. Yola çıkmadan önce Çorum'a hastaneye telgraf çekerek hangi trenle hareket ettiğini bildirir. İstanbul'dan hareket eden tren Ankara/Çelikli İstasyonu'na kadar gitmektedir, Çelikli'de trenden inilir ve yoğun benzin kokan bir otobüsle Çorum'a varılır. Doktor hanımı başhemşire karşılar ve hastaneye götürür. Hastane binası, geniş bir bahçenin içinde, "*Çorum'a göre iyi*" bir binadır. Yorucu bir yolculuktan sonra Çorum'a ulaştığında hastanede kendisi için bir oda hazırlanmış olduğunu görür. Ev buluncaya kadar kalacağı bu odaya yerleşir ve yatar. Ancak gece yarısı başhemşire "doktor hanım, bir kol sarkması geldi" diyerek uyandırır. Yol yorgunu genç doktor telaşla giyinirek hastayı muayene eder. "*Anne mütemadiyen sancı içindedir, rahimde takallüsler"* vardır, "*çocuk başıyla değil ters geldiği için, yani rahim ağzına mustaraz girdiği için bir kolu dışarıda sarkmakta*" ve ölüdür, Heyecan içinde ameliyat için hazırlanır doktor ve ebe hanımlar. Bazyotripsi yapılacaktır, bu operasyon için tasarlanmış özel makas kullanılarak kol altından girilerek bebeğin vücudu kesilir, böylece önce sarkan kol ve baş çıkartılır, sonra da yavaş yavaş çekilerek öbür kolla gövde alınır. Anne kısa sürede sağlığına kavuşur. Haseki Hastanesinde Tevfik Remzi Hocanın uzmanlık sınavı için Şefika'ya duyduğu kızgınlık nedeniyle hak gördüğü zor vak'a genç doktor hanımın çalışma yaşamının ilk vakası olarak yine karşısına çıkmıştır.

Çorum'a gittikten bir süre sonra, eczacı Bedri Bilginer ve eşi Hikmet Hanım ile tanışır. Orta okul çağındaki kızları Asuman ve oğulları Bülent de dahil olmak üzere aileyle yıllarca sürecek bir dostluğun temelleri o günlerde atılır. Bir ilk, bir de orta okul bulunan Çorum'da Hikmet Hanım ilkokul öğretmenidir. Aile genç doktor hanıma her konuda destek olur, kızları ise kimi zaman ona can yoldaşı. Onların yardımıyla iki katlı büyük bir ev kiralar, evin üç odası ve salon büyüklüğünde iki aralığı vardır. Küçük bir ev bulmak mümkün olmamıştır. Kars'dan da babadan kalma halılarıyla birlikte bir kısım eşya gönderilir.

Hastanede, başhekimlik görevini de üstlenmiş olan çocuk hastalıkları uzmanı bir doktor bey ve operatör doktor Şefika'dan başka, biri başhemşire olmak üzere iki ebe hemşire ile birkaç hastabakıcı ve erkek hademe bulunmaktadır. Doktor Şefika Araslı bir seneye yakın çocuk hastalıkları mütehassısı olan doktor beyle birlikte çalışır. Çorum'a gidişinden yaklaşık bir yıl kadar sonra, 1944 yılında doktor bey tifüse yakalanır ve on gün içinde ölür. Bu tarihden sonra, tayini çıkıncaya kadar hastanede tek hekim olarak ve başhekimliğe vekalet ederek sürdürür çalışmasını. Böylece sorumlulukları arasına hastanenin *hesap kitap işleri* de dahil olmuştur. (F-30)

Yüzelli lira ücret alan doktor hanım, o yıllarda bir veya iki otomobil bulunan Çorum'da hem sıkıntılı hem de güzel günler geçirir. Bilginer ailesinden başka, Kars'tan Çorum'a gitmiş olan iki üç aileyle de ahbaplıkları sürer. Doktor hanımın gelişi ne hastanedeki doktor bey, ne hemşireler, ne de Çorumlu hasta ve hasta aileleri tarafından yadırganmıştır. Çorum'lu ailelerle de dostluklar kurar. Çorum'lular bağlarına, düğünlerine, nişanlarına davet

ederler onu. Halkevinde düzenlenen balolara katılır. Özellikle Cumhuriyet Bayramı'nda düzenlenen balolarda orkestra eşliğinde dans edilir ama doktor hanım izlemekle yetinir, dans etmez.

- *Nerden getirirlerdi bilmiyorum, canlı müzik vardı.*

-Peki sen dans etmez miydin?

-*Yoook.*

-Niye?.....Genç kızlar dans etmezler, onun için mi?

-*Yoo, etmedim, ne bileyim.*

-Sen tutucu muydun o zamanlar?

- *Hımmm?*

-Tutucu, muhafazakar bir hanım mıydın?

- *Muhafazakar! Ne demek yani?!*

-İşte ne bileyim, sana yan bakanlara kızıyor muydun? Sataşan olur muydu?

- *Sataşan?! Sataşabilirler miydi?!!! Bir tane doktor hanımları vardı. Hiç yadırgamadı ve hürmet ettiler.*

Asla sataşan veya yan gözle bakan olmaz bu genç doktor hanıma. O yıllarda Çorum'da bir de hanım hakim vardır, çok sayıda da ilk okul öğretmeni hanım. Ama onların çoğu evlidir. Orta okulda ise kadın öğretmen yoktur.

Tek kişiye göre çok büyük olan evde yalnız kalmaması için sık sık Bilginer'lerin kızı Asuman ona konuk olmaktadır. Yine böyle bir gecede Çorum yıllarından aklında kalan en ürkütücü olay olarak nitelendirdiği depremlerden biri, belki de en şiddetlisi meydana gelir. Evin ikinci katında uyumaktadırlar, sarsıntıyla uyanarak hızla aşağıya inerler, daracık sokağa

çıktıklarında zelzele hala devam etmektedir. Bu zelzeleden sonra, eşyasını da içinde bırakarak evi kapatan doktor yine hastaneye taşınır. Birkaç ay sonra doğumevinin karşısındaki, Çorum'un zengin ailelerinden Davutlar'a ait üç katlı bir binanın bir katını sekiz liraya kiralıyarak taşınır. Burada kendini daha güvende hissetmektedir çünkü bu binanın en üst katında Bilginerler kalmaktadır, en alt katta ise eczacı Bedri Beyin ecza deposu bulunmaktadır. Bedri Bey ikinci kez askere çağırılır. Kalanlar birbirlerine destek olurlar. Bu eve taşındıktan sonra çok genç, dul bir hanım: Fethiye yanında çalışmaya başlar. Her sabah Şefika evden çıkarken Fethiye sorar, "doktor hanım bugün ne pişireyim?" Bu soru sık sık da şöyle ortaya çıkar "mantı pişireyim mi?" Mantının ne olduğunu öğrenince öyle koca koca hamur parçalarının nasıl yeneceğini bir türlü aklı kesmediği için de reddeder. Bir süre sonra köyünden ayrılıp gelmiş olan bu kadıncağızın canının çektiğini düşünerek razı olur. Mantıyla tanışması ve sevmesi Fethiye'nin marifetli elleri yoluyla gerçekleşir.

Geceleri sık sık hastaya çağrılır. Hastaya çağırmak üzere gece eve gelenleri önce hastaneye hademelerden biri olan Hasan'ı almaya gönderir. Hasta sahibi Hasan'ı alır gelir hep birlikte kimi zaman şehirdeki kimi zaman köydeki bir eve hastaya giderlerdi. Bir keresinde, ağır kanamalı hasta olduğu gerekçesiyle genelevden çağırılır. Genelevin kapısında sahibi karşılar ve hastanın yanına götürür doktoru. Çalışan kadınlardan biri düşük yapmaktadır, hemen doğumevine kaldırılarak tedavisi yapılır. Geneleve gidişi Çorum'dan ilginç bir anı olarak yer eder hafızasında.

Emeklilik yıllarında Çorum'dan hatırında kalan bir başka *antika vaka* da doğum sonrası plasentanın atılmamasıyla ilgilidir.

- Çorum'un bir köyünden getirmişlerdi hastayı, kanaması var, doğum yapmış fakat vücut plasentayı atmamış. Doğumdan sonra rahim toplanıyor, büzülüyor, büzülürken de plasenta ayrılıyor. Ama işte bu, bazan böyle olmuyor. Plasenta içerde, kordon dışarda, ucunda da bir çarık bağlı! Bu ne, dedik, eee içeriye kaçmasınmış.

-Çarığı kim bağlamış?

- Orada bağlamışlar, köy ebesi veya evin yaşlı kadını, kim bilir. Plasentayı çıkardık, çarık da atıldı. İki üç gün ateşi çıktı. O zamanlar böyle antibiyotikler yok. Ne gerekiyorsa yapıldı. İyileşti, köyüne döndü.

1943 sonbaharından 1945 yazına kadar kaldığı Çorum'dan Ankara'ya arada sırada izinli olarak ağabeylerini ziyarete gider. Ne var ki bu yolculuk da oldukça zahmetli geçmektedir. Çok eski, benzin kokan bir otobüsle gece yolculuğu yaparak Çorum'dan Çelikli İstasyonuna kadar gelir, sabaha karşı Çelikli'ye varan otobüsten iner. Bu otobüs yolculuklarında benzin kokusu onu tutar, o denli rahatsız ederdi ki benzin kokusunu bertaraf etmek amacıyla sigara içmeye başlar. Hatta, sigaranın kokusu iyi geldiği için bir süre yolculuklara çıkarken yanında paket taşımaya başlar, Ankara'ya tayini çıkıncaya kadar. İstanbul'dan Ankara'ya doğru giden Anadolu Ekspresi sabah saat sekiz, sekizbuçuk sularında Çelikli'de olmaktadır. Gece otobüsle Çorum'dan hareket edilir, sabah binilen trenle tahminen öğlenüstü Ankara'ya varılırdı.

Doktor Şefika Araslı, Sağlık Bakanlığı'na başvurarak Ankara'ya tayinini talep eder. Bu konuda bir yakını, ilk devre Kars milletvekillerinden Fahrettin Bey de yardımcı olur.

III.5.2. Ankara Doğumevi (1945-1949)

Temmuz 1945'de Ankara'ya tayini çıkar. Ankara'ya geldiğinde ev bulamadığından bir süre ikinci ağabeyi Tevfik Bey'in evinde kalır. Bu süre zarfında da doktor Hamid Halil Ataman ile tanışır, arkadaşlık etmeye başlarlar. Işıklar Caddesi'ndeki doğumevinin başhekimi, nezaketi ve hiyerarşik ilişkiden uzak duruşu ile anımsadığı Emir Necip Bey'dir. Hastanede iki uzman hekim bulunmaktadır: Şefika ve uzun yıllar, ailece dost oldukları Dr.Samih İnal. Onlarla çalışan üç asistandan biri, sonradan yine aile dostları olan Dr. Halim Tüzün'dür. Bu arada 7 Nisan 1948'de sezaryenle bir kız çocuğu, Turunç'u dünyaya getirir, ameliyatını Numune Hastanesi şeflerinden Dr Halil Çıray gerçekleştirir. (F-41)

Sağlık Bakanlığı'nca Ankara'da bir Büyük Doğumevi açılmasına karar verilmiştir. Daha önceleri Hamamönü'nde küçük doğumevinde çalışıp, sonra İstanbul'a yerleşmiş olan Dr. Zekai Tahir Burak Bey bu hastaneye başhekim olarak tayin edilir. Ancak henüz hastane binası tamamlanmamış ve başka doktor atanmamıştır. Bir süre sonra Dr. Şefika'ya Büyük Doğumevi'ne atanma kararı ulaşır.

III.5.3.Ankara Büyük Doğumevi (1949-1970)

Kuruluş Aşaması

Büyük Doğumevi'nin inşaatı tamamlanmadığı için *şimdiki anfinin* yanındaki iki üç odada mühendisler; *inşaat heyeti* çalışmaktadır.[255] Doktor hanım, yanlarında ücretsiz olarak çalışmaya talip olan Hasan adındaki genç

[255] Bu bölümle ilgili anılarını büyük bir heyecan ve dinamizmle aktarır. Ayrıca sayısız kadına hizmet etmiş bu hastanenin tarihçesinin kayda geçmesi açısından önemli olduğu düşüncesiyle metne dahil edilmiştir.

bir doktorla birlikte inşaatı, hastane koşullarına uygun olması bakımından *elde kağıt kalem* denetlemekte, eksikleri saptayarak Zekai Bey'e rapor etmektedir. Tepeden tırnağa, *her pencere kulpuyla, her karışıyle* tek tek elden geçirirler hastaneyi. Sonra Zekai Tahir Bey'le beraber yataklar, dolaplar, masalar alınır, yerleştirilir. *Üç dört ay hekimlikle ilgimiz olmadı* ifadesiyle tanımladığı bu süreç noksanların tamamlanmasıyla ve eşyaların hasta kabulüne izin verecek şekilde yerleştirilmesiyle biter.

-Eşyaları tanzim edip açılış gününü tespit ettik. Açılış çok kalabalıktı, kimdi bilmiyorum, bakan da vardır. Açılış günü ikramını da Karpiç Lokantası üstüne aldı. Ben, lacivert kalınca bir ipekliden elbise yaptırdım. Lacivert topuklu pabuç aldım, git gel, git gel, öyle oldu ki ayağım, şey bittikten sonra pabuçları çıkartıp öyle dolaştım. Zekai Bey, beni bakana şöyle taktim etti: 'Efendim, doktor hanım sağ kolumdur, sağ kolum". Zekai Bey çalışanı tutardı, severdi, ama bir de taktı mı… ona da elinden gelen fenalığı yapabilecek tipde bir adamdı. Mesela Numune Hastanesinin nisaiyesinden tayin olan Halil Çıray Bey'in aleyhindeydi.

29 Mart 1949 tarihindeki açılış günü, hastaneye üç hemşire ve bir aşçı atanmış, yatak, masa ve dolaplar yerleştirilmişti ama hasta kabul edecek araç gereç henüz tamamlanmamıştı.

-Ankara'da bir söylenti vardı o günlerde, ilk doğum yapana para hediye edilecek diye. Açılış günü hemşirelerden biri yanıma geldi: doktor hanım bir astsubay geldi, karısının burada doğum yapmasında ısrar ediyor, dedi. Daha Işıklar Caddesi'nden alet edevat buraya taşınmamıştı. Adam da katiyen gitmiyor, bir makas bulduk, alkolle yaktık. Doğum oldu, göbeğini kestik, daha

merasim de devam ediyordu. Nerden nereye? Çok takdir ediyorum ben şimdi Oya Hanımı[256]*.*

Yavaş yavaş diğer doktorların tayinleri yapılır, Dr. Şefika, kadın-doğum bölümü kapatılan Numune Hastanesinden gelen şef Dr. Halil Çıray'ın yanında ameliyathanede *şef muavini* olarak görevlendirilir. Daha sonra diğer servislere geçer. (F-31,32) 1953'de yine sezaryenle ikinci kızı Narınç'ı dünyaya getirir. Bu defa ameliyatını Dr.Zekai Tahir Burak gerçekleştirmiştir.

Çalışma yaşamındaki, insan ilişkilerine dayanan zorlukları şöyle aktarmaktadır:

-Aynı meslekten olan bir çok doktorun aynı yerde çalışması oldukça güç oluyordu. Kimileri bir gece önceki nöbetçiye kusur bulmak için bahane ararlardı. Bilhassa erkek arkadaşlar hanım arkadaşlar için devamlı kusur bulmaya çalışırlardı. Fakat biz direnirdik, ki bilgimiz, görgümüz ve elimizin hüneri en az onlar kadar hatta bir çoğundan çok fazlaydı. Mutlu günlerim gecelerim çok olurdu. Eğer vakalar hep iyi gitmişse, o gece ameliyat neticesi iyiyse, güç doğumlar iyi neticelenmişse, ne kadar yorgun olursak olalım…

İki candan birini seçmek konusunda yüreğini sıkıştıran riskli *vak'alar,* belki de kişiliğinin sertleşmesine neden olan sayısız adli vaka, telaşla geçen aylar, başarılardan duyulan sevinç, ters giden işlerin duygusal baskısı, aile dostlarına dönüşen meslektaşlar, meslektaşlar arası çekişmeler, sabah imzaları, hep ayakta geçirilen uzun gece nöbetleri, küçüklerken hemen her nöbet gecesi ateşlenen kızlarından biriyle ilgili olarak duyduğu endişeler 1963'e kadar birbirini izler. Gerginlik ve yorgunluktan uykusuzluk çekmesi nedeniyle ara sıra uyku ilacı almaya başlar.

[256] Doç.Dr. Oya GÖKMEN (Dr.Z.T.B.Doğumevi Başhekimi)

1962 yılında Sağlık Bakanlığı'ndan tüm hastanelere başhekim seçimine ilişkin yazılı bir emir gönderilir. Buna göre hastanelerdeki uzmanlar tarafından seçimle belirlenecek iki *kıdemli* uzman hekimin adı bakanlığa bildirilecek, bu iki adaydan biri bakanlıkça başhekim olarak atanacaktır. Yeni sistem doğumevinde de uygulanır. Seçime nezaret etmek üzere o gün Sağlık Müdürü de hazır bulunur. En fazla oyu alan iki hekim Dr. Şefika Ataman ve Dr. Ali Uygur'dur. Hatta, Dr. Şefika Ataman'ın başhekim seçildiği haberi bir günlük gazetede yer alır. Seçimde Dr. Zekai Tahir Bey'e ise tek bir oy çıkar. Onun da Dr.Ziya Durmuş tarafından verilmiş olduğu doktorlar arasında bilinmektedir. Ancak Zekai Bey, yıllarca verdiği hizmet neticesinde bakanlıkta itibarlı bir kişidir. Seçimlerin iptal edilmesini ve yerine Ziya Bey'in ''bir defa denenmesini'' rica eder. Dr. Ziya Durmuş da, Zekai Bey'i mahçup etmemiş ve "*bazı büyük kişileri iyi şekilde idare ederek"* ölümüne dek başhekimliği sürdürmüştür.

Bu ne iptidailik?

Bu arada Dr. Zekai Bey İstanbul'a göç eder. 1963 yılında, Şefika Ataman bitmek bilmeyen başağrıları ve kanamalarındaki düzensizlik nedeniyle kendi kendine 100 mg'lık Progynon enjeksiyonu yapar, ilacın etkisiyle uzun süren bir kanama sonucunda, hiperplazi teşhisiyle histerektomi ameliyatı olması gerektiği ortaya çıkar.

- Kanamam iki ay durmadan devam etti, onun üzerine ameliyata karar verdik. Ben de şeftim o dönemde. Dedim ki, benim ameliyatımı hanım doktorlar toplansın yapsınlar. Zekiye, Dilruba, Zehra[257] *-belki bir de asistan-*

[257] Dr.Zekiye KAZUK, Dr. Dilruba UTKU, Dr. Zehra KAYAALP

yaptılar ameliyatımı. Benim bu sözümü Ziya'ya yetiştirmişler. Ziya da birgün benim arkamdan demiş ki: 'Hanımlar yapsınmış! Bu ne iptidailik efendim!' O başhekim ya, o yapsın demeliymişim. Ziya tıbbiyeyi bitirmiş, bize asistan olarak gelmişti, dikkatsizliği yüzünden olanları iyi bilirim, bunları hep üstlendim ve çözdüm. Bunu duyunca, bir gün yeri gelince dedim ki: Sen böyle demişsin, iptidailik olurdu hakikaten ameliyatı işin ehli olmayanlara yaptırsaydım. Ama unutma ki senin eline bistüriyi, makası verenlerdi benim ameliyatımı yapan o doktor hanımlar, onun için bu iptidailik değildir!

Ana-Çocuk Sağlığında Bir Yıl:

Histerektomi ameliyatından sonra, tezcanlılığının sebep olduğu ameliyat yeri fıtığı nedeniyle artık eskisi kadar ağır çalışamayacağını hissettiğinden başhekimliğe, nöbetlerden affını isteyen bir başvuruda bulunur. Başhekimlik de dilekçeyi bakanlığa iletince, Ana Çocuk Sağlığı Polikliniği'ne tayin edilir.

-Orada sadece poliklinik yapardık, başka iş yoktu. Halbuki ben alışmışım ameliyata, doğuma, şuna buna. O sırada da ben Heildelberg'e gittim, ameliyat oldum. Burada, 'tutmaz, plastik madde koyalım' dedikleri fıtığı kapattılar. Döndüm, eski işime dönebilirim, dedim.

Doğumuyla, ameliyatıyla boğuşmak üzere doğumevine geri döner. Nöbet gecelerinin yorgunluğunu nasıl giderdiğini şu sözlerle aktarır:

-Gecenin nöbetçi mütehassısı ertesi sabah 24 saatlik vukuatı deftere yazarak başhekime sunar, bir gün izne ayrılır. O zaman ben ekseriya hamama giderdim, Şengül Hamamı'na. Gece ameliyatlardan kan sıçramıştır, üstü kanlı gömlek giymişizdir, öylelikle hem temizlenmiş hem dinlenmiş hissederdim kendimi. Derken o sıralar saunalar açıldı, ben saunalara

başladım. Saunadan çıkışda kuaföre gider, eve gelirdim. Yemek yer, (muayenehane ve ev bitişik dairelerde olduğundan) *hasta bakmaya başlardım. Öyle günlerim olurdu ki; habire polikliniğe inmiş çıkmışımdır, gecede bir iki ameliyat yapmışımdır, işte yok kürtaj odasına, yok septik doğuma, yok düşük koğuşuna, yok doğum odasına, hiç yatağa girmemişimdir. Yorgunluğuma rağmen gezmeyi ihmal etmezdik.* (F-38,39)

Dönemin Ankara'sında sinema, tiyatro, bale, opera, galalar, balolar (F40), Ankara Palas'da çaylar, (F-36) Karpiç'te ya da Mutlu Lokantası'nda yemekler, Gar Gazinosu'nda revüler, dost toplantıları, her olanakta evde düzenlenen yirmi-otuz kişilik yemekli davetler, en kısa aralıkta okunmaya çalışılan kitaplar; özellikle tarihi romanlar, ünlü bestecilerin yaşamöyküleri, dinlenmek için şişle, tığla örülen örgüler, televizyonsuz günlerin keyif anlarını oluşturur.

1973 yılının başında, arkadaşlarının Stad Otel'de düzenledikleri bir veda yemeğiyle emekli olur.

-71, 72 yıllarında artık kendimi yorgun hissediyordum. Emeklilik devreme başlamadan evvel şöyle düşünür ve arkadaşlarıma söylerdim: 'emekli olduğum zaman sabah vitrinleri gezeceğim, bazı arkadaşlara sabah kahvesine gideceğim, öğlenden sonra da muayenehaneye. Bu sabah gezilerini yapamadım çünkü kendimi biraz ev işlerine verdim.

O zamana değin şeftaliye ve una elini süremezken, emeklilik döneminde bu alışkanlığından sıyrılarak hamur açmaya başlar. Yoğun çalışma döneminde, yanında her zaman bir kadın yardımcı çalıştırmasına karşın iki

arada bir derede yemeklerini kendisi yapmıştır. Zaten çok usta olduğu aşçılığını emeklilikte daha da geliştirir.

-Ama bu devirde de unutamadığım anılarım var. 73 senesinin temmuz ayında Hamid'in Erivan'da yaşayan 78 yaşındaki ablası, Sakine abla ve oğlu Kamil, davetimiz üzerine Türkiye'ye geldiler. Hamid ve ablası birbirlerini 59 yıldır görmemişlerdi. Onun için bu çok yerinde bir davetti. Hasta olmadığı zamanlar iki kardeş elele tutuşur, göz göze bakışırlardı ki bunu hiç unutamam. Bir de o yıl evimizi İzmir caddesinden Cinnah caddesine taşıdık.

Bu döneme ilişkin sorularımın sonuncusu şöyle;

-Kendinle ilgili hayallerin isteklerin vardı muhakkak. Bunlardan hangileri gerçekleşmedi?

-Hastanede çalışmak isterdim, sonra muayenehane açıp çalışmak istedim ki bunların hepsi oldu. Gerçekleşmeyen oldu ama buna yaşım müsait değildi. Yaşım müsait olsaydı, erken evlenseydim, sezaryen olmasaydım.. en az üç çocuk isterdim. Sonradan da kızlarımın mutlu yuvaları, güzel güzel çocukları olsun isterdim, Allaha şükürler olsun, o da oldu. Ama bu torunlar üç dört tane olsaydı tabii daha çok sevinirdim.

III.5.4.Muayenehane Yılları (1946-1979)

Hamid Halil Ataman'la evlendikten bir süre sonra, 1946 yılının sonbaharında eşinin Samanpazarı'ndaki muayenehanesinin bir odasında ilk muayenehanesini açar. O sıralar, bir yandan da Işıklar Caddesi'ndeki doğumevinde çalışmaktadır. Hastanede olduğu gibi muayenehanede de gece gündüz birbirinde ilginç olaylar olur. Ancak bunların hiç birinden,

kızlarının yetişkinlik dönemlerinde sordukları ısrarlı sorulara karşın, söz etmez, meslek etiğine sonu kadar uyar.

Eşini 1979'da yitirinceye kadar, otuzüç yıl sürdürdüğü muayenehanedeki çalışmaları, hastane-ev çifte sorumluluğuna bir üçüncüsünü katmaktadır. Bu konudaki zorlukları her zaman muayenehaneyle evi aynı binada, yanyana bir düzen içinde tutarak aşma yoluna gitmiştir. Bu düzen içinde bir yandan da Macar, Romen, Amerikan, Kore sefaretlerinin hekimliğini sürdürür. 1957 yılının sonunda ise Maltepe'de Onur Sokak'ta, kendi girişimiyle, üç ortaklı Tur-Nar Kliniğini açar fakat 1960 ihtilalinden sonra hastaneyi kapatmak zorunda kalır. Her zaman zevkle çalıştığını, özellikle de emekli olduktan sonra muayenehanesinde çalışmaktan büyük memnuniyet duyduğunu ifade eder. Hastalarının yanısıra zaman zaman dostları ziyaretine geldiğinde ise eşinin özenle pişirip ikram ettiği Türk kahvesini içmenin keyfinden hala söz etmektedir. Ancak kendi ifadesine göre muayenehane '*eşiyle paylaşıldığı zaman güzel'* olduğu için Mart 1979'da onu kaybettikten sonra oraya bir daha asla gitmez.

III.6.Özel Yaşamı ve İlişkileri

Çorum'dan Ankara'ya geldikten sonra tanıştığı, kendinden onaltı yaş büyük olan, Dr. Hamid Halil Bey'le sekiz ay sonra, 23 Mart 1946'da evlenirler. Daha önceleri tanışmamış olmalarına karşın ikisi de birbirlerinden haberdardır. Hamid Bey'in ağabeyi Muhlis Bey ile Şefika'nın babası Mehmet Bey çok eski dost ve dava arkadaşıdırlar, Malta'da da aynı kaderi paylaşmışlardır. Hatta, Şefika küçük bir kızken bir gün, Muhlis Bey: *bu ne güzel kız böyle, onu kardeşim Hamid'e alalım,* deyince, Muhlis Bey'in

yaklaşımından hoşlanmayan Şefika, onun bir daha evlerine gelmemesini istemiştir babasından. Çocukken gösterdiği tepki onun eş seçme konusundaki genel yaklaşımını sergiler. İleriki yıllarda kızlarına da kendi eşlerini seçme hususunda destek vermiştir.

23 Mart 1946 günü öğlen kıyılan nikahta yakasında gümüş tilki bulunan siyah bir manto giyer, bir de siyah şapka. (F-33,34) Akşam, nişanlıyken sık sık gittikleri Mutlu Lokantası'nda Tevfik ağabeyi kalabalık bir yemek daveti verir. Aynı akşam, yataklı trenle İstanbul'a giderler, Gümüşsuyu'ndaki Park Otel'e. Bir haftalık tatilde, Adalara gezi yapar, arkadaşlarını ziyaret eder, Tokatlıyan 'da yemek yerler, dans ederler. Daha sonraları da yine sık sık İstanbul'a kaçamaklar yaparlar. (F-35)

Ozanlar sokak 19 numaralı apartmanın orta katını 50 liraya kiralarlar. Her ikisinin de birer yatağı vardır, yataklar aynı odaya konur. Adalet Bakanlığı'na bağlı Çocuk Islahevi'nin hekimliğini yapmakta olan Dr. Hamid Bey, oradaki atölyeye koltuk takımı ve kitaplık ısmarlar. Üstü camlı sehpalar ve halıcı Ekmel Bey'den ikinci el İran halısı satın alırlar. Doktor karı koca tüm bunları alırken maddi bakımdan zorlanırlar. Yatak çarşaflarının patiskası iki top halinde Çorum'dan Ecz. Bedri Bilginer'lerden gelir. O zamanlar patiska yalnızca Sümerbank'ta, *muayyen miktarda* satılmaktadır. Bedri Bey hatırlı kişi olduğundan iki top patiskayı gönderebilir.

Eşiyle ilişkilerinde her zaman bağımsız/bağlı kadın kimliği sergilemiştir. Parasal kaynakların denetiminin çoğunlukla erkeklerin elinde olduğu, beslenmeden boş zamanların değerlendirilmesine kadar tüketim konusunda

erkek kararlarının geçerli olduğu bir dönemde[258] kendine ve ailesine ilişkin hemen tüm kararları kendi almış, bu durum eşi tarafından da çekincesiz ve doğallıkla kabul görmüştür. Bugün bile meslek sahibi bir çok kadının, eşi nedeniyle karşı karşıya kaldığı bir çok sıkıntıyı yaşamaksızın meslek hayatına devam etmiştir. O zamanın koşullarına bakılırsa çok iyi para kazandığı söylenebilir. Bu paranın bir kısmını kendisi için harcadığına ben inanmasam da, o inanıyor.

Bana göre, tüm *özgürlüğüne* karşın *kendine ait bir odası* olmamakla birlikte, yanlızlığı hiç sevmeyen bu kadının perdeleri çiçeklerle süslü bir odası olmuştur. İlk çocuğunun doğumundan sonra hastaneden eve döndüğünde, yatak odasının tül perdelerinin deliklerini, kocası tarafından *envai çeşit* çiçekle süslenmiş bulur. Kimi güzellikler, gündelik yaşam kavgası içinde görmezden gelinse de, bu tablo, 83 yaşında bir kadının en güzel anılarından biri olarak, hala canlılığını koruyor. Çok özel bir kocası olduğunu o da biliyor. Görüşmelerimiz sırasında, çok bilindik, bir soru yöneltiyorum:

-Bir daha dünyaya gelsen nasıl bir eşin olsun isterdin?

- *Gene baban gibi, iyi huylu bir insan isterdim. Yaş farkı nasıl olurdu bilmem ama gene onun gibi iyi ruhlu, geniş malumata sahip, eğlenmeyi de çalışmayı da seven bir insan olsun isterdim. Ama biraz daha şey, … bana biraz daha az sorumluluk yüklesin isterdim.* (F-37)

Çok fazla sorumluluk yüklenmiş olduğunun ayırdına vardığını bu sözlerle itiraf ediyor. Sabahları ev halkı uyurken ilk uyanan, akşam herkes yatmadan uykuya çekilmeyen, aileye ilişkin tüm işleri izleyen ve çözümleyen,

[258] Kandiyoti, D. Cariyeler Bacılar Yurttaşlar İstanbul: Metis Yayınları, 1996 s.46

ancak bunları zevkle yaptığını bildiğimiz Şefika Ataman, eşiyle ilgili olarak şu eklemeyi yapıyor:

- Ben Hamid'e çok iyi baktım. Ama öyle mecbur olduğum için değil. Yani severek, isteyerek baktım.

Tüm aile bireylerine karşı daima fedakarca davranmıştır. Gerek kendi ailesinin, gerekse eşinin ailesinin bireylerinin zor günlerinde her zaman var gücüyle yanlarında olmuştur.

Ağabeyleriyle ilişkileri

Kandilli Kiz Lisesi'nde okuduğu yıllara ait anılarında ikinci ağabeyi Tevfik Bey'e ilişkin şunları anlatır:

- Tefkabim de o sırada konuştuğu bir kız vardı, bu hanım da hukukta okuyordu. Halise miydi adı, unuttum şimdi. Onunla karşılaştım ama yüz vermedim. Çünkü daha görmemiştim ama duymuştum Meliha Yengemi. Bir ara nişanlanır gibi oldular, sonra ayrıldılar. Kandilli'deki kızlar anlattılar ayrıldılar diye. İki sene öyle ayrı kaldıktan sonra işte sonunda evlendiler. Bu hukukta okuyan genç hanımla arkadaşlık ettiğini duyunca ben kızdımTefkabime, Meliha Yengemi niye bıraktı diye. Tefkabime bir şey diyemiyordum ama Halise'ye terslik yapıyordum. (yaramaz çocuk gibi itirafda bulunuyor) *Sonradan Tevfik ağabeyim dedi ki bana "Bak bacım, kötü bir insan da olsa madem ki ağabeyinin yanındadır, ona öyle davranmaman icap ederdi.*

-Kızmadı yani Tevfik dayım sana?

-Yok.

-Kızmadan böyle güzel güzel söyledi ha? Senden ağabeylerin biraz çekiniyor muydu anne?

-Yook, yok. Niye çekinsin?

-Ama pekala sana kızarak söyleyebilirdi.

-Yok, yok öyle demedi.

- İzinler kimden çıkardı?

-Haa! Bir gün babam İstanbul'daydı, ben çaya gitmek istedim. Ağabeylerim itiraz ettiler, gidemez tek başına dediler. O zaman babam dedi ki; 'ağabeyleri, eğer benim kızım, gidebilir miyim, diye soruyorsa, demek ki oraya gidebilir, yoksa sormazdı!'

Sanırım bu ifade dedemden bizlere kalan en sarsılmaz mirastır.

-En sert ağabeyin hangisiydi?

- En ciddi olan ve aramızda mesafe olan Tefkabimdi. Bana birgün şöyle nasihat etti Tefkabim: hukukta okuyan bir kız arkadaşı vardı, bir subayla arkadaşlık ediyordu, onun doğumgününe davetliydik. O zaman parti demezlerdi de işte çay yapıyor, yemek veriyor neyse, çağırmışlar, Tevfik ağabeyim kendisi gitmek istemedi, "Adil'le sen gideceksiniz" dedi. Döndü, Adil ağabeyime de dedi ki benim için; "Öyle herkesle dansa kalkmasın, yalnız da pek bırakma". Halbuki ben talebeyim, benim uykum geldi, götürdüler bir odaya orada uyumuşum. Sabah uyandım ki herkes gitmiiiş. Gece bitmiş, herkes gitmiş, ben de gece elbisesiyle, yani ipekli kahverengi bir elbisem vardı, yakası... öyle galiba bir resmim de var, onu giymiştim, günlük giyecek elbisem de yok yanımda. Şeylerde, .. Hayriye'lerde, Tefkabimin başka bir arkadaşının Beşiktaş'taki evindeydi elbiselerim, orda değişmiştim üstümü, Adil ağabeyim geldi ordan aldı beni, toplantıya götürdü. Oraya gideceğim, param yok, yürüyeceğim, üstünde ipekli parti elbisesi, neydi o çayhanesi var hani, ...Emirgan'dan Beşiktaş'a kadar yürüdüm, sahilden, mahalle içlerinden yürüyerek gittim. Elbisemi değiştirdim, gittim Beşiktaş iskelesine, bindim vapora, gittim okula.

-Fuat dayım öyle değil miydi?

-*Yook, çocukluğumdan beri yanımdaydı o.*

-Yarı baba gibiydi Fuat ağabeyin ha?

-*Evet.*

-Fuat dayımın öyle terslikleri yoktu. Belki askerlikten ayrılmış olması da onu farklı yoğurmuş olabilir.

- Evet. Ziya ağabeyimle de çok arkadaştık, birbirimizi çok severdik. Sonradan zaman zaman kavga ettiğimiz zaman da Ziya ağabeyim derdi ki: Biliyor musun niye kavga ediyoruz? Biz birbirimizi çok sevdiğimiz için kavga ediyoruz.

-Peki Ziya dayımla Halide Yengem nasıl tanıştılar?

-*"Halide'yle biz aynı evde kalıyorduk, arada sırada Ziya ağabeyim de gelirdi. Halide'nin ailesi yoktu İstanbul'da, onun için ağabeylerim beni sinemaya filan götürdüklerinde "onu da alalım" derdim. Ondan sonra işte nişanlandılar. Sonra bir ara ayrılır gibi oldular, o zaman hep dedi ki: Sen getirdin tanıştırdın! Sonra düzeldi herşey.*

-Adil dayımla daha mı uzaktınız?

-*"Yok. O en küçük, onunla da arkadaştık ama ben ona çok çatardım.*

-Niye?

-*"Çatardım, ne bileyim?*

-Ayy, canım. Gücün ona yetiyordu zahir.

-*"Evet"*

-Nasıl çatardın bir anlat bakayım. Çocukluğunuzda, gençliğinizde mi çatardın, yoksa ileri yaşlarda mı?

-*"Ben okurken, talebeyken. Götürdü saçımı kestirdi, ona çattım".*

- Ah, yazık. Peki başka?

-"Orda, şeyde bir evi vardı Rumeli Kavağı'nda, kızardım niye yapıyorlar diye."

-Tamam, tamam. Yani ağabeylerine de zabıtalık yapmışsın ha?

-"Herhalde!!"

-Yani eşlerine veya nişanlılarına haksız davrandıkları zaman kızardın öyle mi?

-"Tabii tabii!!"

-Ne yapardın, nasıl kızardın? Yani böyle küçük kardeşleri gibi değil de ablaları gibi mi konuşurdun?

-"Yok, ablaları değil ama işte küçük kız kardeş. Ne bileyim, hadisesine göre, konuya göre kızardım. Tevfik ağabeyim Meliha yangemle evlendiğinde onu çok sevdim. Evlendiler, onlar Vize'de oturuyorlardı, Edirne tarafında, kalktım onların yanına gittim, Sayra doğmuştu."

-Ayyy!!! Nerede doğmuştu Sayra?

-"Hastanede. Şeyyy, ...(sıkılarak)… *Tefkabim üç gün gitmemiş hastaneye biliyor musun, kız diye.*

-Hiii! Vahh! Benim dayım mı yaptı bunu?

-Tevfik ağabeyim de askeri hakimdi o sırada. Kız diye kızmış, gitmemiş. Yine bir askeri hakim vardı, üç oğlu vardı, askeri hakimin karısı dedi ki "Çattım Tevfik Beye, istemiyorsan, beğenmiyorsan o kızı ver bana ben sana bir oğlan vereyim". Ben de çok kızdım. İlla erkek istiyordu. Yahu istiyorsa, ... cinsiyet daha ziyade erkek tarafındandır, o belirliyor yani.."

Bunu öğrenmek beni çok şaşırtıyor. Benim çocukluk penceremden göründüğü kadarıyla en toleranslı ve sevecen, kız olsun, oğlan olsun çocukları bağrına basan, ailede kimde bebek varsa o evi her gün ziyaret eden, o bebek hasta ise neredeyse bebeğin ana babasıyla birlikte

iyileşinceye kadar başını bekleyen tonton dayımın biricik kızının doğumunda sergilemiş olduğunu öğrendiğim bu tavır tabii ki çok şaşırtıcı.

-Aile içindeki kadınlardan en yakın olduğum Leyla ablamdı çünkü onu ben daha çocuk denecek yaşta tanımıştım. Meliha Yengemi (F-42) *de çok sevdim,* (kendinden beş yaş büyük olan bu yengesinin hala bayramlarda elini öpmektedir) *Halide'yi de severdim, ayrıca da arkadaş o, aynı sınıfta okuduk, aynı evde oturduk, hatta Nükhet'i de severdim. Yeğenlerim içinde de en yakın olduğum Meral.*

Yengelerine ilişkin anıları pek çok (F-43), ama her birini ayrı ayrı sevdiği yeğenlerinden söz ederken onların çocukluklarını anımsamakta. En yakın olduğu kız yeğenleri Güner (Av. Güner ARASLI) ve Meral (Dr. Meral ARASLI ÖZER), iki kızını büyütürken onun en candan destekçileri olmuşlardı. 28 Temmuz'da, Şefika ile birlikte Tevfik ve Adil ağabeylerinin de doğum günü olduğu için, hemen hemen tüm ailenin biraraya gelerek kutlanması, ağabeylerini birbiri ardı sıra kaybetmesine değin sürer. (F-44)

Kızlarıyla ilişkilerine gelince, elbette söylenecek söz, aktarılacak anı bu araştırmanın sınırlarına sığmayacak kadar çok. Bu nedenle, bu fedakar anneyi kızlarının nasıl algıladığından kısaca söz etmek, haksızlık gibi dursa da, kaçınılmaz görünüyor. Kendine duyduğu güveni ve kararlılığıyla, gelişmiş adalet duygusuyla etkilemiştir önce ablamla beni. Çevresindekiler için yaşamı kolaylaştıran fakat o ölçüde de kendini yıpratmasına yol açan sorumluluk duygusu çoğu zaman isyan etmemize neden olurdu. Temelde evlilikte sorumlulukların eşit şekilde paylaşılmasına inansa da geleneksel eviçi görevlerini, eşinin paylaşma önerilerine karşın eksiksiz bir şekilde üstlendi. Kendi gibi kızlarının da evlense ve çocuk doğursa bile, eşlerinin onlara "bakma yükümlülüğü"[259] taşıması fikrini hiçbir zaman benimsemedi. Çocukluğumuzda annemin her yerde gözü kulağı olduğunu, hatta uzun/uzak yolculuklara gittiğinde bile bizi oralardan izlediğini duyumsardık. Çok kolay parlayan, kimi zaman *çevrenin* etkisine gereğinden çok kapılan, toplumsal kurallara oldukça sıkı bağlarla bağlı bu kadın kin ve küskünlük bilmez. Mina

[259] Tekeli, Şirin. Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat İstanbul: Birikim Yayınları, 1982 s.XII

Urgan'ın Bir Dinazorun Anıları adlı kitabında *Dinazor Şefika* diye andığı annesi Şefika Hanım için yazdıkları bana hiç yabancı gelmemekte: "*Şefika ile aynı evi paylaşmak çok ilginç olmakla birlikte, fazlasıyla heyecan vericiydi. Sönmüş ama beklenmedik bir anda yeniden patlayabilecek bir yanardağın kraterinde yaşamaya benzerdi biraz."*

İki kaburgasının alınarak, daralan yemek borusunun genişletildiği 1967'de İngiltere'de gerçekleştirilen akalasia ameliyatı, omuriliğindeki, geçici kısmi felc olmasına sebep olan iyi huylu ur nedeniyle 1977'de İsviçre'de geçirdiği meningiom ameliyatı gibi başından geçen dokuz ağır ameliyata karşın her zaman ayakta durmayı başaran, her an koşturan, kimi zamanlar fedakarlığı ve ilgisiyle bizi isyana sürükleyen bu kadının kızlarıyla olan ilişkisini Perihan Mağden'e ait şu satırlarda bulmak mümkün: "*Annemle inanılmaz bir aşk ve nefret salıncağında sallandık. Birbirimizsiz ve birbirimizle yapamadık. … İşte böyle bir kabile var. anaları herşeyleri olan, bütün derdi anaları olan kadınlar kabilesi. Analarının parça parça doğradığı, sonra da tek tek diktiği kadınlar. Analarıyla didişerek, savaşarak, kan gövdeyi götürerek büyüyen kadınlar. … (İnsanın) annesiyle derdini halletmesi için bir ömür yetmeyebilir. Birkaç reenkarnasyon dahi gerekebilir. … Zor anaların zor kızları. İngilizce'de bir laf vardır. "If it ain't kill you, it will make you stronger" diye. Bizim analarımızla ilişkilerimiz böyle biraz. Öldürmemiş. Hayır! Hiçbir şeyimizi. Bizi güçlendirmiş. Belki gereğinden fazla. Ama olsun. Neysek, analarımız yüzünden. Kesinkes anaların mahsulü bir takım kadınlar. Öyle tuhaf, tekin olmayan bir kabile. Birbirini görünce tanıyan. Birbirini çok uzaklardan bir yerlerden bulup çıkaran. İşte, aynı kumaştan dokunmuş*

kadınlar. Belalı analarla kanlı savaşlar kumaşından. Bu kumaşın her ilmeğinde kan, gözyaşı ve sahicilik var. Aşk ve nefret var."[260]

Sahiden de böyle bir ilişki. Annemle bugün hala *didişiyoruz* ! (F-45)

Yolculuklar

Öğrencilik yıllarındaki zorlu yolculuklara karşın seyahat etmeyi her zaman çok sevdi. Çocukluğumuzda birkaç günlük tatilde sık sık İstanbul'a gidilirdi. Dokuz-on saat süren bu yolculuklarda, eski yol üzerindeki küçücük bir aşevinde sahanda yumurta yenirdi. Yine sık sık Kızılcahamam'a gidilir, Ethem Efendi'nin otelinde kalınırdı. Aile bireyleri ve arkadaşlarla, kalabalık bir grup halinde gidilen otelin odalarının açıldığı büyük salonda soba yakılır, karlar altındaki çam ormanında yürüyüşlere çıkılır, şiirler okunurdu. Yine birkaç arabayla yola çıkılır, konvoy halinde güneye, örneğin Samandağ'a gidilir, ipek kumaş alınırdı.

-Afrika hariç bütün kıtaları gezdim, en çok da doğu Asya'yı, Uzak Doğu'yu. Bir seferinde Beyrut'tan başladık, İran, Bangkong, Singapur, Sydney, Filipinler, Japonya'da Tokyo, Osaka, sonra Hongkong, Hindistan'da Yeni Delhi, Agra, Bombay, sonra Karaçi, Pakistan'a geldik. Sonra İran'a tekrar geldik, döndük Türkiye'ye. 1967'de filan, o seyahatte yirmiiki değişik uçağa bindik. Sonra 66'de galiba, kendi paramızla Amerika'ya gittik nisaiye grubuyla. Kennedy havaalanına indik, beş gün NewYork'ta kaldık, ilaç firmalarını, laboratuvarları gezdik, sonra Boston'da üç gün kaldık, üniversite hastanelerini dolaştık. Kanada'ya geçtik, Niagara Falls, şu bizim Atakule gibi kulede lokanta var, dönüyor. Sonra asansörle şelalenin altına indirdiler, başımıza kağıt başlık koydular -sonra herkes atsın diye- üstüne başlıklı

[260] Mağden, Perihan. "Kedi desenli lacivert pijama" Radikal, 17 Şubat 1999 Çarşamba s.4

muşamba giydirdiler, ayağımıza çizme, çünkü sular damlıyor, önümüzden şelale akıyor, biz arkadan onu seyrettik. Sonra Hamilton, Toronto, sonra yine Niagara. Geçtik Amerika'ya. Pitsburg'a, Philadelphia'ya gittik, yine NewYork'a geldik, İngiltere üstünden döndük Türkiye'ye. Uzak seyehatlere Hamid gelmezdi, ama Avrupa'ya geliyordu. Romanya, Avusturya, Çekoslavakya…hemen her sene arabayla giderdik.

Babamın *uzak yolculuklara* onunla birlikte gitmemesinin nedeni annemin uçak kaygısından kaynaklanmaktaydı, hiç değilse biri çocukların yanında kalmalıydı.

Eşini yitirdikten, çocuklarını hatta torunlarını büyüttükten sonra, yani *sorumluluklarını yerine getirdikten* sonra hala yapabileceği çok şey olabilirdi. En azından kurucu üyelerinden olduğu Yardım Sevenler Derneği'nde çalışabilir, sağlığı izin verseydi, enerjisini yine *olumlu işlere* yöneltebilirdi. Oysa gözlerinin durumu okumasını, kulakları ise dostlarıyla rahat iletişim kurmasını engelliyor. İsviçre'de diş hekimi olarak çalışan büyük kızı Turunç'un, 1997 yılında eşini kaybetmesi üzerine, *ona destek olmak amacıyla* birkaç aylığına ziyaretine gidebiliyor. Son yirmi yıldır kendini "*ben artık doktor değil, anneannneyim"* diyerek tanımlayan, çalışma yaşamından arkadaşlarının ve dostlarının ise "Onun sözü senettir" şeklinde nitelendirdiği Dr. Şefika Ataman'ın şimdi en büyük mutluluğu, çocukluğunda yarım bıraktığı müzik tutkusunun torunlarında devam ediyor olmasıdır.

IV. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kadınlar geçmişin izini sürmeye henüz, çok kısa süre önce başladılar. Esas itibariyle, yaşamöyküsü türünde ürünler çok geniş olanaklara sahip

değildir. Düşüncenin ifade edilmesi hususunda sergilenen çekingenlik, düşünce özgürlüğüne getirilen görünür görünmez kısıtlamalar, kaynakların azlığı, mektup, günlük, anı, jurnal, özyaşamöyküsü ve arşive gereken özenin gösterilmeyişi, kimi konuların şimdi bile tabu sayılması, yayınevlerinin bu türe yeterli önemi vermemesi yaşamöyküsü türünün geniş olanaklara sahip olmamasının nedenlerini oluşturmaktadır. Son yıllarda feminist tarih yazımına ivme kazandıran etmen akademik kariyer elde etme tutkusu değil, kadınların ezilen cins olarak bugünkü yaşantılarını değiştirme kararlılığıdır.[261] Bu çalışmanın konusu, birinci bölümde ifade edildiği gibi, kadınlara ait bir tarih oluşturulmasına katkıda bulunmak üzere, farklı alanlara savrulmuş yaşantı parçacıklarının bir gün bir araya getirilmesi çalışmalarına hizmet etmek üzere seçilmiştir. Tezin temel amacı, döneminin kazanımlarından yararlanarak eğitim görmüş, 1940'dan başlayarak uzun yıllar kamusal alanda hizmet vermiş bir kadın doktorun, Dr.Şefika Ataman'ın yaşamöyküsü üzerinden erken cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin oluşumuna ilişkin ipuçlarını araştırmaktır.

Mevcut tezin birinci bölümünde yaşamöyküsünde geleneksel yaklaşım, tarihsel gelişimi ile birlikte ele alınmıştır. Geleneksel yaklaşımın eleştirisi ve kadın çalışmalarında yaşamöyküsünün öneminin irdelenerek yorumcu yaşamöyküsünün feminist çalışmalara eklemlenişi üzerinde durulmuştur. Aynı bölümde niteliksel araştırma tekniklerinin, özellikle de derinlemesine görüşme tekniğinin bu amaçla nasıl kullanıldığı açıklanmıştır.

[261] Akgökçe, N. a.g.m. s.35

Tezin ikinci bölümü, araştırma öznesinin çocukluk evresinin ardalanını tanımak, gelişim çizgisini izleyebilmek üzere, ailesinin yaşadığı ortam olan Azerbaycan'da durum ile bu topraklardaki kadın hareketi, miras aldığı tarihsel/toplumsal/kültürel bağlamı gösterebilmek üzere ele alınmıştır. Çarlık Rusyası'ndaki Türk kadın hareketinin, bu tarih kesitinde yaşanan Birinci Dalga Feminist Hareket'ten etkilendiği, bünyesinde bu dalganın Rusya topraklarındaki yansımalarını barındırdığı kesindir. İlgili bölümün üçüncü aşamasında, tüm dünyada yaşanmakta olan kadın hareketinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki açılımları kısaca gözden geçirilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin oluşumunu etkileyen toplumsal, siyasal etmenler, bu dönemin sınırları ve dönem kimliğinin oluşumunu etkileyen zihinsel ve kurumsal yapılarla birlikte irdelenmiştir. Tezin, ayrıntılı bir biçimde ele alıp gösterdiği gibi Cumhuriyet'in yarattığı vatandaş kimliği bir ulus yaratma düşüncesiyle eşanlamlı ve eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Kökeninde Aydınlanmacı bir akılcılık ve ona eklenmiş bir pozitivizm yatmaktadır. Kadın kimliğinin yurttaş kimliği içinden incelendiği bu aşamada, özellikle ulusal eğitim aracılığıyla toplumsallaştırılmış olan merkeziyetçi anlayışın benimsenmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kimlik devletin bekası için yaratılmıştır. Genel olarak devletin ve egemen ideolojinin belirlediği yönlendirmeyi kabul eder. Kuşkusuz toplumu oluşturan herkes için geçerli olan bu hususlar kadınlar için ayrı bir konum oluşturmaktadır. Bu yanıyla ele alındığında cumhuriyet dönemi kadın kimliğinin eklektik bir yapıya ve katmanlı bir dokuya sahip olduğu görülmektedir. Kimliğin temel özellikleri bir yandan modernleşmeye dayandırılmış bir yandan da kadın kendisi için

hazırlanan toplumsal rolleri benimsemeye ve kabul etmeye zorlanmıştır. Bu roller de onun ulusal eğitim politikasından yararlanarak toplumsal planda öne çıkmasını, medeni ve siyasal haklara kavuşmasını sağlarken, gerçek anlamda özgürleşmesini engelleyecek görev ve sorumlulukları da içermektedir. Çünkü, haklar temelinde özgürleşmiş cumhuriyet kuşağı kadınlar, bu hakları kullanma ve bağımsızlaşarak birey olma sürecinde toplumsal kurumların denetimi altında tutulmak istenmektedir. Dahası, feminist politik teoriye göre "toplumsal cinsiyet" ve "devlet" arasındaki ilişki evliliği düzenleyen yasalarda yer alan "karı kocanın görevleri"nin tanımından çıkarsanabilmektedir. Bu görevlerin tanımlandığı yasalar aracılığıyla devlet, özel yaşamı disiplin altına almaktadır.[262] Kuruluşu izleyen kısa sürede sağlanan önemli kazanımlar, bu dönem kadınlarının ileri hak taleplerinden vazgeçmelerini beraberinde getirmiştir. Bu durumda çalışma yaşamına katılan, Watts'ın *çifte sorumluluk taşıyan kahramanlar* [263] olarak adlandırdığı kadınların gerek kamusal yaşamda gerekse özel yaşamda denetim altında tutulmasına tekabül etmektedir[264]. Bilindiği gibi bu kuşak kadınlar, erkek bakış açısını içselleştirdiklerinden, cinsiyetlerinden dolayı herhangi bir engellemeden yakınmamaktadırlar.[265] Bu bağlamda yapılan saptamada, Dr. Şefika Ataman'ın, doğrudan sorulduğunda, aile içinde, eğitim döneminde ve çalışma yaşamında ayrımcılıkla karşılaşmadığını açıklamasına karşın,

[262] Vogel, Ursula. "The State and the Making of Gender : Some historical legacies" Gender, politics and the state eds. Vicky Randall, Georgina Waylen London & NY:Routledge, 1998 s.29
[263] Watts, Carol. "Time and the Working Mother" Radical Philosophy 91 September/October 1998 s.6
[264] McIntosh, Mary. "Dependency Culture? Welfare, Women and Work" Radical Philosophy 91 September/October 1998 s.2
[265] Durakbaşa, Ayşe. "Cumhuriyet döneminde modern kadın ve ..." 75 yılda kadınlar ve erkekler içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1998 s.33

görüşmeler sırasında erkek meslektaşların kadın hekimlere yönelttiği olumsuz tutumu içtenlikle ve eleştirerek anlattığı görülmektedir.

Sonuç itibariyle cumhuriyet kadını giderek gelenekselleşmiş bir anlayış içinde modern ve muhafazakar, özgür ve denetimli, Batılı ve gelenekçi, laik ve tutucu olmak gibi ikili karşıtları bünyesinde barındıran bir kimliğe sahip olmuştur. Bu dönem kadınının "*iyi eş, fedakar anne*" özelliklerini önde tutmak koşuluyla geliştirdiği kimlik, içselleştirdiği rol kalıbı Atatürk'ün sözlerinde açıkça tanımını bulmaktadır: "*Türk kadını iyi valide olmalı, hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar*".[266] Bugünkü süreç bu olgunun kavranması ve cumhuriyetin kazanımlarından herhangi bir ödün vermeksizin onları yeni boyutlara taşıma sürecidir. Tezin ikinci bölümünde ayrıca cumhuriyet kuşağı kadınlardan örneklerle birlikte Türk kadınlarının sağlık alanında varoluşlarının gelişimi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise kimliğini büyük ölçüde erken Cumhuriyet döneminde oluşturmuş olan Dr. Şefika Ataman'ın yaşamöyküsü aktarılmıştır. Daha önceki bölümlerde koşulları saptanmış olan bu dönemde "çok katmanlı kimlik" olarak nitelendirilebileceğimiz, bir dizi ikili karşıtlığı aynı bünyede barındıran kimliğin nasıl oluştuğu sergilenmiştir. Modern ve Batılı ama gelenekçi hatta zaman zaman tutucu, bağımsız ama bağlı, laik fakat müslüman bir kimliği sergileyen bu bölüm, esasen toplumun bugüne kadar

[266] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları 1, 1959 s.151

geçirdiği siyasal, kültürel ve toplumsal evrimin de dolaylı bir dökümünü sunmaktadır.

Bu çerçeve içinde bakıldığı zaman, bugün aşılmak istenen kadın kimliğinin özelliklerinin erken cumhuriyet döneminde hazırlandığı sonucu elde edilmektedir. Bu dönem, kadına önemi ve vazgeçilmezliği tartışma götürmeyecek kazanımlar sağlamıştır. Bununla birlikte kadın kimliğinin yurttaş kimiliğinin kapsamı içinde ele alınmış olması ve *Cumhuriyet seçkinlerinin "medeniyet arzusu"*[267] çerçevesinde oluşturulmaya çalışılması ya da *kuruluş döneminin seçkin kadın yaratma politikası*[268] kadın kimliğinin kendi içinde tıkanmasına yol açmıştır. Bu durum salt Türkiye'ye özgü olmayıp, Aydınlanmacı geleneğe yaslanan bir modernite arayışının sonucudur.

İçinde bulunduğumuz dönemin küreselleşmeye eklemlenen anlayışı yeni bir kimlik tanımı üzerinde durmaktadır. Üzerinde çalışılan en önemli proje, çoğulcu bir demokrasi kurmaktır.[269] Başka bir deyişle, yeni demokrasi anlayışı çoğulculuk ve çok kültürlülük esasına dayanmaktadır.[270] Bu demokrasi, herkesin kendini farklılık esası üzerinde tanımlayabileceği bir yapılanmayı öngörmekte, birörnekleştirici (homojen) bir kimlik anlayışını değil, çoğul (plural) kimlik anlayışını kendisine hedef almaktadır. Burada *fark* ve *öteki* kavramları ağırlık kazanmaktadır. Bu anlayış *ötekinin* kabulünü bir temel koşul saymaktadır. Aynı şekilde çokkültürlü (multicultural) bir ortamda

---

[267] Kadıoğlu, A. a.g.e. 1998 s.121

[268] İlyasoğlu, Aynur. "Cumhuriyetle Yaşıt Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarında Kadınlık Durumları, Deneyimler, Öznellikler" 75 yılda kadınlar ve erkekler ed. A.B.Hacımirzaoğlu İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.193-200

[269] Clark, Gordon. Multiculturalism, difference and postmoderism Melbourne: Longman, 1993 s.62

[270] Clark, G. a.g.e. s.65

çoğul kimliklerin kendisini göstermesi ve kişinin kendisini birden çok ögeyle tanımlaması doğal kabul edilmektedir. Bireyliğin özgürce seçilmiş bir kimlik tanımı etrafında gelişebileceği varsayılmaktadır.[271] Tezimiz açısından bütün bu olguların üzerinde kesiştiği asal nokta ise kadın kimliğidir.

Yirminci yüzyılda modernitenin aşılması sürecinde en önemli katkılardan biri feminist politikalar ve kadın çalışmaları tarafından yapılmıştır. Modernitenin okul, aile, askeriye, hastane, hapisane, iletişim ortamları gibi kurumlar aracılığıyla kurduğu denetim yapıçözüm aracılığıyla ortaya çıkarılmıştır. Feminist çalışmalar da bu doğrultuda önemli bir yol katedilmesine yol açmıştır.[272] Aile ve evlilik gibi mikro iktidar alanlarından makro iktidar alanlarına açılırken tutum ve anlayış yönünden bir değişiklik olmadığı feminist araştırmalar tarafından saptanmıştır.[273]

Kadın kimliğini yeniden tanımlamak tekil bir süreç olarak gelişmemiştir. Batı metafiziğinin bir erkek egemen yapıyla bütünleştiği, tezimizin ilgili bölümlerinde ortaya konmuştur. Türkiye'de ise bir yandan Aydınlanmacı gelenek eksenine oturmuş modernleşme süreci tamamlanmaya çalışılırken geleneksel, feodal ilişkiler çerçevesinde kadının aile içinde ikincil konumu korunmakla birlikte, onları kamusal yaşamdan uzak tutan katı kalıplar kırılmıştır. Türkiye'de demokratikleşme ve modernleşme doğrultusundaki atılımların en önemli simgelerinden biri kadın kimliği olagelmiştir.

---

[271] Barker, Benjamin. Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995 s.31

[272] Stuart, Andrea. "Feminism: Dead or Alive" Identity: Community, Culture, Difference ed. J. Rutherford London: Lawrence & Wishart, 1998 s.28-42

[273] Mouffe, Chantal. "Feminism, citizenship, and radical democratic politics" Social Postmodernism: Beyond Identity Politics ed.L.Nicholson, S.Seidman Cambridge Cambridge Uni. Press, 1996 s.315-31

Bu doğrultudaki atılımlar yerleşik tüm kültürel, toplumsal ve siyasal yapının köklü eleştirisini de bünyesinde barındırmaktadır. Bugünkü toplumsal ve siyasal arayışlar kadın çalışmalarının önerilerinden ve eleştirilerinden bağımsız değildir. Gerek kadın hareketi, gerekse kadın çalışmaları bir yandan Batı metafiziğinin ve erkek egemen iktidar anlayışının kadına dönük temel kabullerini yıkarken bir yandan da yeni bir demokrasi anlayışının doğmasında öncü bir rol oynamıştır.[274] Yeni feminizm bu eleştirel çerçeveye oturtulmuş yeni bir kimlik tanımı geliştirmeyi öngörmektedir. Türkiye'de de kadın hareketinin katkısıyla, erken cumhuriyet döneminin sağladığı kazanımlara aykırı olmayan, onları dışlamayı öngörmeyen fakat onların sınırlarını ve tanımlarını yeniden biçimlendirmeyi esas alan bir yaklaşım gelişmektedir. Bu yeni bir demokrasi arayışıdır. Kadın çalışmaları alanında yapılacak araştırmalarla, verili kalıpları kırabilen sıradışı kadınların yaşamöykülerinin belirlenmesine gereksinim vardır. Kadın çalışmalarının sağlayacağı en önemli kazanım, kadının verili bir kimliği kabullenişinden, kendisinin özgürce tanımlayabileceği bir kimliğe geçişi sağlayabilmesi olacaktır.

Kimlik yaşam boyu değişebilen ve gelişebilen bir kavramdır. Bu noktada, Dr. Şefika Ataman'ın on yıl öncesine kıyasla bu gün feminist akıma ve hak taleplerine daha yakın durması önemli bir göstergedir.

Şefika Ataman, ailesinin ve kendisiyle aynı kültürel kökenden olan eşinin oluşturdukları ortamda, bir halkın yeniden doğuşunun yaşandığı dönemde, kurucu ideolojinin, bir çok ülkeden önce sağladığı haklarından yararlanarak bağımsız ama bağlı kimlik geliştirmiştir. Dr. Şefika Ataman'ın

[274] Valdivia, Angharad. Feminism, Multiculturalism and the Media: Global Diversities Thousand Oaks: Sage Publications, 1995 s.52

yaşamöyküsünün zorlu bir mücadeleyle kazanılmış aşamaları, Türkiye'deki kadın kimliğinin oluşumunda nelerin başarıldığını gösterdiği kadar bundan sonra nelerin başarılacağını gösteren bir toplumsal-kültürel tutanak niteliğindedir.

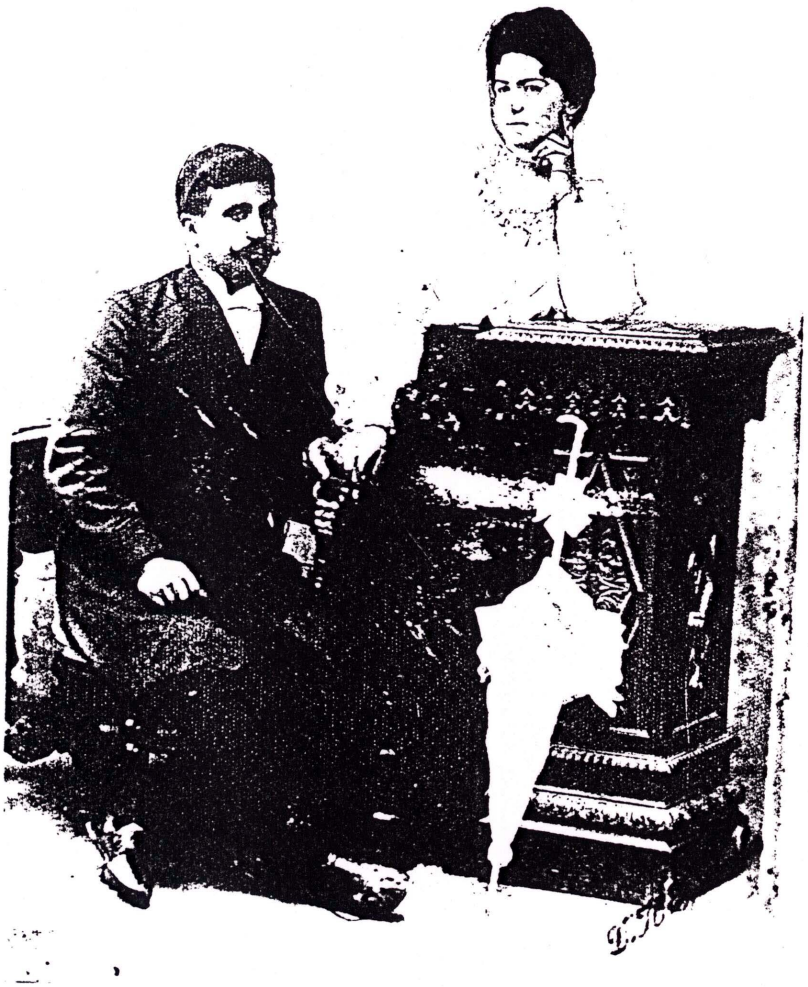

1 – Anneannesi Melek Hanım ve dedesi İsmail Bey
Erivan, 1875

2 – Annesi Rukiye Hanımın genç kızlığı
ca 1901

3_ Rukiye Hanım yerel giysisiyle Erivan, 1904

4_ Rukiye Hanım kızkardeşiyle Dereçiçek, 5. IX. 1904

5- Babası Mehmet Bey sürgünden döndükten sonra çekilmiş aile fotoğrafı (yukarıda) Fuat, Tevfik, (aşağıda) Adile, Mehmet Bey, Ziya, babannesi Hacer Hanım, Şefika, Hacer Hanımın ağabeyi Ali Naki Bey Kars, ca 1922

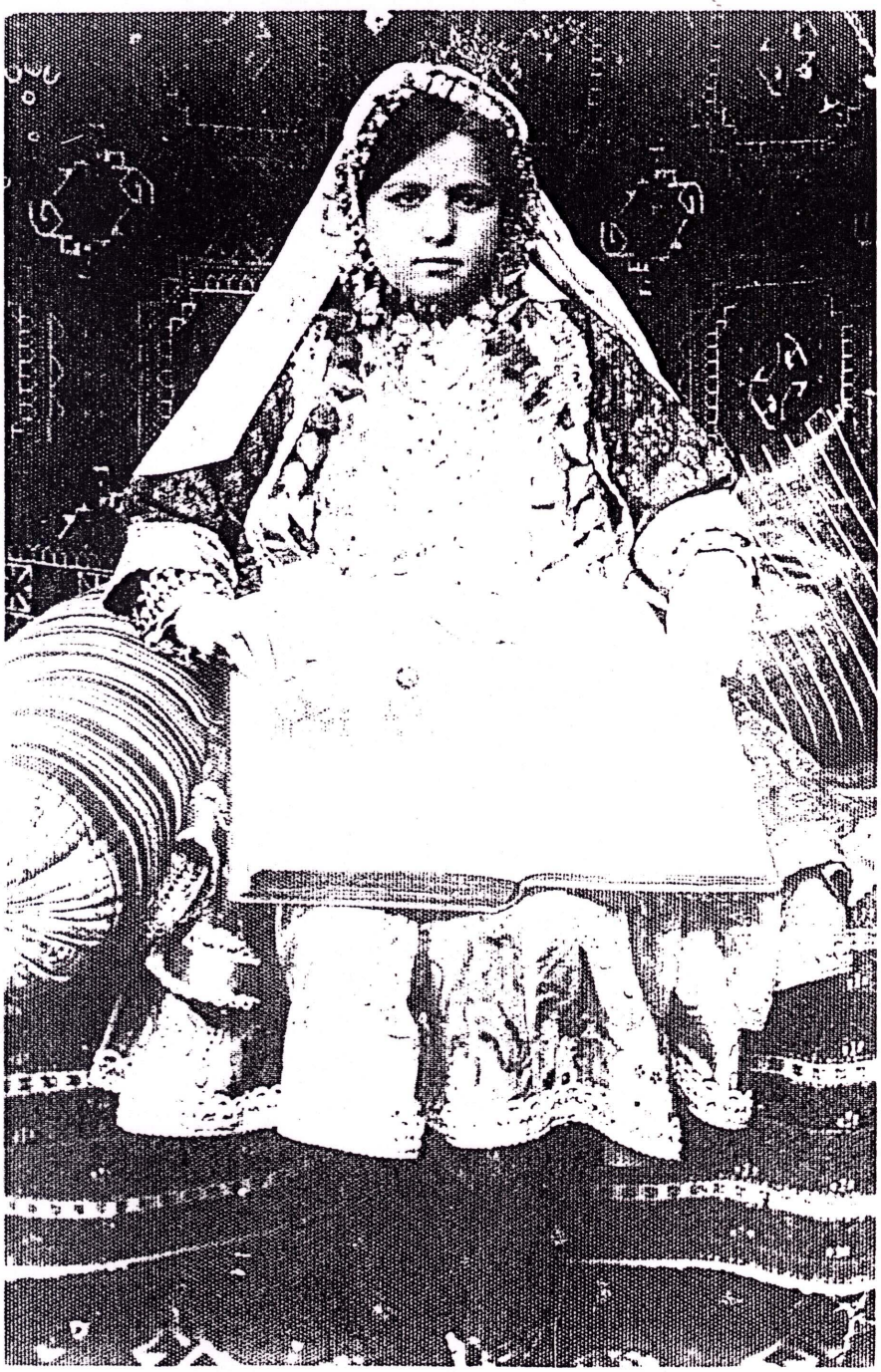

6_ Şefika ilk okul çağında yerel giysileriyle
Kars, ca 1927

7_ Gençkızlık çağı Kars, 1928

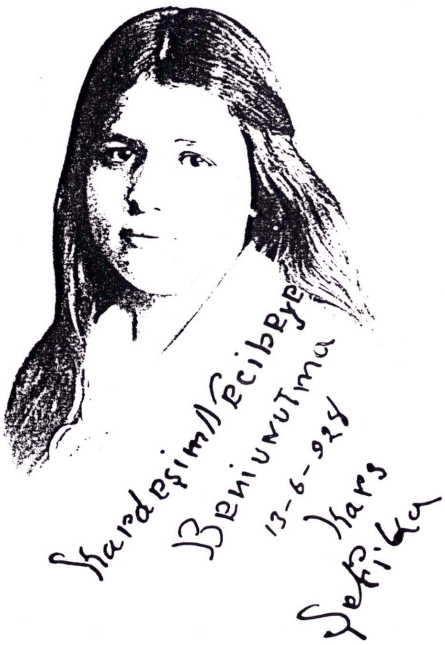

8_ İlkokul arkadaşı Necibe Hanım'a
verilmek üzere imzalanmış
"Beni Unutma"
Kars, 13.6.928

9_ Kars Orta Mektebi: 11 kız öğrenci arkadaşları ve muallimleriyle
" Muammer, Necibe, Yıldız, Şefika(4), Hacer, Şerefnur, Pakize, Lamia,
Neyire, Müşerref, Meliha 1929

10_ Şefika ve
Pakize (ANIT)
Kars, 1930

11_ Kars Orta Mektebi kız öğrencileri idman dersinde
7.12.1929

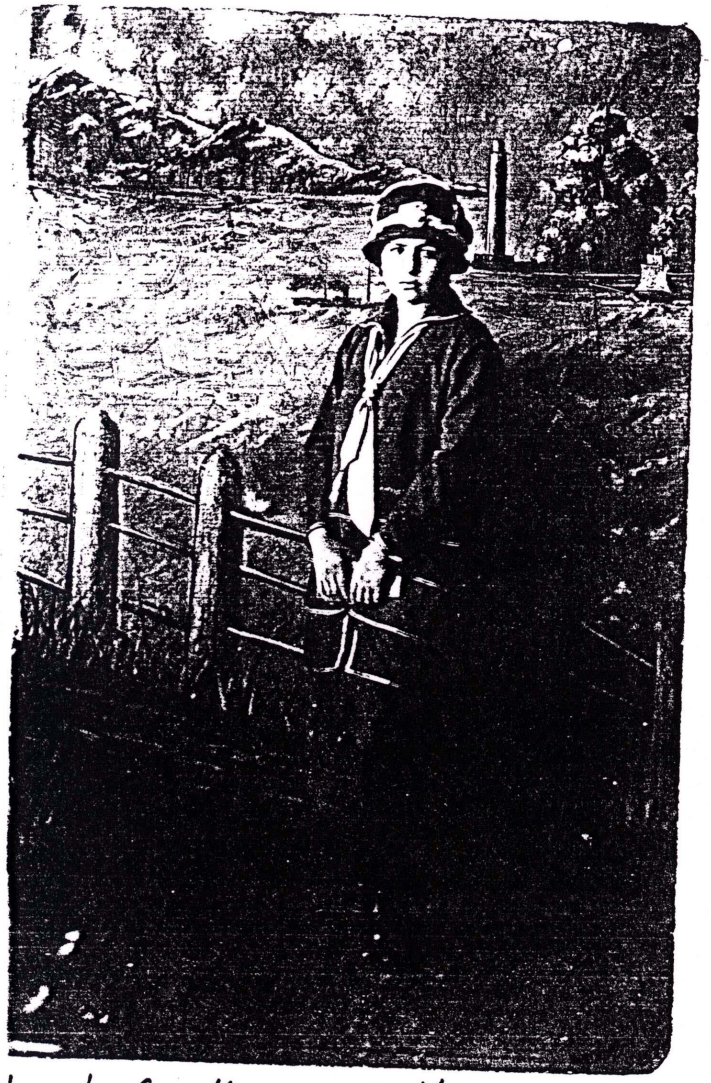

12_ Orta okul yılları Kars, 1930

13_ Kars Orta Mektebi kız öğrencileri 19 Mayıs kutlamalarında
19.5.1930 Foto Fuat

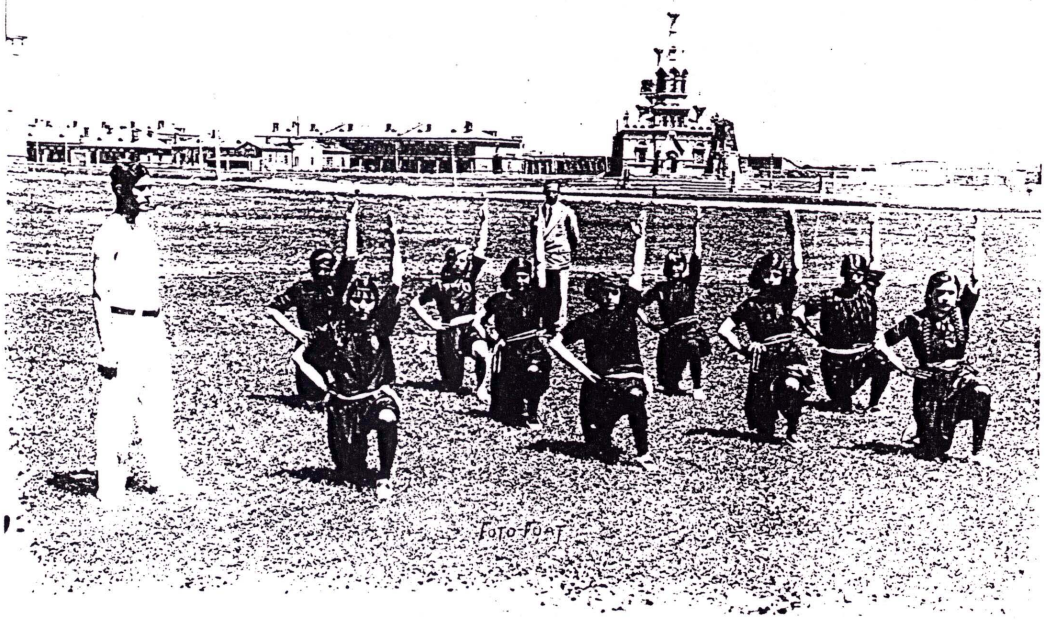

14_ 19 Mayıs kutlamaları Kars, 19.5.1930 FotoFuat

15_Adil, Tevfik, Şefika, Ziya İstanbul, 1.1.1932
Foto Rekor, Beyoğlu

16_ Müşide, Şefika, Havva, Mübeccel Kandilli, 19.11.932

17_ "Sevgili Yuvama" Kandilli, 12.4.933
Foto Andziomenos

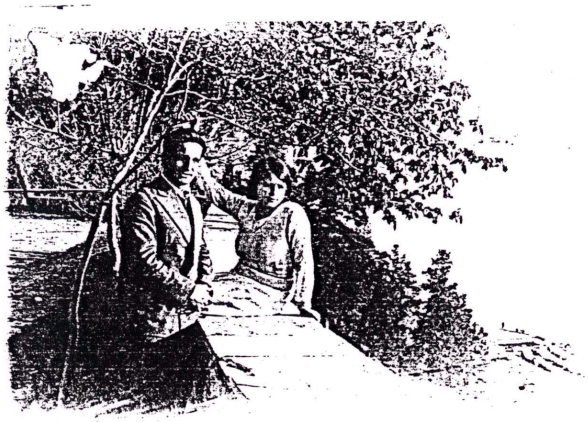

18_ Kandilli'nin bahçesinde ağabeyi Ziya ile
1932 yazı

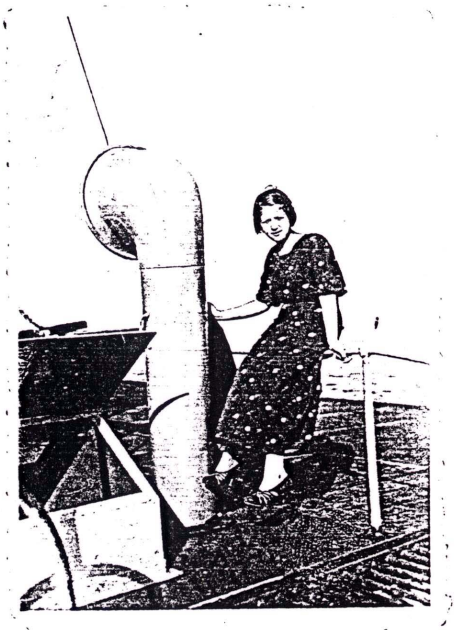

19_ Kars'a yaz tatiline giderken
İstanbul_Trabzon arasında
gemide 1932 yazı

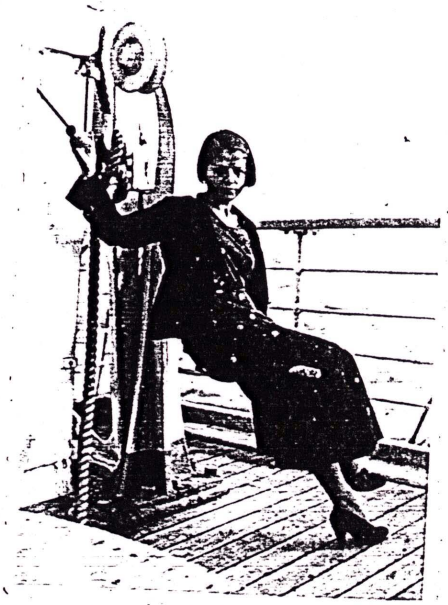

20_ Kars'a tatile giderken gemide
1932 yazı

21_ Kandilli Kız Lisesi bahçesinde, lise son sınıfta arkadaşlarıyla 1933 kışı

22_ Kandilli Kız Lisesi'nden bir grup izci
Türk Ocağı binası önünde Ankara, 29.X.1933

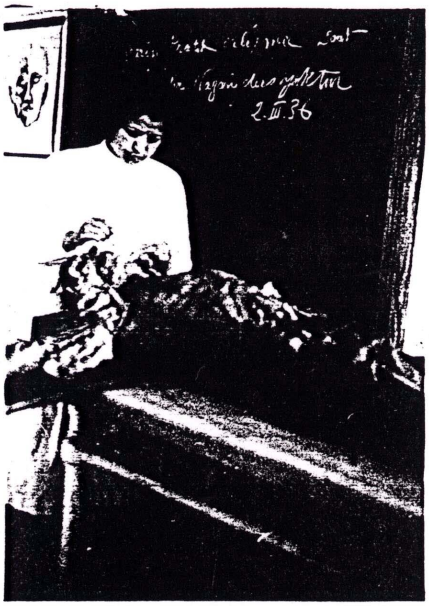

23- Şefika Arashi kadavra dersinde
2.III.36

24- Tevfik, Şefika ve Adil
"Evimize" 4.3.936, İstanbul
Foto Rekor, Beyoğlu

24- Yuvama, Şefika Arasta

25- "Yuvama, Şefika Arasta" 24.3.936
Foto Rekor, Beyoğlu

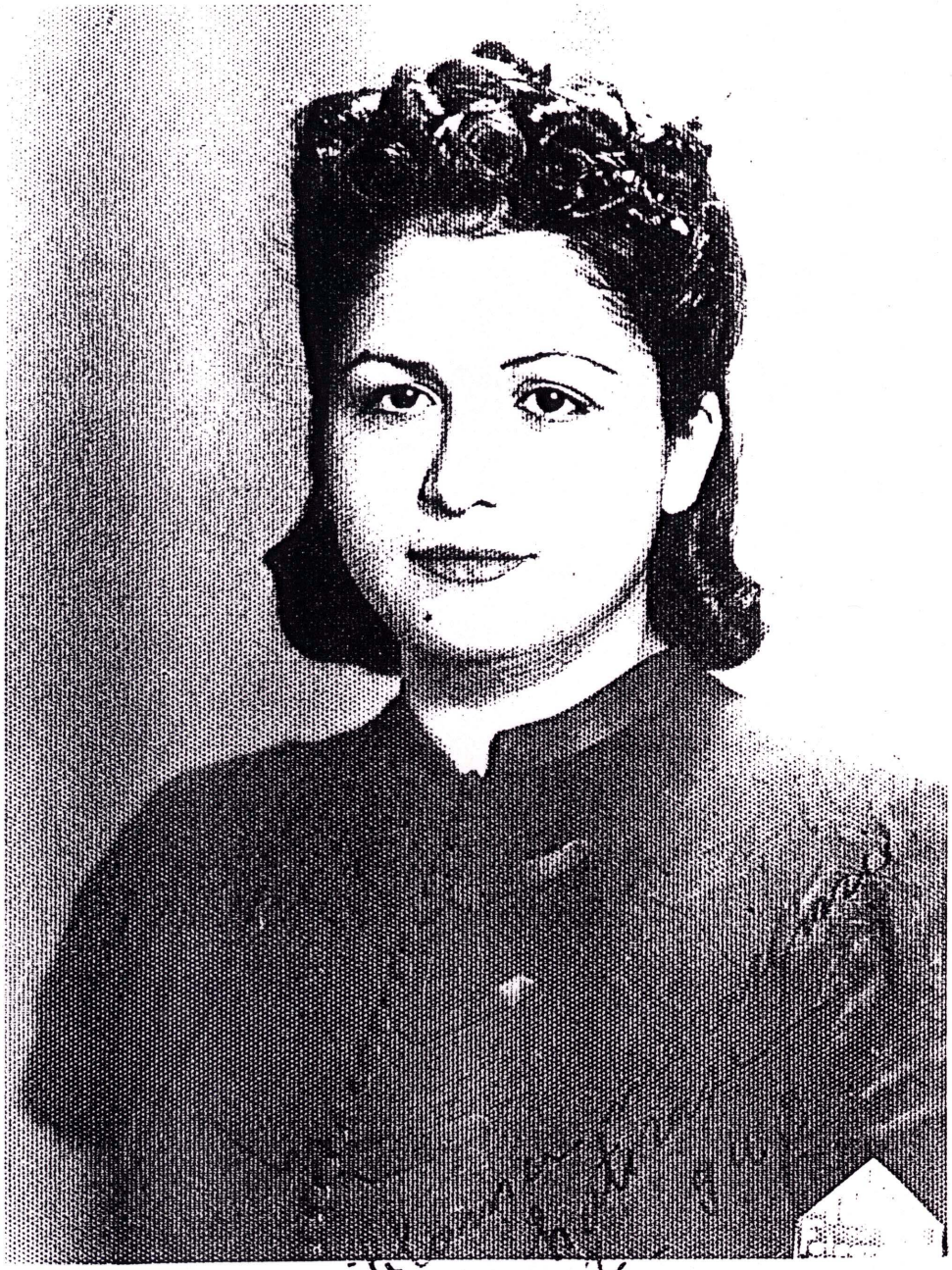

26 – Tıp Fakültesi'nden mezuniyet
"Diploma merasimi hatırası" 6.7.940
Türk Fotoğraf Evi

27- Haseki Hastanesi'nde ihtisas döneminde sınıf arkadaşı Halide (ARASLI) ile birlikte 29.8.1941
Foto Galatasaray, Beyoğlu, İstiklâl Cad. 265

28- "Biricik Ablama", 1941 yaz hatırası
30.8.1941, Foto Galatasaray

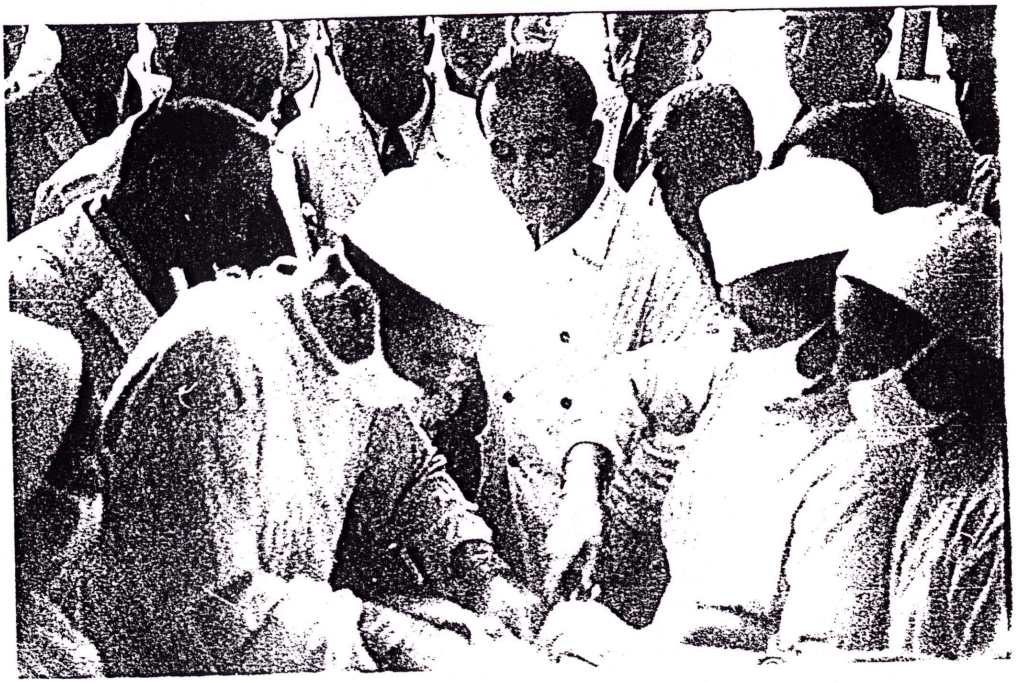

29_ İhtisas döneminde, Haseki Hastanesinde bir ameliyat sırasında 1943

30_ Operatör Doktor Şefika Arasl
Çorum Doğumevi, 1944

31_ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, Mevhibe Hanım ve Özden Hanımlarla birlikte Doğumevini ziyaretinde Dr. Zekai Tahir Burak, eşi Adalet Hanım ve Dr. Şefika Ataman karşılıyor 1946

32_ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü seyirleri gezerken 1946

33_ Balayında
"Sevgili Ablacığıma"
İstanbul
28.3.1946
Foto Sabah

35_ Bir İstanbul kaçamağı 23.4.1946

Kardaşımız Kadın hastalıkları uzmanı Dr. Şefika Araslı ile Kulak uzmanı Dr. Hamid Ataman'ın 23/Mart/946 Cumartesi günü saat 12 de Ankara Belediye Evlenme salonunda yapılacak nikâh törenine sayın eşinizle şeref vermenizi saygılarımızla arzederiz.

Mublis Ataman

Tevfik Arasl

34_ Nikâh davetiyeleri

36_ Ankara Palas'ta bir çayda 1958

37_ Ataman'lar bir düğünde
Ankara, 19.VII.1969

38_Karadeniz'de kısa bir tatil 1958
Foto Deniz, Akçakoca

39_Düden Şelâlesi Antalya, 24.3.1967
"Kendi mecnundan füsun, aşıklık istidadı var
Asıl aşığı sadık menem, Mecnun'un ancak adı var"
Foto Enver Arasla

40_ 8 Mayıs 1965, Cumartesi Ankara Doğan Foto Ajansı

41- Büyük kızı Turunç'un sezaryenle dünyaya gelişinden sonra eşi Hamid Ataman tarafından çekilen fotoğrafı Ankara Numune Hastanesi, 8 Nisan 1948

42 - Tevfik ağabeyinin eşi Meliha Ataslı ile
Ankara, 1956

43_ Yengeleri Melika, Leyla, Halide Arasla ile
Ankara, 1961

44_ Tevfik, Şefika ve Adil doğum günlerini kutlarken
kardeşleri Ziya ile birlikte
28_Temmuz.1978
Bayramoğlu

45_ Kızı Turunç'un evinde
Zürih, 1998

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin. **Kum Saatini İzlerken.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1998

Abadan-Unat, Nermin. "Toplumsal Değişme ve Türk kadını (1926-1976) **Türk Toplumunda Kadın** içinde Ed.N.A.Unat. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1979

Akgökçe, Necla. "Ortak Geçmişi Birlikte Kurmak" **Tarih ve Toplum Cilt 31, Sayı 185** içinde İstanbul: İletişim Yayınları, 1999 s.32-35

Aldridge, Judith. "The Textual Disembodiment of Knowledge" in Research Account Writing" in **Sociology Vol.27 NO:1** ,1993

Alpern, Sara. **The Challenge of Feminist Biography: writing the lives of modern.** Urbana: Amer University of Illinois Press, 1992

Altıntaş, Ayten. "Doktor Pakize İzzet Tarzi" **Sağlık Alanında Türk Kadını** içinde Ed.N.Yıldırım İstanbul: Novartis, 1998 s.297-302

Anderson,Kathryn & Jack, Dana C. "Learning to Listen: Interview Techniques and Analysis" in **Women's Words: the feminist practice of Oral History** Eds.S.B.Gluck & D.Patai . NY: Routledge, 1991 p.11-26

Arat, Necla. (Ed.) **Aydınlanmanın Kadınları.** İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998

Arat, Zehra F.. "Kemalizm ve Türk Kadını" **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde Ed.A.B.Hacımirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1998 s.51-70

Arat, Yeşim. "1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı" **Toplum ve Bilim No:53 Bahar** içinde, 1991 s.7-19

Arda, Berna. "Ülkemizde Kadınların Tıp Fakültelerine Girmeleri" **14 Mart Tıp Dergisi** içinde Ankara:1996

Arda, Berna. "30'lular Kuşağının Önemli Bir Temsilcisi: Dr. Mediha Eldem" **Sağlık Alanında Türk K…**

Ataman, Narınç. "Cumhuriyet Kızı" **Cumhuriyet Gazetesi,** 1994 s.2

Atasü, Erendiz. **Dağın Öte Yüzü**

Atasü, Erendiz. "Edebiyattaki Kadın İmgelerinde Cumhuriyet'in İzdüşümleri" **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde Ed.A.B. Hacımirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.129-141

Avcı, Zeynep. "Her Yaşamöyküsünün Satır Aralarında Birkaç Roman Gizlenir" **kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999** s.194-200

Barry, Kathleen. **Susan B. Anthony: a biography of a singular feminist.** NY: NewYork Press, 1988

Bellos, David. "Yazınsal Yaşamöyküsü Yazarlığı Denen Beceriksiz Sanat" **kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999** s. 179-186

Berktay, Fatmagül. "Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak"/Cumhuriyet İdeolojisi ve Kadın Kimliğinin Oluşumu **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde Ed.A.B.Hacımirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.1-11

Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (Eds.) **Between Generations: family models, myths and memories.** Oxford; NewYork: Oxford University Press,1993

Bowen, C.D.. **Biography: The craft and the calling.** Boston: Little, Brown, 1969

Bruehl, Elisabeth Young. **Mind and the body politics.** NY: Routledge,1989

Caporal, Bernard. **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını.** İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999 s.44-53

Cohen-Emerique, Margalit. "Özyaşaöyküsel Analtı: Evrensel Yaklaşım" **Intercultures No:13** içinde. Paris: 1991

Coşar, Ö.S.. "Dokuz Türk Kızına Tıp Fakültesinin Kapıları Açılıyordu", *Milliyet*, 5 Mayıs 1968

Creswell, John W.. **Qualitative Inquiry and Research Design.** London: Sage Publications, 1998

Çakır, Serpil. "Kadın tarihi Nasıl Bulanıklaştırılır?" **Tarih ve Toplum Cilt 31, Sayı 185** içinde İstanbul: İletişim Yayınları, 1999 s. 36-40

Çelikel, Aysel. "Cumhuriyetimizin 75. Yılının Düşündürdükleri" **Aydınlanmanın Kadınları** içinde Ed. N. Arat. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998 s. 44-50

Damsholt, Nanna. "The State of Women's History in denmark" in **Women's History & International Perspective** Eds. K.Offen, R.R. Pierson, J. Rendall. London: Macmillan Ltd., 1991

Denzin, N.K.. **Interpretive Biography.** Newbury Park, CA: Sage, 1989

Denzin, N.K.. **Interpretive Interactionism.**

Dinç,G., Etker,Ş. "Prof.Dr. Müfide Küley: Kadın Hekimlerimizin Öncüsü" **Sağlık Alanında Türk Kadını** içinde Ed.N:Yıldırım. İstanbul: Novartis, 1998 s.70-76

Durakbaşa, Ayşe. "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler'" **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde s.29-50

Durakbaşa, Ayşe. "Feminist Tarih Açısında Otobiyografiler: Halide Edip" **Kadın Çalışmaları Dergisi Sayı:3** içinde İstanbul: 1995
Duras, Marguerite. **Somut Yaşam.** İstanbul: Can Yayınları,1997
Duru, Suna. "İlk Türk Kadın Jinekolog: Fatma Arif Atasagun" **Sağlık Alanında Türk Kadını** içinde İstanbul:Novartis, 1998 s.77-82
Eagleton, Terry. **Edebiyat Kuramı.** İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990
Edel, Leon. **Writing lives: Pricipia biographica.** NY: Norton, 1984
Erdoğan, Aslı. "Dilsizlik" **Radikal**. 13 Nisan 1999 s.4
Ertürk, İsmail. "Yazar Öldü, Yaşasın Okur: O Halde Yaşamöyküsü" **kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999 s.208-213
Etker,Ş., Dinç,G. "Cumhuriyet'in İl Kadın Cerrahları" **Sağlık Alanında Türk Kadını** içinde s.48-59
Etker,Ş., Dinç,G. "İstanbul Amerikan Kız Koleji Tıp Fakültesi ve 28'li İki Öğrencisi" **Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı** Ed.N.Yıldırım. İstanbul:Novartis, 1998 s.60-63
Evans, Mary. "Reading Lives: How The Personal Might Be Social" in **Sociology Vol 27 No:1**,1993 s.5-13
Gluck, Sherna Berger. **Women's Words: the feminist practice of oral history.** NY; London: Routledge, 1991
Göğüş, Zeynep. (Ed.) **Kadınlar Olmadan Asla.** İstanbul: Sabah Kitapları, 1998
Güven, Zeynep. "Prensi attan indiren doktor" (P.Tarzi ile bir röportaj) **Hürriyet Pazar** 26 Temmuz 1998
Hablemitoğlu, Şengül. "Çarlık Rusyası'nda Türk Kadın Hareketi" **Kadınlar Olmadan Asla** içinde Ed. Z.Göğüş. İstanbul: Sabah Kitapları, 1998 s.83-95
Hacımirzaoğlu, Ayşe Berktay. **75 yılda kadınlar ve erkekler.** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998
Heilbrun, Carolyn G.. **Kadının Özyaşamını Yazarken.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992
Heilbrun, Carolyn G.. **Reinventing Womanhood.** NY; London: W.W. Norton & Company, 1979
Henry, Sondra & Taitz, Emily. **One Woman's Power: A Biography of Gloria Steinem.** Minnesota: Dillon Press, 1987
Hikmet, Nazım. **Kuvayi Milliye.** İstanbul: Adam Yayınları, 1987 s.23
İlyasoğlu, Aynur. "Cumhuriyetle Yaşıt Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarında Kadınlık Durumları, Deneyimler, Öznellik" **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde ed.A.B. Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998 s.193-200
İlyasoğlu, Aynur. "Pediyatride Öncü Bir Kadın Dr. Gültekin Ağaoğlu:Bir Sözlü Tarih Yaklaşımı" **Sağlık Alanında Türk Kadını** içinde ed.N.Yıldırım. İstanbul:Novartis, 1998 s.312-318
Jelinek, Estelle. **Women's Autobiography** London: Indiana University Press, 1980
Kadıoğlu, Ayşe."Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplum Projelerinin Nensnesi Olarak Türk Kadınları" **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde s.89-100
Kadıoğlu, Ayşe. "Cumhuriyet Kadını: Vatandaş mı, Birey mi? **Varlık No:1069** içinde, 1996
Kahraman,Hasan Bülent. **The Making and the Crisis of Turkish Social Democracy: Roots, Discourses and Strategies.** Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 1999
Kandiyoti, Deniz. "Kadın Araştırmalarının Gelişimi" **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar (Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler).** İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları, 1997 s.7-10
Kandiyoti, Deniz. "Türkiyeli Kadınlara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme" **Cariyeler Bacılar Yurttaşla** içinde s.21-49
Kandiyoti, Deniz. "Kurtulmuş ama Özgürleşmiş mi? : Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler" **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar** içinde s.65-84
Koptagel-İlal, Gülsen. "T.C. Sadece Bir Rejim Değil, Bir Dünya Görüşü, Bir Yaşam Biçimidir" **Aydınlanmanın Kadınları** içinde s.50-59
Kökden, Uğur. "Orhun Yazıtları'ndan Şair Nigar'a" **kitap-lık Sayı 36 Bahar/1999** s.201-207
Leader, Darian. **Kadınlar neden yazdıkları her mektubu göndermezler?** İstanbul: Ayrıntı Yay., 1997
Mağden, Perihan. "Kedi desenli lacivert pijama", **Radikal**, 17 Şubat 1999 Çarşamba s.5
Millett, Kate. **Cinsel Politika.** İstanbul: Payel Yayınevi, 1973
Moran, Berna. **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri** İstanbul: İletişim Yayınları, 1972
Mutlu, K.Ş. "Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Yılında Tıpta Türk Kadını" **AÜTF Yay.** No:300,1973 içinde s.17- 18
Olsen, Karen. & Shopes, Linda. "Crossing Boundaries, Building Bridges: Doing Oral History among Working-Class Women and Men" in **Women's Words** p.175-204
Onur, Bekir. **Gelişim Psikolojisi.**Ankara: Verso Yayınları, 1991
Öncel,Ö.. "Sağlık Alanında İlk Kadınlarımız" ***Dirim* 51 (9)** içinde. 1976 s.355-365
Özdemir, Emin. **Yazınsal Türler.** Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994

Plummer, K. **Documents of life.** London:George Allen&Unvin, 1983
Roberts, Elizabeth. **Women and Families: an oral history 1940-1970.** 1995
Rustow, Dankwart A. "Atatürk as Founder of a State" In **Prof.Dr.Yavuz Abadan'a Armağan.** Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayını, 1969 s.532 for a discussion of this approach see Ergun Özbudun "The Nature of the Kemalist Politicak Regime", in **Atatürk: Founder of a Modern State.** Eds. A. Kazancıgil & E. Özbudun, London: Hurst& Company, 1997 p.79-102
Rustow, Dankwart A. "Atatürk as an Institution Builder" in Kazancıgil& Özbudun 1997 p.57-77
Sarı, Nil. "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yerine Kısa Bir Bakış" **Sağlık Alanında Türk Kadını** içinde Ed.N.Yıldırım İstanbul: Novartis, 1998 s. 75
Smith, L.M. "Biographical method" in **Handbook of qualitative research** Eds. N.K: Denzin & Y.S. Lincoln. Thousand Oaks,CA: Sage, 1994 p.286-305
Spaks, Patricia. "Selves in Hiding" in **The Private Self**. London: Routledge, 1988
Spring, Joel. **Özgür Eğitim.** İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1991 s.24
Stacey, Judith. "Can There Be a Feminist Ethnography?" in **Women's Words: the feminist practice of oral history** Ed. S.B.Gluck & D.Patai NY: Rotledge, 1991 p.111-120
Stanley, Lİz. "On Auto/Biography in Sociology" in **Sociology Vol.27 No:1** , 1993 p. 41-52
Stanley, Liz. **The Theory and Practice of Auto/Biography.** Manchester UK: Manchester University Press, 1992
Şimşir, Bilal. **Malta Sürgünleri.** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976
Tan, Mine. "Cumhuriyet'te Çocuktular- Bir Sözlü Tarih Projesinden İki Çocuk/ İki Kadın" **Aydınlanmanın Kadınları** içinde Ed. N. Arat. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998 s.144-158
Tan, Mine. "Çocukluk: Dün ve Bugün" **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu** (23-24 Nisan 1993) **Atölye 2 metinleri** içinde. İstanbul: Tarih Vakfı- Yurt Yayınları, 1994 s. 11-30
Tan, Mine. "Eğitim Yönetiminde Bir Kadın Profili: Nimet Zerrin Tüzün" **Türkiye'de Eğitim Yönetimi** içinde Eds. H.Taymaz & M. Hesapçıoğlu. İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları, 1998 s.219-233
Toska, Zehra. "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar" **75 yılda kadınlar ve erkekler** içinde s.71-88
Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931).** Ankara: Yurt Yayınları, 1981
Turan, Güven. "Bir Yaşamın İçi Dışı" **kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999** s.167-172
Türker, Yıldırım. "Onun bunun kadınları" **Radikal İKİ.** 7 Mart 1999 Pazar s.5
Uluocak, Nihal. "75. yılında Cumhuriyeti anlatırken" **Aydınlanmanın Kadınları** içinde s. 35-41
Updike, John. "Yazınsal Yaşamöyküsü, Çok Yaşa!" **kitap-lık Sayı36/Bahar 1999** s.158-166
Urgan, Mina. **Bir Dinazorun Anıları** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998
Van Maanen, John. **Tales of the Field (On Writing Ethnography).** Chicago: The University of Chicago Press, 1988
Wilkins, Ruth. "Taking It Personally: A Note On Emotion and Autobiography" in **Sociology Vol.27 No:1** , 1993 p. 93-100
Wittgenstein, Ludwig. **Tractatus.** İstanbul: B/F/S Yayınları, 1985
Woolf, Virginia. **Kendine ait bir oda.** İstanbul: Afa Yayınları,1991
Yıldırım, Nuran. (Ed.) **Sağlık Alanında Türk Kadını.** İstanbul: Novartis, 1998
Yücel, Naciye. "Tıp Alanında Türk Kadını" **Cumhuriyet'in 50. Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını** içinde Ed.N.Yücel. İstanbul: Sermet Matbaası, 1974 s.64-66
Yücel, Tahsin. "Tarihle Roman Arasında" **kitap-lık Sayı 36/Bahar 1999** s.187-193

Diğer:

….. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1940 Yılı Mezunları 50.Yıl Albümü
….. Dr. Refik Saydam (1881-1942) Ölümünün 40. Yılı Anısına,
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tanıtma ve İstatistik Birimi,
SSYB Yay. No:495, Ankara, 1982
….. Ocak-Ekim 1998 tarihleri arasında Dr. Şefika Ataman'la yaptığım derinlemesine görüşmelerin bant çözümleri
….. Women's Voices from Latin America (Interviews with Six Contemporary Authors) Detroit: Wayne State Uni. Press, 1987

BİYOGRAFİLER

Bilgehan, Gülsün. **Mevhibe.** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994

Büker, Seçil & Uluyağcı, Canan. **Yeşilçam'da bir sultan** İstanbul: Afa Yayınları, 1993

Campbell, Lady Colin. **Diana Mutsuz Prenses (**The Princes Nobody Knows)İstanbul: Gül Yayınları, 1992

Cheng, Nien. **Life and Death in Shanghai** Grove Press, Penguin Books, 1988

Delbée, Anne. **Bir Kadın: Camille Claudel** İstanbul: Afa Yayınları, 1990

de Madariaga, Isabel. **Çariçe Katerina: Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın.** İstanbul: Sabah Kitapları, 1997

Goodman, Emma. **Hayatımı Yaşarken. ……**

Henry; Sondra & Taitz, Emily. **One Woman's Power: A Biography of Gloria Steinem** Minnesota: Dillon Press, 1987

İleri, Selim. **Cahide.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1995

Jamis, Rauda. **Frida Kahlo**, İstanbul : Everest yayınları, 1985

Kulin, Ayşe. **Adı "Aylin"** , Ankara : Remzi Kitabevi, 1999

Oral, Zeynep. **Tutkunun Romanı: Leyla Gencer** Ankara: T. İşbankası Kültür Yayınları/ Tisamat, 1992

Pouchpadass, Emmanuel **Indıra Gandhi; My Truth** NY: Groove Press, 1982

Wood, Diane. **Anne Sexton, A biography** USA: Middlebrook, 1991 (Poets)

VII. ABSTRACT

“Construction of Woman Identity in the Early Republican Period in Turkey” Narınç Ataman

This thesis examines the construction of the Turkish woman identity in the early Republican period by analysing the life story of a woman gynacologist. The thesis develops itself in 3 major parts: 1) the structural and theoritical aspects of biography method 2) the social, historical and political background 3) biography of Şefika Ataman.

Ataman is born in the year 1916 as a daughter of a upper-middle class Turkish family which has later migrated to Turkey. She has been trained in Turkey in a period which has been determined by the ideological approach and understanding of the Turkish Republic, proclaimed in 1923. The basic mission of the period was construction of a new identity, detached from the Ottoman past, pending on the more theoretical and Oriental culture. Whereas the roots of the modern, Republican Turkish identity is deposed in the process of Westernisation and secularism.

Finally, analysing the life story of Şefika Ataman, the thesis concludes that what has been taken as the creative conditions of the new identity is a concrete reality as the biography unfolds. Reffering to the data supplied by this biography and the theoretical approach, the thesis, gears toward a proposal that rests on the assumption that the emancipation process in Turkey, as long as the woman identity is concerned is yet not develop. In this sense the condition of feminism in Turkey is problematic, in the affirmative sense, that emancipation of woman can not be detached from the democratization process. These two concepts are mutually inclusive.

“Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu”

Narınç Ataman

Tezin amacı Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde kadın kimliğinin oluşumunu, bir kadın doktorun yaşamöyküsü üzerinden analiz etmektir. Tez üç ana eksen etrafında; 1) feminist eleştiri ışığı altında yaşamöyküsü, derinlemesine görüşme yöntemi ve araştırma tekniklerinin de yer aldığı kuramsal çerçeve 2) toplumsal, tarihsel ve politik ardalan 3) Dr. Şefika Ataman’ın yaşamöyküsü ana başlıklarıyla biçimlenmektedir.

1916 yılında Erevan - Dereçiçek’de doğan Şefika Ataman, ailesinin Rus ve Ermeni zulmü nedeniyle Türkiye’ye göç etmesi sonucu ilk ve orta okulu Kars’da, Lise ve Tıp Fakültesini İstanbul’da okumuştur. 1923 yılının sunduğu kültürel ve belirleyici ortam içinde eğitimini tamamlayan Şefika Ataman Cumhuriyetin kurucu ideolojisi doğrultusunda oluşturulan yeni kimlik bağlamında, Osmanlı İmparatorluğu etkilerinden uzak, Batılılaşma ve laiklik projeleri çerçevesinde yetiştirilmiştir. Kurulmak istenen bu yeni kimliğin izleri öznenin yaşamöyüsünün tüm aşamalarında belirgin olarak gözlenmektedir. Gerek kuramsal çerçeve gerekse yaşamöyküsü çalışmasının sunduğu veriler incelendiğinde, Türkiye’de kadının özgürleşmesi serüveninin, Osmanlı Kadın Hareketini göz ardı ederek, erken Cumhuriyet Döneminde toplumsal bir proje olarak Devlet Feminizmi kapsamında tarif edilebilecek bir olgu olduğu görülmektedir.

Öznenin yaşamöyküsü, eğitim olanaklarından ve genç Cumhuriyet’in kurumlarından yararlanarak kamusal alana katılmış olan kadınların kimliğini çözümleyebilmek için bir olanak olarak kullanılmıştır. Böylelikle, hem doğrudan bir kadının kendi yaklaşımıyla bu olguların tartışılmasına zemin hazırlanmış, hem de o çözümlemenin getirdiği açılımların Türkiye’deki kadın kimliğinin en genel planda anlaşılabilmesi için bir adım sayılması umut edilmiştir.

Türkiye’de kadın özgürleşmesinin demokratikleşme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu araştırmadan Türkiye’de kadının özgürleşme sürecinin henüz tamamlanmamış bir proje olduğu görülmektedir.